

HASAN
HÜSEYİN
CEYLAN

TBMM GİZLİ CELSE ZABITLARINDA
SALTANATIN KALDIRILMASI

BÜYÜK OYUN

1

2. BASKI

HASAN HÜSEYİN CEYLAN

ARAŞTIRMACI - YAZAR

1959 Ankara Beypazarı'nda doğdu. 1977 yılında İstanbul İmam-Hatip Lisesi, 1983 yılında A.Ü. İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu.

Yazı hayatına **Yeni Devir** gazetesinde başladı. 1983 yılında **İslam** dergisinin kurucularından oldu ve 5 yıl bu derginin genel yayın yönetmenliğini yaptı.

1986 yazında İngiltere'de "**Müslim Institute**"in davetlisi olarak Londra Üniversitesi'nde gazetecilik seminerlerine katıldı. 1988-91 yılları arasında **Dış Politika** adlı akademik derginin Ankara temsilciliğini yürüttü.

Bugüne kadar **Yeni Devir**, **İslam**, **Kadın ve Aile**, **Milli Gazete**, **Dış Politika**, **Yörünge** gibi gazete ve dergilerde yüzlerce makalesi yayınlanan Hasan Hüseyin Ceylan'ın en önemli araştırmaları cumhuriyet dönemi üzerine oldu.

On yıllık bir araştırmanın ürünü olan ve üç cilt halinde yayınlanan "**Cumhuriyet Dönemi Din-Devlet İlişkileri**" isimli eseri Türkiye'de büyük yankılar uyandırdı. Kısa zamanda 22 baskı ve 150 bin adedin üzerinde satış yapan bu çalışma, aynı zamanda cumhuriyet tarihinin "**es-Sırâu Beyne'l-İslâmi ve'l-İlmânîyye - Laikliğin İslâm'la Savaşı**" adıyla Arapçaya çevrilerek İslam dünyasında yayınlanan ve ders olarak okutulan ilk araştırma eseri oldu.

Yazar'ın ayrıca "**Türkiye'nin Düşünce Sorunları**", "**Türkiye'nin Dış Politika Sorunları**", ve elinizdeki "**TBMM Gizli Celse Zabıtlarında Saltanatın Kaldırılması Büyük Oyun 1**" adlı yayınlanmış; "**TBMM Gizli Celse Zabıtlarında Hilafetin Kaldırılması Büyük Oyun 2**", "**Milli Mücadelenin Gerçek Tarihi**", "**Ezanın Anlatılmamış Öyküsü: Tanrı Uludur'dan Allahu Ekber'e Giden Yol**", "**Laikleşme Süreciyle İlgili Temel Devrimler**" isimli yayına hazır araştırma eserleri vardır.

Hasan Hüseyin CEYLAN

**TBMM GİZLİ CELSE ZABITLARINDA
SALTANATIN KALDIRILMASI**

"BÜYÜK OYUN"

REHBER YAYINCILIK

Kazım Karabekir Cd. Kültür Çarşısı

No: 7/77 Ulus - ANKARA

Tel: 341 94 36 - 341 97 28 Fax: 341 30 47

Birinci Baskı : Şubat 1995

Kapak : Mustafa Sancar

Dizgi : Ahmet Yılmaz

Baskı : Kariyer Matbaacılık Ltd. Şti.

Kazım Karabekir Cd. 7/14-69 Ulus-ANKARA

Tel : 342 05 30 - 342 30 90 Fax: 342 30 91

**TBMM GİZLİ CELSE ZABITLARINDA
SALTANATIN KALDIRILMASI**

"BÜYÜK OYUN"

Hasan Hüseyin CEYLAN

REHBER YAYINLARI : 35

Araştırma - İnceleme Dizisi : 11

TBMM Gizli Celse Zabıtlarında
Saltanatın Kaldırılması

"Büyük Oyun"

adlı eserin tüm yayın hakları

"REHBER Yayıncılık"a aittir.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ

Masal mı? Tarih mi? 9-15

BİR HİLENİN BAŞLANGIÇ SENARYOSU 17

— Mustafa Kemal, Veliahd Vahdeddin'le Tanışıyor 17

Sultan Vahdeddin Vatan Haini mi? Vatan

Kurtaran Kahraman mı? 21

Mustafa Kemal'i Samsun'a

Sultan Vahdeddin Gönderdi 24

Kadife Kutunun İçersindeki Altınlar... 29

— Sultan Vahdeddin'in Mustafa Kemal'e Verdiği Ferman 33

Samsun'a Ayak Basan Paşalar Topluluğu 37

Mustafa Kemal "Beni Vahdeddin Gönderdi" 39

MUSTAFA KEMAL VE

"ÇİFTE STANDART" POLİTİKALAR 45

Mustafa Kemal Niçin Takiyye Yapıyordu? 46

Havza'da Rus Generalleriyle Başlayan Dostluk 50

Rus Generaline Verilen Ümit ve Emniyet 52

**HALİFE ABDÜLMECİD DE MİLLİ MÜCADELE DE
BULUNMAK ARZUSUNDAYDI 55**

Veliahd Abdülmecid Anadolu'ya Ağlıyor! 60

Anadolu Yolculuğu Başlıyor 62

1920'de Anadolu'nun İç Durumu 63

Mustafa Kemal Ali Yümni Güresin'le 65

Abdülmecid Efendi Ali Yümni Güresin'le 71

Abdülmecid Efendi'nin Gönlü Hep Anadoludaydı 74

Şehzâde Ömer Faruk Efendi İnebolu'dan Geri Çevriliyor 79

TBMM GİZLİ CELSE ZABITLARINDAN 87

Hilafet Konusu ve İstanbul'la İlişkiler 88

Hilafetin Aleyhinde Bulunan Yoktur 92

Mustafa Kemal: "Hilafet ve Saltanat'ın Mahfuziyeti

Birinci Esasımızdır." 96

"Makam-ı Hilafet ve Saltanat Başımızın Üzerinden

Hiçbir Zaman Atılmayacak" (M.Kemal) 100

**ABDÜLMECİD EFENDİ'NİN ANADOLU'NUN
KURTULUŞU İÇİN SULTAN VAHDEDDİN'EVERDİĞİ**

TARİHİ PROGRAM 109

Şehzade Ömer Faruk, Babası Abdülmecid Efendi'nin	
Anadolu'ya Gelme Çalışmalarını Anlatıyor	111
Abdülmecid Anadolu'ya Geçiş İçin	
Mareşal Fevzi Çakmak Paşayı Aracı Yapıyor	116
Fevzi Çakmak'a Gönderilen Mektup	118
Mustafa Kemal'in Fevzi Çakmak'a Garip Teklifi	122
Ömer Faruk Efendi Milli Mücadele İçin Çok Israrlı	126

SALTANATIN KALDIRILMASINA DOĞRU

Mustafa Kemal "Büyük Oyun"u Sahneye Safha Safha	
Koyuyor!	135
Kadı Raif Efendi, Mustafa Kemâl'e Başkaldırıyor!	139
Sûretâ Hilafetçi, Sîretâ Hilafet Düşmanı!	144
İnce Ayar Oyun: "Önce Saltanatı Kaldıralım,	
Sonra Gerisi Gelir!"	149
Saltanat İslâm Adına Kaldırılıyor!	153
Mustafa Kemal'in Saltanatın Kaldırıldığı Gün TBMM'de	
Yaptığı Konuşması	155
Mustafa Kemal'in Kumazlık Noktaları	170
"Bu Mesele Zaten Emrivaki Olmuştur	174

CUMHURİYET ÖNCESİNDE

BİR İSLAMCI PARTİ

"Muhafaza-i Mukaddesat ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti	181
--	-----

SALTANATI KALDIRTAN MUSTAFA KEMAL

HALİFESİNİ SEÇİYOR! 187

"Yaşasın İslamiyet, Yaşasın Halifelik!" 190

— "Sembolik Bir Halife Seçilmesin!" 192

— İsmet İnönü: "Kanımızın Son Damlasına Kadar Hilafeti
Tutup, Yaşatacağız!" 194

TBMM'DE HALİFE SEÇİLİYOR 200

— Mustafa Kemal, Yusuf Ziya Kavgası 205

Halife İstanbul'da mı Olacak, Ankara'da mı? 215

Halife'ye Biat Nasıl Olacak? 218

Gıyaben Biat Caiz midir? 224

Gaziantep Milletvekili Abdürrahim Lâmi Efendi'nin

Hilafetle ilgili Önergisi 227

Bitlis Milletvekili Yusuf Ziya Beyin Önergisi 228

Mustafa Kemal Hedef Saptıyor 234

MUSTAFA KEMAL HALİFEYE BİAT EDİYOR 245

Biat'ta Samimiyet Ne Kadar? 245

Mustafa Kemal'in "Büyük Oyun" Stratejisi 248

SUNUŞ

MASAL MI? TARİH Mİ?

"Kronolojiyi temel sayan, olayları his ve arzularına göre yorumlamadan olduğu gibi yansıtan, en ince ayrıntıyı bile adalet ve haktanırlık ölçüsünde kaydeden bir dikkat olmadan hadiseleri değerlendirmeye kalkarsanız, tarih değil, hoş giden masal yazmış olursunuz."

Evet tarihin ne olup olmadığını belirleyen bu nefis söz ünlü tarihçi Wels'e aittir. Wels adeta bizim için ve bizim Cumhuriyet tarihimiz için bunu söylemiştir sanki.

"Yoksa hoş giden masal yazmış olursunuz!..." uyarısıyla bizdeki resmi ideolojinin gayri resmi tarihine, kısaca cücelerin dev, devlerin cüceleştiği, doğruların yanlış, yanlışların doğru olarak gösterilmeye çalışıldığı ve bütün bunların da her türlü dayatmalarla millete zorla öğretildiği *"yalan söyleyen tarihe"* ışık tutmamıza aracılık etmiştir tarihçi Wels Efendi.

Resmi tarihi arzu ve heveslerine uygun olarak bir masal gibi yazan resmi idelolojinin sahiplerine karşı bize düşen görev; kronolojiyi temel sayarak, en ince ayrıntıyı bile kaçırmadan olayları doğrulara uygun olarak verebilmektir.

Biz bu eserimizde *"hileli bir senaryonun başlangıç hikaye-*

si..." veya "*Büyük Oyun*" adıyla "*TBMM Gizli Celse Zabıtlarından Saltanatın Kaldırılması*" olayına çok farklı açılardan projektör tutmaya çalışacağız.

Görülecektirki 1-2 Kasım 1922 tarihli TBMM birleşimlerinin sonunda alınan 308 numaralı Saltanatın Kaldırılması kararı, aslında Milli Mücadele sonrası için hedeflenen senaryonun başlangıç noktasını oluşturmaktadır.

2 Kasım 1922 tarihinde Mustafa Kemal'in TBMM'de yaptığı ve Cumhuriyet dönemi uygulamalarını değerlendirmemizde bize ilginç ipuçları verecek olan konuşma da gösteriyorki, Saltanatı kaldırmak düşünülen oyunun birinci perdesini ortaya koymaktan ibarettir.

Mustafa Kemal sözkonusu konuşmada tam bir İslam alimi gibi konuşmuş, asr-ı saadet tarihinden bahsetmiş, hilafetin zaruretinden ve kaçınılmazlığından dem vurmuş; makam-ı hilafetle ancak yücelebileceğimizi, İslam dünyasının ruh ve vicdanının ve iman merkezinin ancak hilafet makamı olduğunu belirterek şu sözün altını kalınca çizgilerle çizmiştir: "*Türkün başında ebediyyen bir halife bulunacaktır...*"

Bu sözden tam 16 ay sonra 3 Mart 1924 tarihinde makam-ı hilafete küfredilerek ve halifeye en ağır hakaretlerde bulunarak, TBMM'de nasıl hilafete son verildiğine de bu millet yine tanıklık etmiştir. Oysa hilafeti kaldırarak ve sonra temel devrimleri gerçekleştirecek olan senaryo çok önceden hazırlanmış ve herşey yeri ve zamanına göre kulanılmıştır.

Hatta Türkiye Cumhuriyeti tarihi hakkında çalışmalarıyla tanınan ünlü Türkolog Jean Deny, bu senaryoyu ortaya koymak adına "*Büyük Oyun*" senaristi için ilginç sorular sorar.

Jean Deny Mustafa Kemal'in kişiliği için "*Revue des Etudes Islamique*" isimli eserinde: "*Mustafa Kemal acaba saltanatın, arkasından halifeliğin kaldırılmasını ve de Cumhuriyetin kurulmasını her zaman düşünmüş müdür?*" diye sormadan edemez.

Yine meşhur Alman tarihçisi ve Cumhuriyet döneminin yakın ve canlı takipçisi Prof. Dr. Gottord Jaeschke, Mustafa Kemal'in mecliste yaptığı bu konuşmadan hemen sonra yaptığı yorumda söylenenlerin ve söz verilenin tam tersine saltanatın kaldırılmasından sonraki halifeliğin "*sözde hilafet*" olacağına değinmiştir.

Jaeschke, 2 Kasım 1922 tarihinde mecliste yapılan konuşmanın perde arkasını görenlerden biridir. Bu senaryonun çok önceleri düşünüldüğünü ve hatta yazıldığını bilenlerdendir.

19 Kasım 1922 tarihinde bile Mustafa Kemal meclisçe seçilen halife Abdülmecid Efendiye gönderdiği tebrik telgrafında: "...makam-ı muallay-ı hilafete intihap buyurulduklarını hürmeti mahsusa ile zat-ı hilafet penahilerini tebrik ve ebediyyen bağlılığımı bildiririm..." demek suretiyle hilafete bağlılığını göstermiştir.

Oysa Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığı ve Atatürk ilke ve inkılapları ışığında düşünüldüğünde bu ifadelerin kullanılmasına hiçbir mana verilemeyecektir.. Ancak düşünülen senaryoda hedefe varmak için hilafete bağlılık ve makam-ı hilafeti ebediyyen yaşatacağız sözleri bir basamak ve atlama taşı teşkil etmiştir.

Zaten Mustafa Kemal de oyunun başlangıç perdelerindeki bu sahneler için açıkca stratejisini şu cümleleriyle İzmit'te

yaptığı basın toplantısıyla gazetecilerin huzurunda ortaya koyuyordu:

"...Ben düşündüklerimi önce milletin arzusunda, ihtiyaç ve idaresinde görmeyi şart sayan ve bunu gördükten sonra da ancak tatbiki ile kendimi mükellef sayan bir insanım. Her insanın mensup olduğu toplum için düşündüğü bir fikri olabilir. Fakat zamanı ve zemini gelmeden ve sağını solunu dinlemeden söylenmiş sözler, benim telakkime göre uzun uzun ve derin denemelerle araştırılmadıkça, toplumun nabızı tutulmadıkça, kuvveden fiile çıkamazlar. Her toplumsal harekette, kişisel düşünüş, umumi iradeye mutabık oluncaya kadar başarılı olunamaz..." (Mustafa Kemal, burada düşündüğü ve yapmak istediği tüm inkılapları sayıyor, inkılapların nasıl gerçekleşeceğini anlatıyordu). "Eğer ben size bu meseleleri ancak son senelerde düşündüm desem inanmayınız. Ben ta gençlik yılanımdan ve hatta çocukluğumdan beri bu davayı, yani en başta halifeliğin kaldırılması davasını düşünmüş bir adamım..."

Şevket Süreyya Aydemir'in *"Tek Adam"* da ortaya koyduğu bu stratejiyi günümüz devrim tarihçilerinden Prof. Dr. Özer Ozankaya da teyid ederek senaryonun sahnede bilerek sahnелendiğini belirtiyor.

Hatta o günleri yaşayan ve Atatürk'ü en iyi anlayanlardan biri olan Mazhar Müfid Kansu da, Saltanatın kaldırılmasının bir basamak olduğunu, söylenilen ve yemin edilenin tam aksine hedefin makam-ı hilafeti korumak değil yıkmak olduğunu ve bunun toplum duyarlılığı açısından zamanı gelene kadar hep kalplerde saklandığını ifade eder.

Mazhar Müfid Kansu, 19 Kasım 1922 tarihinde *"Hadimul haremeyn-ı eş-Şerifeyn, halife-i ruy-ı zemin Abdülmecid Efendi*

Hazretlerine..." diyerek biatını bildiren Mustafa Kemal'in, kendisine bu olaydan tam 3,5 yıl önce, 7-8 Temmuz 1919 tarihinde "Saltanatı kaldıracağım, Makam-ı hilafeti ilga edeceğim ve Cumhuriyeti kuracağım ve hatta Latin harflerinin kabulüyle harf inkılabını gerçekleştireceğim..." diye not tutturduğunu kaydeder. Dahası 1919 tarihinden de önce Mustafa Kemal'in bunları tasarladığını belgeleyen tarihsel dökümanlar mevcuttur. Henüz 26 yaşında genç bir subayken 1907 tarihinde Mustafa Kemal'in meşhur Bulgar Türkoloğu Manolov'a söyledikleri bizim söylemek istediklerimizin bir başka ispatıdır.

1907 yılında Bulgar Türkolog Manolov'a Mustafa Kemal aynen şunları söylemiştir:

"... Bir gün gelecek ben hayal sandığınız bütün bu devrimleri başaracağım. (konuşmasında Saltanat ve hilafetin kaldırılacağını yanında, giyim-kuşamla ilgili devrimlerden, harf devrimine kadar hepsi bahsedilmiştir.) Mensup olduğum millet de bana inanacaktır. Düşündüklerimin hiçbirisi demagoji değildir. Saltanat mutlaka yıkılmalı, hilafet ilga edilmelidir. Din ve devlet idaresi birbirinden ayrılmalı; Evkaf ve Şeriye Vekaletleri kaldırılmalı ve Şariat Mahkemelerine son verilmelidir. Doğu medeniyetinden kendimizi sıyrıp, batı medeniyetine aktarmalıyız. Kadın-erkek arasındaki her türlü şekli ve hukuki farklar silinip yeni bir toplum düzeni kurmalıyız. Batı uygarlığına girmemize engel olan yasağı, İslam harflerini atarak Latin kökünden bir alfabe seçmeliyiz. Ve kılık kıyafetimizde de tam bir banlı gibi olmalıyız.

İnanınız ki bütün bunlar birgün olacak ve birgün ben bunların hepsini de gerçekleştireceğim..."

Evet bu sözler TBMM başkanı Mustafa Kemal'in halife seçimini tamamlayıp, halife Abdülmecid Efendiye "ebediyyen bağlılık" bildirdiği yukarıdaki tarihi belgeden tam 17 sene önce, TBMM'nin kuruluşundan da tam 14 yıl önce söylenmiştir.

Bir başka deyişle Mustafa Kemal, senaryoyu 1906 yılından itibaren düşünmeye başlamış ve bunu zemin ve zamanı kollayarak yeri geldikçe uygulamaya koymuştur.

Mustafa Kemal'in kendisinin de ifade ettiği gibi bunları yeri ve zamanı gelmeden toplum huzurunda telaffuz etmek, hareketin geleceği açısından çok sakıncalıdır. Bu yüzden milli mücadelenin ruhuna ve Erzurum-Sivas Kongrelerinin mevadd-ı sasiye'sine (asıl maddelerine) uygun olarak TBMM açıldığı anda iki şeye dikkat çekmiştir:

1- Saltanat-ı Osmaniye'nin kurtarılması.

2- Makam-ı Hilafetin ebediyyen muhafazası.

ve şöyle demiştir.

"...halifelik ve sultanlık makamını kurtarmayı başardıktan sonra padişahımız ve müslümanların halifesi olan efendimiz hazretleri, her türlü zor ve ikrahtan kurtulmuş, hür ve bağımsız olarak kendisini milletin sadık kucağında gördüğü gün, yüce meclisimizin çıkaracağı kanunun içinde saygı göreceği yeri alır."

TBMM'nin açılış gününde bu konuşmayı yapan Mustafa Kemal 'e, o gün meclisin birinci vekilliğine seçilen Konya Mevlevi Çelebisi Abdülhalim Efendi bir tahrir ile; *"Bu meclisi açıyoruz amma, Padişah ve halifenin buna izni var mı?"* diyerek bir soru sormuş ve Büyük Millet Meclisi'nin halife-sultan Vahdettin karşısındaki konumunu öğrenmek istemişti.

Mustafa Kemal İstanbul'dan yeni dönmüş olan Mareşal

Fevzi Çakmak'a Reis Vekili Abdülhalim Efendi'nin bu tavrını, "Padişah ve halifemiz esirdir!" dedirterek ortadan kaldırtmıştı. Bu olayla ilgili olarak 1927 yılında Mustafa Kemal yedi yıl aradan sonra şunları zikreder:

"...Millet ve ordu, padişah ve halifenin hainliğinden habersiz olduğu gibi, makamı hilafete ve halifelığe karşı yüzyılların kökleştirdiği din ve gelenek bağları ile boyun eğiyor ve ona bi-atle kusur etmiyordu. Sadık Türk milleti ve ordusu da atalarından miras kalan bu alışkanlığın etkisi ile, kendisinden önce yüce hilafet ve saltanat makamının kurtarılmasını ve korunmasını düşünüyordu. Hiç kimse halifesiz ve padişahsız kuruluşun manasını anlama istidadında değildir..."

Bu anlayış ve inanışa karşı söz söyleyenlerin ve hele hele oy kullananların vay haline idi. Derhal onlar dinsiz, vatansız ve merdut ilan edilirlerdi!..

Onun için Mevlevi Çelebisi Abdülhalim Efendi'nin tavrı es geçilmiş oldu!.."

Hakimiyeti Milliye'nin ve Vakit gazetesinin başyazarı Naşit Hakkı Uluğ'un ortaya koyduğu bu tarihsel vaka bile bizim iddiamızın siyasi hesap derinliğini ve uygulamaya konulan senaryonun sahnelenmesinde ne kadar titiz ve ne kadar takıyyeli davranıldığını ortaya koyar.

Bu sebeple bu araştırmamızın siyasal analizini ortaya koymak için esere senaryonun büyüklüğünü temsilen "*büyük oyun*" adını verdik. Senaryoyu hep birlikte okuyacak, sahneye konan oyunun takıyye noktalarını hep birlikte tespit etmiş olacağız.

Hasan Hüseyin CEYLAN

10 Ocak 1995

Ankara

BİR HİLENİN BAŞLANGIÇ SENARYOSU

Mustafa Kemal, Veliahd Vahdeddin'le Tanışıyor!

Saltanatı 1-2 Kasım 1922 tarihli Türkiye Büyük Millet Meclisi'in 308 numaralı kararıyla kaldırılan Sultan Vahideddin 25 Ramazan 1336 - 4 Temmuz 1918 tarihinde tahta cülus etmişti. O zaman Birinci Cihan harbinin bitmesine sadece birkaç ay kalmıştı. Bu durum bile Sultan Vahdeddin için "*harbin felaketlerinin sebebi veya vatani satan insanı*" diye suçlamanın tarihsel hukuksal ve teknik olarak mümkün olmadığını ortaya koyar. Mantıken de felaketlerin mesulü tutmanın imkanı yoktur.

Olsa olsa devlet yönetimini tam bir batıcı anlayışla ve Abdülhamit Han Hazretleri sonrasında da tam bir macera duygusuyla ülkeyi yöneten İttihat Terakkiciler bundan mesuldürler.

Bizim konumuz Sultan Vahdeddin'in nasıl bir padişah olduğunu ortaya koymak yerine onun veliahd olduğu günlerde Almanya'ya yaptığı seyahatlerden başlayarak Mustafa Kemal Atatürk'le ilişkisini, dialoglarını ortaya koymak ve tarih önünde bir kez daha kendisine "*vatan haini*" denilen bir halife- sultan'ın bu vatan için yaptıklarını bir İslamcı gözüyle değil de, belgelerle Mustafa Kemal Atatürk'ün ve onun arkadaşlarının diliyle ortaya koymaktır.

Mustafa Kemal kendisini Sultan Vahdeddin'le beraber kılacak olan Almanya seyahatiyle ilgili ilk dialoğu şöyle anlatır:

"İzinli olarak bulunduğum günlerde Perapalas'ta dinleniyordum. Meyus ve müteselli yaşarken Enver Paşa'dan çok hayret ettiğim ve bana çok enterasan gelen bir haber aldım. Enver Paşa gönderdiği haberde; Alman İmparatoru Zat-ı Şahaneyi (Sultan Mehmed Reşat Efendi) karargah-ı umumisine davet etti. Zat-ı Şahane böyle bir seyahati yapamıyacak durumda bulunduğundan Veliahd Vahdeddin Hazretleri'nin Zat-ı Şahane namına bu seyahati yapmasını düşündük. Sizler de kendisinin refakatinde bulunmayı kabul eder misiniz?" diyerek "benim Veliahd Vahdeddin Efendi hazretlerine refakatimi arzuluyorlardı..."¹

Zaten hasta yatmakta olan Sultan Reşat'tan sonra padişah olacağı kesin olan bir zatla Mustafa Kemal'in bir yurtdışı seyahatinde uzunca bir zaman beraber olması, gelecekteki halifeye yakınlık açısından çok önemli görülmüş ve Mustafa Kemal tarafından bu seyahat bulunmaz bir fırsat telakki edilerek hemen mencecik kabul edilivermişti.

İşte Mustafa Kemal'le Vahdeddin'in dostluğunun başlangıç noktası bu tren seyahati ve Almanya günleridir. Mustafa Kemal bu seyahatle başından beri düşlemiş olduğu senaryonun adeta stabilizasyonunu gerçekleştirmiştir. Yakın çalışma arkadaşlarına anlattığı gibi, "yarının padişahı"na mümkün mertebe yakın olarak gelecekle ilgili düşüncelerine zemin hazırlamak için bu fırsatı iyi değerlendirmek gerektiğine inanmıştır.²

1. Falih Rifkî Atay. Atatürk'ün Bana Anlattıkları, s 24

2. a.g.e., s 29

Bu fırsatı değerlendirişinin ilk elle tutulur örneğini bu seyahetle yaptığı şu teklif oluşturur: Mustafa Kemal, Vahdeddin'den, kendisinin Erkanı Harbiye Reisi (Genelkurmay Başkanlığı) yapılmasını ister.³

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde birine *vatan kurtaran kahraman*, diğerine de *vatan haini* denilecek olan bu iki zatın karşılıklı kaderleri bu seyahatle başlamış olur.

25 Ramazan 1336 - 4 Temmuz 1918 tarihinde Veliahd Vahdeddin'in halife-padişah olmasıyla Mustafa Kemal yeniden ekranda görünür ve ordu kumandanı olarak halifeyi yazılı olarak ilk tebrik edenlerden ve biatını ilk sunanlardandır. Hem de hasta yatağında yurtdışında Kartsbad'da bulunduğu sırada bu telgrafı gönderir.

19 Temmuz 1918 tarihli Sultan Vahdeddin'i tebrik eden telgraf protokoler bir tebrik telgrafından daha öte Mustafa Kemal'in duygularını nasıl yansıttığını, halife-sultan Vahdeddine karşı düşüncelerini açıklaması bakımından dikkat çekicidir.

Padişahın başma beyinciliğine atanan Lütfi Simavi Bey'e hitaben yazılan telgraf şöyledir:

Muhterem Beyfendi,

"Başmabeyinciliğe tayin buyurulduğunuzu kemal-i meserretle haber aldım. Zât-ı Şahanenin hakk-ı samilerindeki muhabbet ve itimadları malûm-u acizanem olduğundan zaten buna inizar ediyordum. Cenab-ı Hak, bu suretle Kurbiyet-i Şahanede bulunmanızı vatan için feyyaz kılsın.

3. a.g.e., s. 44.

Cülûs-u Hümayun ve bayram münasebetleri ile atebe-i seniyye'ye vuku'bulan tebrikât ve tazimatının arz edilip edilmediğini bilmiyorum. Çünkü o zaman, Zat-ı devletlerinin henüz Berlin'de bulunduğunu tahmin ediyorum.

Efendimizin tahta cülûsları, bendenizde Vatanımızın saadet ve selâmeti nokta-i nazarından fevkalâde ümitler tevlit etti. Sultan Merhum'un ziya-ı ebediyesinden müteessir olmakla beraber vatanın, milletin, ordunun baziçe (Oyuncak) olmaktan halâs edileceği kanaat-i tâmmesi teessür-ü vakii tadil eylemiştir.

*Birlikte vukubulmuş olan Almanya seyahati neticesindeki rahatsızlık, en nihayet bendenizi Karlsbad'a kadar sevketti. El-hamdülillâh iyileştim. Beş on güne kadar İstanbul'a avdet etmek tasavvurundayım. Ubudiyet ve tazimat-ı çakeranemin (Kölece saygımın) Zat-ı Şahaneye arzını rica eder ve Zat-ı âlinize takdim-i ihtiramat eylerim."*⁴

Görüldüğü gibi Vahdeddin'e, "Zatı şahanenize ve ubudiyet ve tazimat-ı çakaranemin kabulünü takdimi ihtiramatla arz eylerim." (Yüce şahsiyetiniz huzurunda kulluğumun ve kölece engin saygılarımın kabulünü en derin hürmet hislerimle kabulünü arz eylerim) diyerek bağlılıkta sınırsızlığı gösteren Mustafa Kemal, aynı günlerde harp okulundan hocası Korgeneral Nani Eldeniz'e Sultan Vahdeddin için şunları söyleyebilmiştir. "Zavallı, bedbaht ve fakat şayanı merhamet biri... Bunlarla ne yapılabilir? Bu zavallıdan padişah olarak ne beklenebilir?"⁵

4. Cemal Kutay, *Milli Mücadele Öncekiler ve Sonrakiler*, s. 15-16.

5. Nâzım Hakkı Uluğ, *Halifeliğin Sonu*, s. 20, Tls Bankası Kültür Yayınları, 1975-İstanbul

Böylesine görkemli tanzim ve bağlılık bildirisinin arafesinde telgraftaki ifadelerini yalanlarcasına bir beyanda bulunması Mustafa Kemal için bizi şaşkınlığa götürmemektedir. Zira o herşeyin zamanı geldiğinde ve mekanı da müsait olduğunda konuşulmasına, yoksa bütün bir senaryonun bozulacağına ta baştan inanmıştır. Bu senaryoda, senarist yukarıdaki örnekte olduğu gibi sadece düalist yaklaşımlarla değil, bazen plüralist yaklaşımlarla da hedefine varmayı deneyecektir. Bu ise düşünülen "*çok yönlü takıyye senaryosu*"nun staj alanlarıdır. Bir anlamda da provalardır bunlar.

"*Zavallı, bedbaht, korkak*" ve zamanla da "*vatan haini*" ilan edilen Sultan Vahdeddin'in ne olduğuna tahta çıktığı günlerden itibaren, saltanatın son verildiği güne kadar izlediğimizde onun asla bir zavallı ve korkak olmadığına ve hele hele asla bir vatan haini olmadığına dost düşman herkes karar verir.

Nitekim Türk Tarih Kurumu tarafından neşredilen ve Mustafa Kemal'le yakın dialoğu ve dostluğu bulunan Ali Fuat Türkgeldi'nin hatıraları,⁶ adeta bir resmi tarih olarak Sultan Vahdeddin'i tarih önünde berâat ettirmiştir.

Vahdeddin Vatan Haini mi,

Vatan Kurtaran Kahraman mı

Ali Fuat Türkgeldi, Onu Sultan Reşad ile karşılaştırırken şu hususlara dikkat çeker: "... *Sultan Vahdeddin, bilakis cin fikirli, serîülintikal olup yanına girdiğinizde ruhundaki inbisat (sevinci) ve inkıbazı (sıkıntıyı) gözlerinden hisseder ve bugün sizin bir sıkıntınız veya sevinciniz var derdi.*"⁷

6. Ali Fuad Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, s. 138, Türk Tarih Kurumu, 1951-Ankara.

7. Ali Fuad Türkgeldi, a.g.c., s. 274, Kadir Mısıroğlu, *Sarıklı Mücahitler*, s. 47, Sebül Yayınları, 1977-İstanbul.

Osmanlının son döneminde birçok kereler İçişleri Bakanlığında (Dahiliye Vekaleti) bulunmuş olan Ahmed Reşit Rey'in hatıralarında da aynı şekilde onun zeka ve dirayetine ve geniş Vukufiyetine işaret edilerek: "*Tab'an çok zeki ve fakat olayları değerlendirirken müteenni (ağır başlı) ve mütereddit idi. Zihni idrak ve intikalde ise çok seri idi.*" ⁸

Değerli tarihçi İsmail Hami Danişmend ise Sultan Vahdeddin'in Mustafa Kemal'le Almanya'ya yaptığı seyahatte kendisinin başkatipliğini yapan Lütfi Simavi Bey'den nakille şunları anlatır:

"Müşarünileyh hazretlerinin Viyana'ya vukubulan memuriyetlerinde devlet ve milletin şan-u şerefini ve haysiyetini i'lâ buyurdıklarını (Yücelttiklerini) ve kendileriyle temasta bulunanların hafızalarında kıymetli bir hatıra bıraktıklarını belirtmek isterim." ⁹

Sadarete gönderilen bu yazı için Dahiliye Nazırı Talat Bey, Lütfi Simavi Bey herkesin itimat edip güvendiği emniyetli bir şahıstır. Başkaları yazmış olsaydı inanmazdık, diyerek Sultan Vahdeddin için ortaya konan sıfatları ittihatçıların bile onayladığını beyan etmiştir.

Hele onun vatanseverliği ise daha tahta çıktığı günden itibaren kendini gösterir. Tahta çıktığı gün sahabeden Halid b. Zeyd Eba Eyyub el Ensari'nin türbesinde yapılan geleneksel kılıç kuşanma töreninde, o merasimin vakar ve diplomasisini unutarak vatan hudutları içersinden gelen mağlubiyet haberleri-

⁸ Ahmed Reşit Rey, *Gördüklerim-Yaptıklarım*, s. 256, 1945-İstanbul

⁹ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C 4, s. 441, 1961-İstanbul

nin derin üzüntüsü ile kıvranarak, "*bu günler için mi kılıç kuşanıyoruz?*"¹⁰ diyerek hüngür hüngür ağlaması devletin zirvesindeki vatanseverliğin fiziksel görüntüleri olarak kendini gösteriyordu.

Bizim için çok daha önemli olan Sultan Vahdeddin'in resmi tarih anlayışının söylediklerinin tam tersine Mustafa Kemal'i bizzat Samsun'a gönderirken maddi ve manevi anlamda sergilediği vatanseverlik boyutunun bilimsel gerçekleridir.

Kendisine "*vatan haini*" diyenlerin de beyan ve ikrarlarıyla ortaya koyacağımız bu belgeler, tüm tarihsel gerçeklere rağmen kimi insanların tarihi tersyüz ederek artık biryerlere varamıyacağını, kendileri söyledikleri için de kimi insanların vatan haini olamayacaklarını aydınlığa kavuşturacaktır.

Bilinmelidirki, Sultan Vahideddin vatanın içinde bulunduğu felaketler için sadece ağlamakla kalmamış, İstanbul'u işgal etmiş olan işgal kuvvetleri komutanlarının çeşit çeşit cebir ve tahakkümlerine rağmen, Anadolu insanının işgal ve istilalara karşı birleşerek kendisini ve vatanını kurtarabilmesi için elinden gelen herşeyi yapmaya çalışmıştır.

En önemli çalışma ise, bize 70 yıldır tam bir dayatmayla ve hakikatler tersyüz edilerek öğretilen 19 Mayıs 1919 Samsun'a çıkış olayı ile Anadolu'nun Kurtuluş hareketinin başlamasının bir numaralı kahramanının Sultan Vahdeddin olmasıdır.

Şimdi bu olayı kendi nezaketi ve tarih disiplini içersinde analiz etmeye, irdelemeye çalışalım.

10. Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, s. 18, 1960-İstanbul

Mustafa Kemal'i Samsun'a Sultan Vahdeddin Gönderdi.

Öncelikle bilimsel bir gerçek olarak belirtmeliyiz ki a'dan, z'ye tüm boyutlarıyla Mustafa Kemal'i Samsun'a gönderen Sultan Vahdeddin'dir. Veliahdlığı zamanında Almanya seyahatinden beri tanıdığı Mustafa Kemal Paşa'ya itimad ederek ve işgal kuvvetlerini aldatıp, gözlerini boyayacak tarzda yapay bir görevlendirme ihdas ederek Anadolu'nun kurtuluşu için Samsun'a gönderme fikri tamamen Halife Sultan Vahdeddin'e aittir. Üstelik bilinenlerin aksine Mustafa Kemal Paşa o günlerde Anadolu'ya gitmeyi düşünmemektedir. Onun fikri kabineye girmektedir ve bu iş için çalışmaktadır.

Kazım Karabekir Paşa ile Ali Fuad (Cebesoy) Paşa'nın isteklerine rağmen Anadolu'ya gitmeyen Mustafa Kemal ne oldu da birden kendi kendine Anadolu'ya gitmeye karar vermişti ¹¹. Olan belliydi: Mustafa Kemal, Karabekir Paşa ve Ali Fuad Paşa'dan çok daha üst ve önemli mevkiden köklü bir garanti ve destek almış olmalıydı. O şartlarda böylesi bir garantinin tek adresi ise makam-ı hilafet ve halife-sultan Vahdeddin'in bulunduğu adres idi.

Şimdi bunun ispatlarına geçmek istiyorum:

Mustafa Kemal kendisinin Harbiye Nazırı, çok sevdiği dostu İzzet Paşa'nın da Sadrazam olması için yoğun gayretle çalıştığı günlerdi. Bu çalışmalar dolayısıyla Karabekir Paşa'nın teklifine olumlu cevap vermemişti.¹² Bu durumda onu

11. Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, s. 18, 1960-İstanbul.

12. Kadir Mısıroğlu, *a.g.e.*, s. 57.

Anadolu'ya göndermeye razı etmek için bir tek kişi kalıyordu. Fakat o kişi de bunda güçlük çekiyordu. Bu ikna görüşmesi Sultan Vahdeddin'in huzurunda iki saat kadar sürdü. Nihayet iki saat sonra saraydan çıkan başyâver Naci Paşa (Eldeniz) yaverler odasına geldi ve haykırdı: "*Padişahımız Mustafa Kemal Paşa'yı iknâ edebildi!*"¹³

Sultan Vahdeddin'in yaverlerinden Ali Nuri Bey bu haykırışı yaşayan bir canlı tanık olarak Necib Fazıl Kısakürek'e aynen anlatmış ve "*İkna edebildi!*" haykırışı kelimesi kelimesine kulaklarımdadır demiştir.¹⁴

Sultan Vahdeddin'in Mustafa Kemal Paşa'yı Anadolu'ya göndermek için çok uğraştığını ve "*ısrarla ikna edebildi*"ğini o zaman kabinede bulunan büyük alim Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi de altını çizerek teyid ve ifade etmektedir.¹⁵

Bu iddiamızın çağımız açısından en önemli tanığı ise Cumhuriyet döneminin ilk beş simasından biri olan Mareşal Fevzi Çakmak'tır.

Tercüman Gazetesi'nde, "**Yakın Tarihimizin En Büyük Sırrı!**" diye 1976 yılında manşetten verilen bu hatıratda Fevzi Çakmak Paşa eşi Fitnat Hanımefendiye bu sırrı şöyle açıklar:

"Bak Fitnat ...

"— Fitnat, demiş Mareşal... Öyle birşey biliyorum ki ortaya çıkıp söylememe bugüne kadarki tutumumuz ve dav-

13. Necib Fazıl Kısakürek, *Vahidüddin*, s. 154, 1968-İstanbul.

14. Necib Fazıl Kısakürek, a.g.e., s. 154.

15. Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi, *Mevkuful Akli vel İlmi ve Alim min Rabblâlemin ve İbadihil Mürselin*, c.1, s. 468, 1950-Kahire.

ranırlarımız müsait değil Mecburum, bu sırrı kendimle beraber mezara götürmeğe."

Ve işte Mareşalin senelerce sakladığı büyük sır ki, Sultan Vahdeddin'in vatansever bir insan olduğunu ve kurtuluşu Anadolu'da gördüğünü izaha hacet bırakmayacak derecede apaçık göstermektedir:

Dinleyelim Fevzi Paşa'yı:

"— Mütareke senesinde, bir Cuma selamlığından sonra Sultan Vahdeddin beni huzuruna kabul etti:

— Paşa, dedi. Durumu görüyorsunuz. Bu işler ancak Anadolu'da teşkilatlanarak kurtarılabilir. Bana Anadolu'da teşkilat kuracak, memleketi şu karanlık durumdan kurtarabilecek Paşaların bir listesini yapıp getirin.

Ertesi Cuma, yine selamlıktan sonra huzuruna girip hazırladığım listeyi verdim. Dikkatle okuduktan sonra, bir müddet sustu. Sonra yarı kapalı gözleriyle ağır ağır, tane tane konuşmaya başladı:

— Paşa, Mustafa Kemal Paşa hırsız mıdır?

— Haşa Padişahım.

— Bir namussuzluğu, ahlaksızlığı var mıdır?

— Haşa Padişahım.

— Beceriksiz ve kabiliyetsiz midir?

— Hayır Efendim. O hepimizden bilgili, kabiliyetli ve dina-

11 Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, s. 18. 1960-İstanbul.

12 Kadri Mısıroğlu, a.g.e., s. 57.

miktir.

— *O halde bu listeye niçin onun adını yazmadığınız?..*

Hiç düşünmeden cevap verdim:

— *Padişahım, Mustafa Kemal Paşa yenilik, bilhassa öteden beri Cumhuriyet taraftarıdır.*

Padişah elindeki kâğıdı atar gibi masanın üzerine bıraktı... Ayağa kalkıp pencereye döndü. Limanda demirli itilaf devletleri (İngiliz, Fransız, İtalyan, Yunan) gemilerini göstererek:

— *Paşa, Paşa... Bu gemileri görmek kanuna dokunuyor. Bu memleket kurtulsun da isterse Cumhuriyet olsun...Kendine selamla birlikte tebliğ ediniz, haftaya Cuma günü Mustafa Kemal Paşa'yı göreceğim."* ¹⁶

Mareşal Fevzi Çakmak Paşa'nın tüm çıplaklığıyla anlattığı bu hatıratı bir hususun altını Sultan Vahdeddin'i daha iyi tanımak için resmî ideolojinin sahiplerinin gözü önünde yeniden çizmek istiyorum.

"... *Vatan kurtulsun da, Memleket ferah bulsun da isterse Cumhuriyet olsun!...*"

Mareşalı kabul edenler Sultan Vahdeddin'e ait bu sözün derinliğinde derin düşüncelere dalması gerekir ki Onun nasıl bir vatansever olduğunun boyutları kavranabilsin.

Cuma günü geldiğinde Mustafa Kemal ve Vahdeddin görüşmesi gerçekleşmişti. Ali Nuri Bey ve Başyâver Naci El-deniz Paşa'nın dışında Mustafa Kemal'in bizzat bu görüşmeyi

16. Tercüman Gazetesi, Mareşal Fevzi Çakmak'ın Anıları, 10 Nisan 1976.

aktardığı Falih Rıfkı Atay'dan ve yine onun ağzından Enver Behnan Şapolyo'dan dinlemek mümkündür.

Enver Behnan Şapolyo olayı şöyle naklediyor:

"Yaverim Cevat Abbas yine eve geldi. Telaşlıydı.

— Zat-ı Şahane sizi akşam yemeğine davet ediyor, dedi.

Mayıs'ın ondördüncü akşamı yedibuçukta Yıldız Sarayına gittim. Beni çok küçük bir odaya aldılar. Biraz sonra Mehmed Vahdeddin geldi. Ayağa kalktım. Beni yanına oturttu. O kadar yakın ki, adeta diz dize idik. Padişah'ın sağında, hemen dirseğini uzatarak dayandığı küçük bir masanın üstünde bir kitap vardı.

Odada sessizlik hüküm sürüyordu. Anlaşıyor ki, sarayda hiç neşe yok. Padişah akibetini düşünüyor. Odanın Boğaziçi'ne açılan büyük penceresinden görülen manzara şuydu:

İtilaf devletlerinin donanmaları sırayla dizilmişler, topları saraya müteveccih... Tehdit edici korkunç manzara... Bu odada oturmakla bu manzarayı görmek kabil değil. Mehmet Vahideddin dedi ki:

— Paşa, Paşa, sen şimdiye kadar devletimize çok hizmet ettin. Bunların hepsi artık bu kitaba geçti!

Bu bir "Tarih" kitabıydı.

— Bunları unutunuz! Bundan sonra yapacağınız. Hizmet şimdiye kadar yaptığınızdan çok mühim olacaktır. Dikkat ve sadakatte çalışırsanız, devleti düştüğü bu felâketten kurtarabilirsiniz. Birçok kumandanları Anadolu'nun kolordularına dağıttım. Sizin vazifeniz, bunları teftiş etmek olacaktır.

— *Bu hususta elimden geleni yapacağım, bana emniyet buyurunuz!* dedim.

Padişahın en büyük endişesi: Kuvvetlerimiz dağılmıştır. Umumi Harpten yorgun çıkarak takatimiz kalmamıştır. Bütün ümit, galip devletlerin arzuları hilâfına bir harekette bulunmaktadır. Onların şikayet ettiği hâdiseleri de önlemek lazımdır.

Vahideddin ayağa kalktı, elimi sıkı sıkı sıktı:

— *Muvaffak olunuz!* Dedi.

Sarayı terkettim. O zaman bir kadife kutu içinde bir takım hediyeler verdi. Yaverim Cevat Abbas'la gecenin karanlığında, derin düşünceler içinde Yıldız tepelerini aşarak Şişli'ye geldik.¹⁷

Kadife Kutunun İçersindeki Altınlar...

Falih Rıfki ve Şapolyo'nun ifadelerinde yer alan ve Mustafa Kemal'in kendi ağzıyla ikrar ettiği bu olayda bir cümleye dikkat çekmek isterim.

"... *Sultan Vahdeddin bana saraydan ayrılırken bir kadife kutu içersinde bir takım hediyeler verdi!...*"

Geliniz şimdi bu kadife kutu içersinde neler olduğunu biraz açmaya çalışalım.

Tarih önünde vicdan sahibi herkesi çarpacak olan bir gerçeğe karşılaşıyoruz, kadife kutunun içersindeki para ve altının muhtevasını öğrendiğimizde.

Sultan Vahdeddin'in Mustafa Kemal'i Anadolu'ya ve Samsun'a göndermeye ikna ettikten sonra kendisine kadife kutu

17. Falih Rıfki Atay, *Atatürk'ün Bana Anlattıkları*, s. 78.

içersinde verdiği altının miktarı tam tamına 40.000 (kırkbin) altındır.¹⁸ Üstelik bu altınlar Sultan Vahdeddin'in tamamen şahsi servetidir. Çünkü Sultan Vahdeddin gayet kıymetli kendisine ait yarış atlarını satarak bu birikimi elde etmiş ve bunu da kadife kutu içersinde Mustafa Kemal'e vermiştir.

Bugünkü verilerle ele alacak olursak kırkbin Osmanlı altını ki bunlar bugün "*reşat altın*" dediğimiz altınlardır. 1995 Ocak ayı verileriyle bir reşat altını 3.5 milyon olduğu için Mustafa Kemal'e Sultan Vahdeddin'in verdiği şahsi parasının toplamı Ocak 95 verileri için tam tamına 140 milyar Türk Lirasıdır. Bu kadar büyük miktarın normal bir haruşah veya Dokuzuncu Ordu Müfettişliği için verilmiş bir tahsisat olmasına da imkan yoktur.

Olsa olsa bu tamamen Sultan Vahdeddin'in vatanın kurtuluşu için ortaya koyduğu tarifsiz ve tanımsız bir jestten başka birşey değildir.

Kaldı ki Mustafa Kemal'e 18 Mayıs 1919 akşamına kadar verilen müteaddid yardımların toplamı dört yüz bin altına yükselmiştir.¹⁹

Üstelik Samsun'a hareket edene kadar verilen miktarlardan bir başka 400 bin altın meselesi daha vardır.²⁰ Bu miktarı da Mustafa Kemal bizzat ikrar ve itiraf etmektedir. Aydın Cephesinde savaşan askerlere yardım ulaştırmak için Donanma Cemiyetinin elinde bulunan paralardan dört yüz bin altın talep

18 Nihal Atsız, *Türk Ufkunu*, s. 86, 1956-İstanbul

19 Kadir Misiroğlu, a.g.e., s. 58.

20 Tercüman Gazetesi, 5 Temmuz 1967

etmiş, halife-sultan Vahdeddin'in emriyle bu istek de yerine getirilmiştir.²¹

Bu kadar parayla neler olmaz ki, bugünkü rakamlarla 840 bin altın toplam Ocak/95 altın fiatlarına göre yaklaşık tam 30 trilyon Türk Lirasına tekabül etmektedir ki, Türk Siyasi ve kültür hayatımızda ilk kez gündeme getirdiğimiz bu rakamlarla Anadolu'da nelerin yapılabileceği gayet iyi anlaşılacaktır.

İşte bu büyük maddi yardımın arkasındaki tek adres makam-ı hilafet ve tek kişi de kendisine bütün bu yaptıklarına rağmen "*vatan haini*" damgası vurulmak istenen halife-sultan Vahdeddin'dir.

Bu kadar para ve altın yardımının dışında peyderpey Anadolu'nun ihtiyacı görülmesi için İstanbul Hükümeti tarafından Mustafa Kemal'e yardımlar da yapılmıştır. Sultan Vahdeddin'in emriyle verilen bu paralardan Mustafa Kemal'in kendi el yazısıyla teslim aldığı bir makbuz örneğini ²² burada tarihin şahitliğine sunmak istiyoruz.

DAHİLİYE NEZARETİ

ADET

HUSUSİ

1.000

(Yalnız bin liradır.)

Asayiş dahiliyyede görülecek lüzum üzerine sarf edilmek ve bade..... teferruatlı hesap ile tebdil olunmak üzere işbu

21. Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk s. 206-Ankara

22. Kadir Mısıroğlu, a.g.e., s. 59.

bâlâda muharrer bin lirayı Osmanînin Dahiliye Nezareti Celilesinden alındığını mübeyyin makbuzdur.

Dokuzuncu Ordu Kıtâatı
Müfettişi
Mirliya
Mustafa Kemal

Ayrıca şu da anlaşılıyor ki Mustafa Kemal'e İstanbul hükümeti, yani makam-ı hilafet nereden ne bulduysa vermeye çalışmıştır. Çünkü ortaya çıkan başkaca makbuzlar da vardır ve bunlar söylediklerimizin birer delilidir.

Yine zamanın dahiliye nezaretine bağlı tahsisat-ı mesturenden (örtülü ödenek) 25 bin altın Dahiliye Nazırı Mehmed Ali Bey tarafından Mustafa Kemal'e bizzat verilmiştir.

Garibdir, sonradan "*Yüzellilikler*" diye tarihe geçecek olan sürgünde zelerden olan Mehmed Ali Bey, Fransa'da yaşarken yayımladığı "*La Republique Enchainée*", "*Zincire Vurulmuş Cumhuriyet*" isimli gazetede birçok belgenin yanında bu makbuzun da klişesini yayınlamıştır.²³

Yine bizim için en önemli belgelerden birisi de 20. asırda yetişmiş İslam Dünyasının en büyük alimlerinden biri olan ve Vahdeddin döneminin Şeyhülislamlığını yapan Mustafa Sabri Efendi'nin verdiği bilgilerdir. O Padişahın kendisine verdiği para ve altınlar fermanlar, geniş yetki ve salahiyetler hakkında meşhur "*Mevkuful Akl*" isimli eserinde bilgi vermekte ve Mustafa Kemal'e Padişahın verdiği "*hattı hümayun*"un Mond-

23. Sahabaddin Selde. *Anadolu İbtidai*, s. 127, 1966-İstanbul

ros Mütarekesi çerçevesinde gayet gizli tutulduğunu açıkca teyid etmektedir.²⁴

Bütün bu anlatılanlar maddi yardımlardır. Oysa Mustafa Kemal'e yapılan manevi yardımların maddi hesabını yapabilmek mümkün değildir. Bu hesaplama olsa olsa vatanın kurtuluşuyla sonuçlanacak olan metafizik bir değerdir.

Sultan Vahdeddin Mustafa Kemal'e Verdiği Ferman...

Şimdi de bu değerlerden bahsetmek istiyorum. Kurtuluş savaşımızın başlangıç noktasındaki ana dinamiklerinden biri olan "*ferman-ı hümayun*", Sultan Vahdeddin tarafından Mustafa Kemal'e, "*düşmana karşı asker, memur ve halkın yekvücut olarak mücadele etmelerini...*" bildiren Anadolu'nun kurtuluşu için yakılmış bir hilafet kıvılcımıdır.

Gazeteci Murat Sertoğlu'nun Şehzade Mahmud Şevket Efendi ile Fransa'da yaptığı ve "**Gurbette Bir Şehzade**" adıyla Tercüman Gazetesi'nde 27 Haziran - 4 Temmuz 1967 tarihleri arasında yayınladığı bu padişah fermanıyla ilgili belgeler o yıllarda bütün bir Türkiye'de büyük yankılar uyandırmıştı. Sertoğlu'nun orjinal belgelerle ilk kez neşrettiği bu bilgiler, tartışmaya hiçbir şekilde mahal vermeyecek tarzda Kurtuluş Savaşı'nın arkasındaki adresin Sultan Vahdeddin'e çıktığını gösteriyordu.²⁵

14 Mayıs 1335 (1919) tarihli bu vesikaya baktığımızda şunu görürüz. Sultan Vahdeddin İzmir'in işgalinden bir, Sam-

²⁴ Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi, a.g.e., c.1, s. 469.

²⁵ Murat Sertoğlu, Gurbette Bir Şehzade, Tercüman Gazetesi, 27 Haziran - 4 Temmuz 1967.

sun'a hareketten iki gün önce bu sınırsız yetki ve güvence belgesini Mustafa Kemal'e vermişlerdir.

İşte Mustafa Kemal'e, Padişah tarafından "devleti düştüğü tehlikeden kurtarmak üzere..." vazifelendirilmesi manasını taşıyan ve saraydaki son görüşmeyi teyid ve tevsik eden en önemli belge kendisine verilen bu "hattı hümayun"dur.

Sultan Vahdeddin bu hattı hümayunda şöyle der:

"Yaveran-ı şehriyaranımden Erkân-ı Harbiye Mirlivası Mustafa Kemal Paşa'ya:

*Harbi Umumi'nin müttetikayn hesabına ziyai üzerine tahassül eden vaziyet-i siyasiye ecdad-ı ızamım Mülkünü ve Makam-ı Hilafet ve saltanatı müşkil ve tehlikeli bir sahaya süriüklediğinden hükümet-i seniyyemin kararı veçhile, tayin olduğunuz mıntıkada asayişi temin ve marzi-i şahaneme muğayir ahvalin hudusünü men ile cümleten def-i saile bezl-i cehd ve gayret ederek milletimin masuniyetini teyid ve mülkümün ey-adii mütearrizinden tahlis için yek vücüt olarak hareket edilmesini selâm-ı şahanemle asker ve memurin ve ahaliye tebliğini irade ederim."*²⁶

Mustafa Kemal'e verilen bu padişah fermanına baktığımızda dikat çeken çok önemli noktalar vardır:

1- Makam-ı hilafet ve Saltanat-ı Osmaniye müttetikleriyle birlikte kaybettiğimiz Birinci Cihan harbi ile tehlikeye girmiştir.

2- Halifenin ve hükümetinin kararıyla tayin olduğunuz müfettişlik mıntikasında asayişi sağlayacaksınız.

3- Makamı hilafete ve Saltanat-ı Şahaneye uymayan bütün halleri engelleyeceksiniz.

4- Milletimizin masuniyetini ve vatanın emperyalist saldırgan ellerden kurtarılması için birlik ve beraberlik halinde hareket edilmesini sağlayacaksınız.

5- Bütün bunları asker, memur ve bilcümle halka selamı şahanemle birlikte tebliğini irade ediniz.

Görülüyor ki, Sultan Vahdeddin hiçbir şekilde para ve altınla ölçülmeyecek bir derinlikte sözkonusu fermanda Mustafa Kemal'e yetki ve sorumluluklar vermiştir. Bu yetki ve sorumluluklar bir halife için verilebilecek alanın en son şeklidir.

Mustafa Kemal'e zahiren verilen 9. Ordu Kıtaaatı Müfettişliği'nin "*mülk-û milleti kurtarma*" işini gerçekleştirmeye yetmeyeceği herkesin malumu idi. Bu görev bilerek Zahirde "*müfettişlik*" diye tarif edilmiş ve bununla da saray karşısında demirlemiş olan işgal kuvvetlerinin komutanlarının gözlerini boyamak hedeflenmiştir.

Doğrusu bu gizli düşüncede Sultan Vahdeddin çok başarılı olmuştu ve görünen müfettişlik görevine Harbiye Nazırlığı ve Sultan tarafından verilen askeri ve mülki yetkilerle de tam bir vatani kurtarma yetkileri verilmiş oldu.

İşte Mustafa Kemal'e verilen yetkiler:

1- Müfettişliğin yüce vazifeleri yalnız askeri olmayıp, müfettişliğin ihtiva ettiği mıntıka dahilinde aynı zamanda mülkidir.

Müfettişlik vazifelerini yapabilmek için, vilayetlere ve mu-tasarıflıklara (Vali ve Kaymakamlara) doğrudan doğruya tali-

mat verebilecektir.

2- Müfettişliğe bağlanan Üçüncü ve Onbeşinci Kolordular asayiş ve hareket konusunda Müfettişliğe bağlıdır. Ayrıca Müfettişlik hududuna komşu olan, vilayetler ile Diyarbakır, Bitlis, Elâziz, Ankara, Kastamonu vilayetleri ve oralarda bulunan Kolordular da, Müfettişliğin müraccatlarını nazar-ı dikkate alacaklardır.

"Evvelce M. Kemal'in düşündüğünden de çok" geniş yetkileri ihtiva eden talimatı, Harbiye Nazırı imzalamaktan çekinmiş ve herhalde mecbur kaldığı için sadece mühürünü basarak onaylamıştı.

Tayinin kararlaştırılmasından (30 Nisan 1919) bu tarihe kadar geçen zaman içinde Bakanlar Kurulu bu meseleyi iki defa görüşmüş ve Genelkurmay'ın hazırladığı talimatnameyi uygun bulduğunu 18 Mayıs tarihinde yazmıştır. Demek oluyor ki, *"bütün orta ve doğu Anadolu'ya adeta hükümet yetkisiyle M. Kemal Paşa'nın emir ve kumandasına veren bu talimat"* on beş gün gibi çok kısa bir zaman içinde tatbikat sahasına çıkmıştır.

30 Nisan 1919 tarihinde Harbiye Nazırlığı M. Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişliğine tayin olunduğunu, Padişah iradesinin alınması maksadıyla Sadrazamlık makamına yazıyor.

Hemen aynı gün Padişah'ın iradesi çıkar. Bu kadar mühim bir mevzuda Padişah'ın bu acelesi sebepsiz olabilir mi?

6 Mayıs'ta Harbiye Nazırı, Bakanlar Kurulunca kabul edilen talimatı M. Kemal Paşa'ya yazar ve acele hareket etmesini de ister.

7 Mayıs'ta Paşa'nın tayini ve aldığı talimatname Kolordu-

lara duyurulur. Bir gün sonra da Harbiye Nazırlığının bütün dairelerine aynı husus tebliğ edilir.

13 Mayıs'ta M. Kemal Paşa Harbiye Nezaretine maiyetindekilerin hazırlık yapabilmeleri ve ailelerinin ihtiyaçlarını görmeleri için gereken paranın verilmesinden üç gün sonra hareket edebileceğini yazar. Bu para hemen temen edilmiş olmalı ki, 16 Mayıs'ta, yani üç gün sonra hareket eder.

Padişah'ın, Bakanların ve hatta Sadrazam'ın bu aceleleri herhalde sebepsiz ve tesadüfi olamaz!

M. Kemal Paşa'nın bizzat en güvendiği kimseler arasından seçtiği maiyeti kimlerden meydana gelmekteydi? O kapkaranlık günlerde vatanın kurtuluşu için gönderen bu insanları da zikretmekte fayda görmekteyiz. Zira yıllarca yürütülmüş dayatmacı resmi tarih yalanlarınca bugünkü nesil Bandırma vapurunda tek başına Mustafa Kemal Paşa'nın bulunduğunu sanmaktadır. Oysa vapurda tam 19 üst düzey paşa ve devlet yetkilisi vardır.

1- Kazım (Dirik): İstiklâl Savaşı'ndan sonra General oldu. İzmir Valiliği de yapmıştır.

2- Hayati Efendi: Erzurum ve Sivas Kongreleri sırasında hizmetleriyle dikkati çekti. Genç yaşında vefat etti.

3- Kaymakam Arif Bey: Mustafa Kemal'in gençlik arkadaşı ve şahsi dostu. Albay iken Üçüncü Kolordu Kumandanlığına getirilmiş, sonra da Eskişehir Milletvekili olmuştu. Fakat 1925 yılında Atatürk'e suikast tertiplemek iddiasıyla idam edildi.

4- Binbaşı Hüsrev (Gerede): Zaferden sonra Berlin ve Tokyo Büyükelçilikleri yapmıştır.

5- **Kemal (Doğan):** Korgeneralliğe kadar çıktı ve Kırklareli Milletvekili de oldu.

6- **Tabip Miralay İbrahim Tali:** Milletvekili, parti müfettişi ve Varşova Elçisi oldu.

7- **Tabip Binbaşı Refik (Saydam):** Mebusluk, Bakanlık ve Başbakanlık yaptı.

8- **Yüzbaşı Cevat Abbas:** Sonra Milletvekili olmuştur.

9- **Yaver Muzaffer Kılıç:** Emir Zabiti Yüzbaşı Şevket ve Yüzbaşı Mustafa Beyler de daha sonra Milletvekili olmuşlardır.

10- **Kâtip Memduh:** İstiklâl Savaşı sırasında hizmet görmüş ve genç yaşında vefat etmiştir.

11- **Refet Paşa:** Mustafa Kemal'in bizzat tayin ettirdiği kendi emrine girecek Üçüncü Kolordu Kumandanı. Mili Mücadele'nin İstanbul'a ilk giren komutanı. (19 Ekim 1922).²⁸

Padişah tarafından Mustafa Kemal'e verilen sosyal, siyasal, askerî ve mülki yetkilerin bu kadar geniş olmasına anlam veremediklerini belirten resmi ideolojinin bu dönemi yazan tarihçileri ise bu durumu, Mustafa Kemal Atatürk'ün sonsuz ihtiras sahibi oluşuna ve padişahı bu yetkileri söke söke aldığına inanırlar. Bir başka ifadeyle kendilerini inandırmaya çalışırlar.

Oysa bu kadar tarihsel gerçek ortada iken artık hiç kimse- nin resmi ideoloji adına "güneşi balçıkla sıvama" gayretine girmemesi gerekir. Nitekim 21. asra girerken 20. asrın bu ilk

²⁸ Vehbi Vakıtasoğlu, *Son Boşun*, c. 1 s. 142, Timaş Yayınları 2. Baskı, 1990-İstanbul

çeyreğindeki tarihsel gerçekler artık resmi ideolojiye yıllarca aktörlük yapmış kimi tanınmış yazarlarca da ikrar ve itiraf edilmektedir.

Murat Belge ve Mete Tuncay gibi saygın yazarlar sol düşünce kulvarı içersinde bu hakikatleri tersyüz etmeden ifade etmeye çalışan yazarlardan bir kaçıdır.²⁹

Mustafa Kemal: "Beni Anadolu'ya Sultan Vahdeddin Gönderdi!"

Sultan Vahdeddin'in Milli Mücadele'ye taraftarlığını, bunun için Mustafa Kemal'e tarifsiz ve sınırsız yetkiler vererek Anadolu'ya gönderdiğini, bu iş içinde bugünkü parayla otuz trilyon civarında bir maddi yardımda bulunduğunu bu kadar açık belgelerle ortaya koyduktan sonra yine TBMM Zabıt Ceridelerinden bir belgeyle O'nun Mustafa Kemal'i Samsun'a gönderen kişi olduğunu , Atatürk'ün ağzından ortaya koymak istiyorum.

Mustafa Kemal 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ayak bastıktan altı gün sonra, 25.5.1919 tarihinde Havza'ya geçmiş ve burada 18 gün kalarak 12 Haziran 1919 tarihine kadar, halkı örgütlemek ve Milli Mücadele'yi organize etmek işine başlamıştı.

Havza'daki faaliyetleriyle Sultan Vahdeddin tarafından Anadolu'ya gönderilen Mustafa Kemal'in gerçek vazifesinin ne

29. Bunun için okuyucularımıza Mete Tunçay'ın, Türkiye'de Tek Parti Yönetiminin Kurulması, Murat Belge'nin de Tarih-Toplum dergilerindeki konuyla ilgili yazılarını okumalarını tavsiye ederiz. (H.H.C.)

olduğunu anlayan İngilizler, İstanbul'a ve Saraya baskı yaparak Mustafa Kemal'in geri dönmesini istemişlerdi. Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa tarafından İngiliz baskısıyla bir telgrafla geri çağrılan Mustafa Kemal'in Padişaha gönderdiği telgraf bile o şartlarda kendisine verilen yetkilerin ve kendisini Anadolu'ya kimin gönderdiğinin fotoğrafını ortaya koyar.

Çekildiği günün tarihi belirlenmemiş olan telgrafta bugünkü Türkçe'yle Mustafa Kemal durumları şöylece özetler:

"Büyük milletin ve kutsal halifeliğin, sahîh tek direği bulunan saltanatınızı, Cenabı Hak âfetlerden korusun, Şevketpenahım. Memleketin bugün uğradığı âfetler, tazyik ve parçalanma tehlikesi karşısında ancak zatı hümayunları başta olmak üzere, millî ve kutsal bir kudretin varlığı, vatani, devlet ve milletin istikbalini ve şanı büyük hanedanınızın, altı buçuk yüzyıllık mübeccel tarihi kurtarabilir.

Her taraf, bu içtihat ve kanaatte birliktir.

Huzurunuzda son defa kabul edildiğim gün, elemli İzmir olayından pek mahzun olan kalbi hümayunlarının bu kurtuluş noktasına ait ilhamları, bu anda dahi hafızamda bütün uyanıklığı ile yaşamaktadır. Sizin telkinlerinizden ilham alan azim ve imanla aciz görevime devam ediyorum.

Buyruğunuza uyarak Sadrazam Paşa kulunuzu daima önemli işlerde aydınlatıyorum; yapılması gerekenleri bildiriyor, kendim de yerine getiriyorum.

Şu bir ay içinde hemen Anadolumuzun, illerine, ilçelerine, sınır boylarına kadar milletin emellerine ve fikirlerine, tek mil komutanların, memurların duygularına ve yaptıklarına nüfuz ettim.

Sonuç olarak açıkça görüyorum ki, millet baştan aşağı uyanmıştır, devlet ve milletin istiklâlini ve Halifeliğin ve Sultanlığın yüksek haklarını teyit için kuvvetli bir azim ve imanla cihazlanmıştır.

Istanbul'da iken, milletin bu kadar kuvvetli ve az vakitte felâketlerden bu kadar çabuk uyanacağını hayalim almazdı.

Şevketlûm! Bu vasıfları olan ve sizin kutsal kişiliğinize sarsılmaz bağlarla bağlı, necip milletimize dayanabilirsiniz. Karşılık olarak bütün manası ile bu ulusal vicdan kuvvetine müzaharet etmelisiniz.

Son bildiriniz bütün milletin azmini ve yiğitliğini uyandırmıştır. Yalnız dikkate ve teessüre şayandır ki, bu nezih Anadolu halkı bugünkü çok hisli devirde bile, İstanbul'daki fikir ayrılığından birbirinden nefreten, fitneci ihtiraslardan çok azap duymaktadırlar. Gerçekten İstanbul çevresinin çürümüş ve bozulmuş ahlâkı ve bundan faydalanmayı bilen yabancılar, devletin ve milletimizin yokedilmesi, devlete, millete ve padişahına sadakat ve fedakârlıkları ile hizmet kabiliyetinde olanların ortadan kaldırılması için pek ileri gitmek cüretini gösteriyorlar.

Şevketlûm! Hatırlayacaksınız, bana verdiğiniz görevimi yerine getirirken, yabancıların ve bazı fesatçıların mutlaka tezvirlere başvurup güçlükler çıkarması ihtimalini daha İstanbul'da iken hükmetmiş bu hususu maruzatım arasında hissettirmeye uğraşmış, özellikle Sadrazam Paşa ile devletin önemli kişilerine pek açık olarak anlatmış, böyle durumlar karşısında -İstanbul 'da esir edilip Malta adasına sürülen- Ali İhsan ve Yakup Şevki Paşa kullarının akibetine giremeyeceğini de ilave etmiştim.

İşte ulusal vicdandaki ciddi şekilde uyanışı ve yeni gelişmeleri istila emellerine uygun görmeyen İngilizler ve vatanın zararına da olsa, İngilizlere yaltaklanmayı meslek edinen zayıf seciyeliler, bu kerre acizlerini kandırarak İstanbul'a getirmeye teşebbüs ediyorlar.

Şanlı Hakanına, milletine sadık ve bu uğurda ölümlere hakaret ile bakmakla tanınmış kulları gibi bir komutandan, elbette yüce saltanatımızın ve milletin bekâsı ve varlığının düşmanları olanlara uymak beklenemezdi.

Bundan ötürü, köleniz, tabiatile Malta'ya gitmek, veyahut en hafifinden olarak eli ayağı bağlı bir hale mahkûm edilmek gibi ihtimaller karşısında bırakıldım.

Eğer daha da zorlanırsam, görevimden çekilerek, şimdiki gibi Anadolu'da milletin sinesinde kalacağım ve vatan yolundaki görevlerime bundan böyle daha açık adımlarla devam edeceğim. Ta ki, millet istiklaline kavuşsun... Sultanlık ve Halifelik yer yüzünden silinip gitmesin.

*Sarsılmaz sadakatimin daima artmakta olduğuna inancınızı dilerim."*³⁰

**Üçüncü Ordu Müfettişi,
Fahr-ı Yaveri Hazret-i Şehriyâr-î
Mustafa Kemal**

30. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. I, s.15, 1945-İstanbul. Naşit Hakkı Uluğ, Halifeliğin Sonu, s. 23-24.

Bizim sadeleştirerek verdiğimiz bu telgrafta Mustafa Kemal Anadolu'ya gönderiliş vazifesini bizzat Padişah'tan aldığını şöylece belirtiyor:

"Dilhak-ı mikdarilerinden mülhem azım ve iman ile vazife-i acizânemde müdarim bulunuyorum..."³¹

Yani *"Mülk ve memleket sahibi zât-ı şahanelerinin arzu ve dileklerinden aldığım azım ve iman ile aciz vazifeme devam ediyorum"* diyor Mustafa Kemal.

Necib Fazıl Kısakürek'in, Vahideddin isimli eserinde de bütün tarihi vesikaları ortaya koyduktan sonra söylediği son bir hüküm cümlesi vardır.

"Milli kıyâmı hazırlamak vazifesini bizzat Sultan Vahideddin Mustafa Kemal'in gönlüne ilgâ eylemiştir."³²

"Ve bunun için de maddi manevi her türlü yardımı yapmıştır."

"Üçüncü Ordu Müfettişi Fahr-i Yaver-i Hazret-i Şehriyâr-ı Mustafa Kemal" imzasıyla çekilen bu telgrafın saltanat ve hilâfetin yeryüzünden asla silinmemesi ve saltanat-ı şahaneye bağlılığın doruk noktası olan şu son cümle bizler için çok önemlidir.

"... Millet mazhar-ı İstiklâl ve Saltanât ve Hilâfet-i muazzama-i hûmayunları masun-ı indirâs olsun. Sadakât-ı âbidemin daima mütezayid olduğuna itimad-ı şahânelerini arz ve istirham müzâsenet eylerim."

31. Aynı telgraf 24 Eylül 1335 (1919) tarihinde "İrade-i Milliye" gazetesinde de neşredilmiştir.

32. Necib Fazıl Kısakürek, a.g.e., s. 173.

Bu telgraftan bir müddet sonra ise Padişah Vahdeddin'in rahatsızlığı sebebiyle de Mustafa Kemal aynı doğrultuda bir telgraf daha çekmiş, Anadolu hareketinin başladığı günlerde yine ayan beyan halife sultan'a bağlılığını bir kez daha bildirmiştir.

Mustafa Kemal 14.1.1920 Padişaha şu telgrafı çeker:

"Atabe-i Semiyye-i Hazreti Hilafetpenâhiye: Meclis-i Milliyyi teşrif-i şahânelerinden mahrum bırakan rahatsızlık bütün tebaa-yı hümayunları meyanından, heyet-i temsiliyemizi de pek ziyade düçâr-ı teessür etmiştir. Cenab-ı Hafızı Hakiki, vücudu hümayunlarını afâgat-ı günüye ve semâviyeden masun buyursun. Amin."

**Anadolu ve Rumeli Müdafa-ı Hukuk Cemiyeti
Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal ³³**

33 Hakimiyet-i Milliye, 20 Ocak 1920.

MUSTAFA KEMAL VE ÇİFTE STANDART POLİTİKALAR...

Mustafa Kemal'in Saltanat-ı Şahaneye bağlılıklarını belirten bu tür telgraf veya konuşmalar, Amasya Tamimi, Erzurum Kongresi, Sivas Kongresi ve nihayet Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışında devam eder gider.³⁴

Bütün bu bağlılıklara rağmen Mustafa Kemal'in Samsun'a ayak bastığı günden itibaren padişaha beyan ettikleri ile fiiliyatı arasında büyük bir düalizm olduğunu ve bunu da bilerek, hesaplayarak, zamanını ve zeminini kollayarak yaptığını, yine Mustafa Kemal dile getirmişlerdir.³⁵

Zemin ve zaman kullanarak yapılan, bize göre de senaryosu önceden yapılmış olan bu davranışların Cumhuriyet dönemi ne ve Cumhuriyetin dayatması tarihine yansıyan şekli ise hepimizin bildiği gibi Sultan Vahdeddin'in vatan hainliğinin ve

34. Nayit Hakkı Ulug, *Halifeliğin Sonu*, s. 67.

35. Gotthard Jaescke, "Das Ende des Osmanische Sultanats", C. 1. s. 113-36 ve yine Jaescke, "Yeni Türkiye'de İslamlık", s. 115-36.

36. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. 3, Belgeler, Belge no: 264.

vatanı İngilizlere satmak isteyişinin ilanı olmuştur.³⁶

Mustafa Kemal Niçin Takiyye Yapıyordu?..

İşte bu düalist yaklaşımın, bir diğer ifadeyle Samsun'a ve Anadolu'ya nasıl ve ne şekilde gönderildiği bu kadar belgeyle ortaya konulan Mustafa Kemal'in, Sultan Vahdeddin'e karşı bizce çifte standart yaklaşımının en açık beyanı 2 Kasım 1922 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı aşağıdaki konuşmadır:

"... Efendiler! Osmanlı hanedanının sonuncu padişahı Vahdeddin'in saltanatı devrinde Türk Milleti, en derin kölelik uçurumunun kenarına getiriliyordu... Binlerce yıldan beri hürriyetin asıl timsali olan Türk milleti bir tekme ile bir çukura yuvarlanmak isteniyordu... Fakat bu tekneyi vurdurmak için bir hain, şuursuz, idraksiz bir hain lazımdı. Nasıl ki, kanuna uyularak asılması gerekenlerin ipini çekmek için, kalbi ve vicdanı insanlık duygularını yüceliklerinden yoksun bir aşağılık yaratık aranır; idam hükmünü verenlerin de böylesine adî bir vasıtaya ihtiyacı vardır!.. O kim olabilir?

(Meclis sıralarından)

Vahdeddin!.. Vahdeddin!.. Vahdeddin!.. sesleri ve gürültüler.

— *Esefle, üzülerek söyleyeyim ki, bu milletin hükümdar diye, sultan diye, padişah diye başında bulundurduğu Vahdeddin!.. Evet Vahdeddin!..*

(Meclis sıralarında Allah kahretsin sesleri...)

— *Vahdeddin bu alçakcasına hareketi ile, yalnız kendisine yakışan bir tutum kabul etmiş olmaktan başka bir şey yap-*

mamış oldu.

*Vahdeddin bu hareketi ile kendini öldürdü!.. Millet hiçbir zaman bu haince hareketin kurbanı olmaya razı olamazdı, olmadı da...*³⁷

Bizce şaşırtıcı olan ve dünya çapında bir çifte standart olarak görülen 2 Kasım 1922 tarihinde Sultan Vahdeddin'e en ağır hakaret ve hatta küfürleri yapan kişiyle bu tarihe kadar yukarıdaki belgelerle verilmeye çalışıldığı gibi, Sultan Vahdeddin'e en ağır mübalağalı övgüler ve bağlılıkları yapan kişinin aynı zât olmasıdır.

Tahmin edildiği gibi bu zât Mustafa Kemal Atatürk'tür.

Sultan Vahdeddin'in "*vatani satan bir alçak mı?*" yoksa "*vatan kurtaran bir hain mi?*" olduğunu TBMM'de yapılan bu konuşmaya nazire olsun için son birkez ve üstelik Atatürk'le meşhur Çankaya sofralarında, sofraya hazırlayıcılığı yapmış olan Cemal Granda'dan dinleyelim:

*"Paşa yanındaki silah arkadaşlarının beceriksizliklerine çok kızmıştır. İşte o kızgın anın birinde haykırdı: beni, Milli Mücadele'yi başlatmak üzere bunca Paşa arasından seçip Anadolu'ya vatani kurtarmak adına gönderen Sultan Vahdeddin'dir. Eğer bu vatani kurtaran birini aramak gerekirse Vahdeddin'i göstermek gerekir."*³⁸

Cemal Granda: "*Atatürk, Ordu müfettişliğinin İngilizleri kandırmak adına bir bahane, asıl hedefin ise vatani kurtarmak*

37. Nutuk Soylev, C. 2, s. 920-921

38. Cemal Granda'dan nakil N.F.K., *Vahidüddin*, s. 206.

olduğunu" yine Atatürk'ün diliyle o meşhur Çankaya sofralarından nakleder.

Kaldı ki, İngilizler gerçekten Atatürk'ün 9. Ordu Müfettişliği'nin bir göz boyama olduğunu anladıkları zaman, Sultan Vahdeddin'in emriyle Mustafa Kemal için derhal 3. Ordu Müfettişliği tahakkuk ettirilmiştir.³⁹

Üstelik bu tahakkuk, Sultan Vahdeddin'e, o yıllarda saray üzerinde fevkalade etkili olan bir kısım paşaların aleyhte tavırlarına rağmen ve "*Mustafa Kemal'i sakın ha Anadolu'ya göndermeyin!*" uyarılarına rağmen Sultan Vahdeddin'ce gerçekleştirilmiştir.⁴⁰

Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçmesine muhalefet edenlerin başında Enver Paşa geliyordu! Enver Paşa, "Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçisi, *"felaketimizin kaynağı olur!"* diyerek Vahdeddin'i uyarmış ve bu durumu da Sultan'a gönderdiği "*gizli*" uyarılı şu mektubuyla ifade etmeye çalışmıştı:

"Mahrem

Velinimitemiz, sebeb-i inayetimiz, babamız, padişahımız, efendimiz hazretlerine...

Yapmış olduğum tahkikat neticesi, evvelce arzemiş olduğum, Mustafa Kemal'in Anadolu'ya gönderilmesi bâdini felaketimiz olacaktır. İstanbul'da Kavaklı Saduk,

³⁹ Sabahuddin Selek, *Anadolu İhtilali*, s. 135.

⁴⁰ Vehbi Vakkasoğlu, *Son Bugün*, C. 1, s. 48.

⁴¹

Bu Vatanı Terkedenler, s. 66-67

Kadıköy'lü Kemal ve Karaağaç'lı Fişek Fabrikası Müdürü Kurt Bilal'den müteşekkiil bir heyet kurmuşlar, Fransız nakliye şirketlerinin ve bazı eşhasın maddi yardımları ile aleyhimize isyan hazırlamaktadırlar. Bendeniz hemen Rusya'ya hareketim farz olmuştur. Mustafa Kemal'i vaki davete icabet ettiremedim. Enver benim için Yusuf Izzeddin'e yaptığını bana da yapacak demiş, emirlerinizi intizardayım Efendimiz hazretleri..."

Enver

İmza

41

Enver Paşa bu kanaatlerinde yalnız değildir ve Talat Paşa ile Dr. Nazım da Mustafa Kemal için Enver Paşa gibi düşünürler. Birlikte oldukları bir zamanda Enver Paşa Mustafa Kemal'i tahlil eder:

*"...Siz onu bilmezsiniz! O hiçbir şeyle tamin olmaz. Generallik verirsiniz, Korgenerallik ister. Korgeneral olur, Orgenerallik ister. Orgeneral olur, Mareşallik ister. Müşir (Mareşal) yaparsınız, bu sefer de padişahlık ister! Onun isteklerini gemyemezsiniz!"*⁴² Şevket Süreyya Aydemir'in anlattıklarına göre Mustafa Kemal, Enver Paşa'nın bu kanaatlerini duyunca ona öfkelenmez, tam tersi memnun bir ifadeyle, *"ben Enver'in bu kadar zeki ve ileri görüşlü olduğunu bilmezdim."*⁴³ der.

İşte bu kanaatlere rağmen Sultan Vahdeddin Mustafa Kemal'i Anadolu'nun kurtuluşu için göndermiş ve fakat Musta-

42 Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, C 1, s. 286

43 *agc*, C 1, s. 287

fa Kemal daha ilk günden itibaren padişah aleyhine çalışmalara başlamıştır.

Albay Hüsameddin Ertürk, "İki Devrin Perde Arkası" isimli hatıralarında Atatürk'le sıkı ilişkisi ve dostluğu olan birisi olarak, ilk defa Atatürk'ün daha Anadolu'ya hareketten önce hilafet ve saltanat'ın aleyhinde hisler taşıdığını beyan etmiştir.⁴⁴

Havza'da Rus Generalleriyle Başlayan Dostluk!

Yine Albay Hüsameddin Ertürk, Mustafa Kemal'in daha Anadolu'ya adımını attığı ilk günde, Havza'da Havza Müftüsüyle görüşmeden önce Rus askeri heyetiyle görüştüğünü ve bu görüşmelerde de hem makam-ı hilafet için ve hem de saltanat için karşı düşünceler ileri sürdüğünü belirtir.⁴⁵

Mustafa Kemal Paşa Havza'da buraya kadar gelmiş bulunan bir Rus heyetiyle de görüşmeler yaptı. Bu rus heyetinin başında, Lenin'in çok sadık adamı olan Miralay Budiyeni vardı. Budiyeni, ayrıca Stalin ve Troçki ile de çok yakınlığı olan bir askerdi. Budiyeni - Mustafa Kemal "*ahbablığı sür'atle ilerlemiş ve kısa zamanda dost olmuşlardı.*"

"Miralay, Mustafa Kemal'e, Bolşevik Rusya'nın silah ve cephane ile para yardımını vaadediyor, buna mukabil müşterek düşmanları olan İtilaf devletlerine karşı, Türkleri mücadeleye çağırıyordu... Miralay Budiyeni'nin istekleri yalnız bu kadarla kalsa idi, Mustafa Kemal Paşa, çoktan razı olacaktı,

44 Albay Hüsameddin Ertürk. *İki Devrin Perde Arkası*, s. 318, 1957-İstanbul

45 a.g.e., s. 79.

müzakerelerin uzayıp gitmesine de mahal kalmayacaktı. Fakat Rus Miralayının dilinin altında bir şey vardı. Nitekim, pek az sonra da baklayı ağzından çıkarmış bulunuyordu. Miralay Budyeni, Mustafa Kemal'e şöyle sormuştu:

— *Acaba General Hazretleri, Anadolu'da kurulacak hükümet için nasıl bir rejim düşünüyorlar?*

Mustafa Kemal muhatabının maksadını pek güzel anlamıştı, ve şaşırmadan cevabını vermişti:

— *Tabii Sovyetlerin Şuralar Cumhuriyetine benzer bir hükümet tarzı!..*

— *Yani bolşevikliğin prensipleri üzerine kurulmuş bir Cumhuriyet değil mi Generalim?*

— *Öyle olacak, devlet sosyalizmi dersek, daha doğru söylemiş oluruz.*

— *Yalnız sosyalizm içtimai sahada hüküm süren bir tarzdır Biz sizin komünizmi de gözden geçirmenizi istiyoruz. Rusya, o zaman size elinden gelen yardımı yapacaktır...*

...Miralay'ın bir başka suali de şu olmuştu:

— *Mondros mütarekesine uyarak ordularınız silâhtan tecrid edilmiş, bütün silah ve cephane depolarınıza el konulmuştur. Bu şartlar altında bir taraftan Yunanlılar diğer taraftan -Ermenilerle, Pontuscularla ve Anadolu'nun her tarafında işgal kuvvetleriyle nasıl mücadele edeceğinizi bir türlü anlayamıyorum Paşam, demişti.*

Mustafa Kemal Paşa, karşısında babayani tavırlarına, palabıyıklarına ve Türk dostu görünmek isteyen bütün yapmacık hallerine rağmen, alttan alta vaziyeti iskindil eden kumaz

bir Rus askeri ile karşı karşıya olduğunu görüyordu. Ona cevaben:

— *Evet Miralayım, vaziyetimiz cidden naziktir. Fakat işte bizim milletimizin hususiyeti de böyle felaketli zamanlarda iş görmesi, harikalar meydana getirmesidir. Siz müsterih olunuz, müsterek düşmana karşı, bizi tahmin ettiğinizden daha tehlikeli ve hesaba katmağa değer bir kuvvet olarak bulacaksınız.*

Miralay Budiyeni, sözün burasında yutkunmuş ve sonraları merhum Cevad Abbas'ın, Teşkilât-ı Mahsusa'nın son Reisi Hüsameddin Ertürk'e anlattığına göre epey düşündükten sonra; şöyle demişti:

— *Rusya'nın bütün ihtiyaçlarınızı tamamlamağa hazır bulunduğunu size arz etmek vazifesini üzerime almış bulunuyorum. Yeter ki, siz de bizim arzularımızı yapınız. Padişahlığı ve halifeliği kaldırınız, komünistliği ilan eyleyiniz.*

Mustafa Kemal o zaman gayet teenni ile konuşmuş, karşısındakilere hem ümit vermiş, hem de emniyet telkin etmişti. O, gülerek şöyle cevap vermişti:

— *Aziz Miralayım, buyurduğunuz işler, şimdi tasavvur eylediğiniz kadar kolay değildir. Padişahlık meselesi esasen zayıflamıştır. Yıkılmak üzeredir. Hilafet için biraz daha sabırlı, hatta biraz daha dikkatli olmak lazımdır. Arkamızda bir Islâm âlemi vardır. Bunu da hesaba katacağız. Onların müzaheret-i bugün için elzemdir. İngilizleri ancak bu sayede yerlerinde tutacağız. Komünistliği ilan etmek de bugün için imkansızdır. Evvelâ davayı memlekete anlatmak lazımdır. Şimdi bizim hedefimiz vardır. O da harbi, mücadeleyi kazanmaktır, istilâyı orta-*

dan kaldırmaktır. Zaferi kazandığımız zaman, şartlarınızı daha sakin ve rahat bir ruh haleti içinde düşüneceğiz!..

Miralay Budiyeni başkanlığındaki Rus Heyeti çok ümitvar idi. Mustafa Kemal Paşa, modern düşünceli, ileri görüşlü bir askerdi. Her şeyi safha safha halletmek davasında idi. Dürüst bir insan tavrı ile kendilerine herşeyi açıkça söylemişti. O halde bu büyük mücadelenin eşiğinde duran adama, Türklere hemen yardım edilmeli idi.⁴⁶

Bütün bunlar da gösteriyor ki, Mustafa Kemal, Sultan Vahdeddin arasında resmen 1922 yılında ortaya çıkan aşırı düşmanlık aslında tek taraflı olarak 1919'dan itibaren varola-gelmıştır. Ve bu düşmanlık bizce Sultan Vahdeddin'den önce Mustafa Kemal'ce başlatılmış ve öylece sürdürülmüştür.

Mustafa Kemal'in Samsun, Havza, Amasya, Erzurum ve Sivas ve nihayet Ankara'da TBMM açılırken zahirde hem saltanata ve hem de makam-ı hilafete bağlılık bildirilerinde bulunması, bu iki unsura (saltanat ve hilafet) bağlılığından değil, o günün şartları, özellikle toplum nezdinde onu gerektirdiğinden olmuştur.

Ve Mustafa Kemal de bu tarihi gerçeği saltanat ve hilafet kaldırıldıktan sonra hemen her yerde bu "*konjunktürel davranış*"ı izah etmeye çalışmıştır.

46. *Bu Vatanı Terkedenler*, s. 89-92.

HALİFE ABDÜLMECİD EFENDİ DE MİLLİ MÜCADELEDE BULUNMAK ARZUSUNDAYDI!

Bugünkü resmi idelolojinin dayatmacı tarihinden saltanatın kaldırılması ile ilgili öğrendiğimiz en önemli gerekçe, hepimizin malum olduğu üzere, Sultan Vahdeddin'in İngiliz işgalcileriyle işbirliği yapması ve Anadolu'nun kurtuluş hareketine karşı çıkıp, onu her fırsatta engellemeye çalışmasıdır.

Tarihi belgeleriyle Sultan Vahdeddin'in Anadolu'nun kurtuluşu mücadelesinde ilk ve en önemli kıvılcımı yakan zât olduğunu öğrendikten sonra, şimdi de son halife Abdülmecid Efendi'nin, Veliahdlığı döneminde milli mücadele ile ne kadar ilgilendiğini eski teşkilat-ı mahsusacılardan Albay Hüsameddin Ertürk'ün hatıralarından dinleyelim:

"Veliatht Abdülmecid Efendi, muhakkak ki; işgale tahammül edemiyordu. Başka bir yazımızda tafsilâtını nakledeceğimiz veçhile, Darülfunun Konferans Salonunda İzmir'in işgalini protesto eden büyük bir kalabalığın muvacehesinde ateşli hatip Süleyman Nazifin hitabesini dinlediği zaman, ayağa kalkarak hatibe hak verir mahiyette konuşması, bütün

işgal orduları kumandanlarının hayretini mucip olmuş. Sultan Vahideddin de Veliahdini ondan sonra tam manasıyla herkesten ve herşeyden "mecburen" tecrid eylemişti. Yalnız Abdülmecid Efendi'nin Anadolu'ya geçmek arzusu da samimi idi. Topkapı ve Şehremini semtlerinde ilk millî teşkilâtı kurmuş olan arkadaşım piyade yüzbaşısı Emin Ali Bey'e müracaat eden Ruşen Eşref Bey, Veliahdın bu isteğini açıklamış, fakat Anadolu ile yapılan muhabere neticesinde Mustafa Kemal Paşa daha Havza'da iken hanedanın kaldırılacağını beyan etmiş olduğundan bu hususta verilecek cevabın menfî olarak tecelli eyleyeceğini biliyorduk. Emin Ali Bey arkadaşım bana gelerek Ruşen Eşref Beyefendi'nin bu müracaatını söylemiş, ben de kendisine "Mustafa Kemal'in fikirleri aşikârdır. Bu malum iken Veliahdi Anadolu'ya geçirmeğe kalkarsak memleketi ikiye ayırmış olacağız," diyerek bu teklifin müspet neticelenmeyeceğini söylemiştim.

Bunlardan başka Veliaht Abdülmecid Efendi'nin Seccâdecibaşı Zeki Bey, gizli teşkilatımıza dahildi. Bana müteaddit defalar Veliahdın Anadolu'ya geçmek istediğini söylemiş, her defasında kendisini, bu arzusunun tahakkukuna imkan olmadığı yolunda ikna eylemiştim. Bundan başka İsmail Hanı Danışmend Beyefendi'nin gizlice tabettirerek İstanbul halkına tevzi ettirdiği Memleket Gazetesinde Veliaht Abdülmecid Efendi'nin Padişah Vahideddin'e takdim etmiş olduğu lâvihanın sureti vardı. Burada Veliaht, Milli Mücadele hareketine açıkça taraftar olduğunu bildirmekte idi."⁴⁷

47. Alhey Hüsameddin Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, s. 318

Albay Hüsameddin Ertürk'ün hatıralarında kaydettiği ve ayrıca Veliahd Abdülmecid Efendi'nin seccadecibaşı'sı olan Zeki Bey'in de teyid ettiği bu olay açıkça Abdülmecid Efendi'nin de Sultan Vahdeddin gibi tâ başından beri millî mücadeleyle ilgilendiğini ve hatta Sultan Vahdeddin'den bir adım öte giderek, milli mücadeleye katılmak istediğini ortaya koyar.

Fakat yetmiş yıldır Türkiye'de tarih adına öğretilenlerse aynen Sultan Vahdeddin olayında olduğu gibi, Veliahd Abdülmecid Efendi olayında da olmuş ve Veliahdın Anadolu'ya bizzat Mustafa Kemal tarafından çağrıldığını ve Abdülmecid Efendi'nin de bu davetten kaçarak, Milli Mücadeleye katılmadığını hep bir masal gibi anlatagelmışlerdir...

Bir an için Abdülmecid Efendi'nin Mustafa Kemal tarafından Anadolu'ya çağrıldığını düşünsek bile, dönemin Mustafa Kemal'e çok yakın isimlerinden biri olan Veliahd Abdülmecid Efendi'nin eski yaveri, Harputlu Korgeneral Ali Yümni (Güresin) Paşa'nın hatıralarında konuyla ilgili anlatılan uzun bir hatıradan bile Abdülmecid Efendinin ve oğlu Şehzâde Ömer Faruk Efendi'nin Milli Mücadeleye kendi arzularıyla katılmak isdekiklerini ve fakat asıl Mustafa Kemal'in bu teşebbüsleri "özenle" engellediğini görürüz.⁴⁸

Hatta Milli Mücadele için İnebolu'ya kadar gidip, oradan Mustafa Kemal'in emriyle zorla İstanbul'a döndürülen Şehzâde Ömer Faruk Efendi'nin İstanbul'a dönmesiyle, babası Vahdeddin tarafından teselli edilerek:

48 Kadir Mısıroğlu, *Sarıklı Mücahidler*, s. 69.

"Üzülme, müteessir olma oğlum! Seni kabul etmeyeceğini biliyordum!" ⁴⁹ denildiğini de bugün bir tarihi gerçek olarak hemen herkes bilmektedir.

Şehzade Ömer Faruk Efendi'nin, Şehzâde Mahmud Şevket Efendi'ye naklettiği bu tarihi sır bile bugün, Milli Mücadele'nin Sultan Vahdeddin dışında da saray içersinde nasıl madden, manen ve hatta bedenen desteklendiğini göstermektedir.

Şimdi bu desteklerin tarihsel boyutunu bir de Mustafa Kemal'in yakın dostlarından olan Korgeneral Ali Yümni Güresin'in hatıralarından dinleyelim:

"— Atatürk 1920 senesinde Osmanlı Veliahtı Abdülmecid Efendiyi Anadolu'ya davet etmiş, fakat o bu davete içersinde bulunduğu şartlar dolayısıyla icabet edememişti.

İstiklâl harbimizin tarihe geçmemiş hadiselerinden biri olan bu davet ile "*ademi icabet*"in mahiyet ve sebeplerini anlayabilmek için Abdülmecid Efendinin şahsiyetini kısaca tetkik ve tahlil etmek, aynı zamanda o tarihte Anadolu'nun ve İstanbul'un durumlarını gözden geçirmek icap eder.

Padişahla arası çok açık olan Veliaht Abdülmecid Efendi'nin hükümet ve padişahla olan münasebetini ve İstanbul'daki umumi durumu gözden geçirmek faydalı olur. Birinci Cihan Savaşı sonlarında, Sultan Mehmed Reşad'ın 3 Temmuz

49. Şehzâde Ömer Faruk Efendi, Sultan Vahdeddin'in bu sözlerini Mısır sürgününde bizzat Halife Abdülmecid Efendi'nin oğlu Şehzâde Mahmud Şevket Efendi'ye anlatmışur. Aynı beyanı Şehzâde Mahmud Şevket Efendi de Fransa'nın Bagnols şehrinde sürgünde iken kendisini ziyarete gelen tarihçi Kadir Mısıroğlu'na aktarmıştır. Bu ziyaret 28.12.1968 yılında Fransa'da gerçekleşmiştir (Bkz. Kadir Mısıroğlu, s. 61. Fotoğraflı anı)

1918'de ölümü ile vukua gelen saltanat değişimi üzerine Veli-aht olan Abdülmecid Efendi'nin yaverliğine tayin olundum ve Anadolu'ya hareketim tarihine kadar iki yıl yaverlik ettim. Bu iki yıl zarfında Mecid Efendi'nin şahsiyetine, hükümet ve Padişaha olan münasebetine, bilhassa sonraları başlayan Anadolu hareketini nasıl telakki ve takip ettiğine dair müşahedelerimi anlatayım:

Padişah Vahdeddin ile aralarında geçmiş yıllardaki münasebetlerini ve hususiyetlerini bilmiyorum. Yalnız daha önce aralarında ailece bazı geçimsizlikler olduğunu ve Padişah olduğu günden beri Mecid Efendi'nin Vahdeddin'i beğenmediğini sık sık söylemesinden ve Padişahın hareketlerini daima tenkit etmesinden anlamak mümkün oluyordu.

Mecid Efendi hususî tahsili oldukça kuvvetli, hayatı ve umumî görüşleri bakımından kendine göre hayli tecrübeli ve yaşlıca bir zât olduğu için, bu ihtilafı ve çekememezliği en yakınlarına bile sezdirmemeğe bilhassa itina ederdi. Belki de bu maksatla, yani bu hakikatı ve hislerini gözlemek için, yahut bize vakit vakit ifade ve telkin etmeye alıştığı yeni ve medeni fikirliliğin icabı ile Vahdeddin'le daha yakın bir sıhriyet tesisine çalışmakta, oğlu Şehzade Ömer Faruk Efendi'nin Padişahın kızı Sabiha Sultanla evlenmesini arzu eylemekte olduğunu ihsas etmekte idi; sonraları bunu açıkca dahi ifade etmişti.

Avrupa'dan tahsilden dönen oğlu Ömer Faruk Efendi, uzun müddet Viyana'da ve Berlin'de kalmış, Almancası kuvvetli, Türkçe tahsili ve edebiyatı zayıf, ateşli bir genç ve Prusya ordusu subay ruhunu almış bir Şehzade olarak görünüyordu. Bizimle arkadaşça ve meslekdaşça konuşmalara başladığı sırada,

bir gün Vahdeddin'in kızı Sabiha Sultan'ın hakikaten güzel, kütürlü bir kız olduğunu, kendisinin de sarayda mutad olmayan bir hareketle inkılâp yaparak bu kızı almak suretiyle medenî ve modern bir izdivaç yapmak niyetinde bulunduğunu bana söyledi.

Ömer Faruk ile Sabiha Sultan evlendiler. Fakat buna rağmen, Vahdeddin ile Abdülmecid Efendi'nin dost olarak sevişmeleri bir türlü tahakkuk etmedi; yahut ümit veya arzu edilen dereceye asla varmadı.

İstanbul'un itilaf devletleri tarafından işgali, aralarındaki mücadelenin alevlenerek daha had bir şekil almasına vesile oldu, denilebilir.

Veliahdın Gözyaşları

İtilaf devleri donanmasının 13 Kasım 1334 (1918) tarihinde İstanbul'a geldiği gün Abdülmecid Efendi ile beraber Çamlıca tepesine doğru bir at gezintisi yapıyorduk; o gün çok hüznü idi. Çamlıca tepesinden işgal devletleri gemilerini büyük bir ıstırapla, ağlayarak ve birkaç mendil ıslatarak seyrettiğini gördüm. Bu ıstırabını ertesi gün Vahdeddin'e yazdığı ve bana da gösterdiği bir mektupla oldukça güzel bir uslûpla acı bir şekilde tasvir etmişti. Bu acıyı bir an önce dindirmek ve bu felâketi bertaraf etmek veya hafifletmek için kuvvetli bir hükûmeti iş başına getirmeyi, bir Saltanat Şûrası toplayarak oradan alacağı kararları da kendisine düstur ittihaz etmesini "Hanedanı Ali Osmanın şerefi ve âtisi" namına teklif ve tavsiye ediyordu.

Bir "Saltanat Şûrası" toplanması daha önce de başka taraflardan da kendisine teklif edilen Vahdeddin, bunun altında mutlaka bir oyun, Veliahtın parmağı vardır, diye kuşkulunmuş, ilk günlerde mülayim karşıladığı bu teklifleri Mecid Efendi'nin tavsiyesi üzerine geciktirmeye çalışmıştı. Fakat ihtiyaç ve ısrar karşısında bu Şûra'yı toplamaya mecbur olmuştu.

Bu hadiseler, Vahdeddin'le Mecid Efendi'nin aralarının açık olduğuna canlı misaller teşkil etti ve Damat Ferid'in 21 Mayıs 1335 (1919)'da Sadrazamlığa getirilmesini sanki çabuklaştırmış oldu. Damat Ferid'in Sadrazam olması Mecid Efendi'nin sarayında hususî ve resmî hayatında hayli tâzip ve tazyik edilmesine fırsat verdi.

Bu tâziplere vesile olarak da, Abdülmecid Efendi'nin Anadolu ve Mustafa Kemal Paşa ile münasebette olduğu şayiası ortaya çıkarıldı. Bu münasebet ve bağlantıya da Veliaht yaverlerinden birinin, özellikle, ben'im, vasıta olduğum haberleri söylenmeye ve etrafa yayılmaya başladı.

Erkânı Harbiye Mektebi'nin (Harp Akademisi'nin) birinci sınıf tahsilini bitirip ikinci sınıfa geçer geçmez Okul Müdüründen rica ve aldığımız bir tasdikname ile Anadolu'ya geçmek istedim. O sıralarda İstanbul, Damat Ferid'in kuvayı inzibatiyesi ile itilaf devletleri işgal kuvvetlerinin en haşin tazyikleri altında idi. İstanbul'da Anadolu hesabına çalışabilecek teşekküller ve tertipler henüz meydana getirilememişti. Mustafa Kemal Paşa'nın hareketini kalben tasvip edenlerin, işgal ettikleri vazife ve mevkilerine göre yaptıkları ve yapabilecekleri çok gizli yardımlarla, delâletten başka bir teşkilâta sahip ve istinadgâha malik değildik.

Anadolu'ya Yolculuk Başlıyor...

Anadolu'ya geçmek için seyahat vesikası almak mümkün değildi. Subay olarak seyahate ise asla müsaade edilmiyordu. Nihayet dostlarımdan birinin delaletiyle ve Mudanya'ya gidecek olan Seyrisefain vapurlarından birinin kaptanına takdim olunmak suretiyle iki arkadaşım ile beraber (Üsteğmen İzzet - Orgeneral İzzet Aksular- Üsteğmen Zeki - emekli tümgeneral Zeki Erkmen) Tophane Rıhtımından hareket edecek bir vapura bindik. Kaptan bizi kamarama götürüp kilitledi. Fakat bir saat sonra gelerek geminin İngiliz donanması kumandanlığı emrine girdiğini bu andan itibaren oradan emir alarak hareket edeceği için bizi götüremeyeceğini özür dileyerek bildirdi.

Sonradan, Altay vapurunun kaptanı İzzet Bey ve geminin kâatibi ile tanıştık. İskelelerde polis kontrolları olduğu için Altay vapuruna yük verecek bir mavnaya bindik. Mavnanın geminin bordasına yanaşmasından istifade ederek Altay vapuruna atladık. Geminin kaptanı bizden seyahat vesikası sordu, vesikamız olmadığını söyleyince:

— *"Ben çoluk çocuk sahibiyim, korkarım. Ben vesikanız var zannetmiştim, sizi götüremem"* dedi.

Gemiye giren itilaf kontrol heyetini karşılayan Kaptan'a İtalyan subayı bir şeyler sordu. *"Zabit var mı?"* سوالini işittim, cevabını aldı ve daha bazı şeyler sorduktan sonra heyet dönüp gitti. Biz de Kızkulesinden hareket edince rahat bir nefes aldık. Artık İnebolu'ya kadar serbest olarak gideceğimizi umduk ve ferahladık.

Karadeniz Ereğlisi'nde bir kontrole daha maruz kaldık, ama bu Türk kontrolundaki komiser: *"Üzülmeyin biz de Anadolu'nun*

memuruyuz." dediği zaman daha büyük ferahlık ve daha büyük ümit duyduk. Böylece İnebolu'ya vardık; sanıyordum ki İnebolu'ya çıkan ve bu suretle Anadolu için İstanbul-İnebolu menzil ve ikmal yolunu açan ilk subay kafilesi biz olduk.

İnebolu'dan Kastamonu yolu ile Ankara'ya gittik ve derhal Erkânı Harbiyeî Umumiye Riyasetine müracaat ettik. Ben, Hareket şubesine memur edildim. Bu şubenin Garp cephesi kısmında vazife aldım.

1920'de Anadolu'nun İç Durumu

O tarihlerde, yani 1336-1930 yılı Haziran'ında Anadolu'daki umumî durum kısaca şöyle idi: Mondros mütarekenamesini ihlâl eden itilaf devletlerinin İstanbul'a girdikleri günlerden başlayarak yapılan haksız hareketlere ve zulümlere artık tahammülü kalmayan Türk Milleti başına geçen Mustafa Kemal Paşa'ya güvenerek harekete ve mücadeleye başlamıştı.

Garpta ilk silâh İzmir içerlerinde ve Aydın ovalarında patlamış ve ilk olarak Aydın, Akhisar ve Bergama bölgelerinde kurtuluş mücadelesinin cepheleri kurulmuştu. Doğu ve Güney bölgelerinde de, bu direnişi destekleyen komutanların ve subayların iştirakiyle halkımız mücadeleye girişmişti.

O zamanki hasım devletlerin bir taraftan hayat ve istiklâlimize son vermek isteyen hareketleri diğer taraftan da İstanbul'daki Sarayın ve hükümetin ihaneti karşısında kendi kendine kalan, yalnız istiklâl aşkı ile yanan ve ayaklanan mille, yer yer millî cepheler teşkil etti.

Muhtelif tarihlerde, 11 cephede Kuvayı Milliye denilen millî mücadele teşkilâtı teşekkül ve taazzuv ederken, İstanbul'daki hükümetin ve sarayın ihanet ve teşviki ile Anadolu'da, muhtelif zamanlarda yer yer isyanlar çıkmıştı ki, bunların maksadı millî hareket ve hükümeti imha etmektir. Bu isyanlar 1919 Ekim'inden 1920 Ağustos sonlarına kadar 20 yerde patlak vermişti. Bu arada Pontuscuların çıkardıkları geniş bir sahayı kaplayan gaile de, 1919'da başlamış ve 1922'ye kadar devam etmişti.

1920 Temmuz ve Ağustos aylarında bazı isyanlar daha çıktığı gibi daha önceki isyanlar da devam etmekte idi, muhtelif yerlerde yeni isyanların başlaması muhtemel görünüyordu; nitekim de böyle olmuştu.

Bütün bu iç isyanların tahrik ve tertibinde düşmanlarla iş birliği yapmış olan Vahdeddin'in ve Damat Ferid hükümetinin rolü ve parmağı vardı.

Askerî vaziyetimize gelince:

Garpta mevcut o zamana kadar meydana getirilmiş bir kaç tümen istisna edilirse, Garp Cephemiz millî kuvvetler tarafından tutulmakta idi. Bu cephede teşkilâtın kurulmasına ve genişletilmesine henüz başlanmış olup herşey en iptidai şekilde idi. Garp cephesi komutanlığı Ali Fuat Paşa'nın (Cebe-soy) komutasında olarak 26 Haziran 1336 (1920) tarihinde Bursa düşmüştü. Demirci muharebeleri de bu tarihlerde, yani 14 Temmuz ile 21 Ağustos 1336 (1920) tarihlerine tesadüf eder. Trakya'daki Birinci Kolordumuzun Cafer Tayyar Bey kumandasında Bulgaristan'a iltica etmesi de yine bu tarihlerdedir. 25-26 Temmuz 1336 (1920) tarihinde Edirne de Yunanlılar tarafından işgal edilmişti.

Muhtelif yerlerdeki isyanları söndürmeğe, asileri takip etmeğe memur edilen ve o zamanlar adına (Kuvayı Seyyare) denilen başıbozuk millî kuvvetler, ilk zamanlarda faydalı hizmetler görmüşlerse de intizam ve inzibattan mahrum oldukları için söndürdükleri isyanlar; zulümler ve vurgunlar yüzünden tekrar canlanıyordu. Bu kuvvetlerden Çolak İbrahim Bey'in komutasındaki "*İkinci Kuvvei Seyyare*" Merkez mıntıkasında yer yer çıkan isyanların söndürülmesinde, Çerkez Ethem komutasındaki "*Birinci Kuvvei Seyyare*"den de Garp mıntıkasında istifade edilmiş ise de, sonraları bunların gösterdikleri şımarıklık ve yaptıkları hareketler dayanılmaz hale gelmiş, nihayet iş Çerkez Ethem'in Yunanlılara iltihakına kadar giden ağır cinayetlerle nihayet bulmuştu.

Mustafa Kemal Ali Yûmni Güresin'le...

Bu devrede Erkânı Harbiyeî Umûmiye Riyaseti binasının - Bugünkü Meteoroloji Umum Müdürlüğü binası - etrafına çok vakit dikkati celbedecek kadar fazla emniyet nöbetçisi koyarak öyle çalışmağa mecbur oluyorduk. Bu müşkül ve huzursuz anlardan bir gündü; benim İstanbul'dan gelerek Genel Kurmay'a iltihak ettiğimi haber alan Mustafa Kemal Paşa beni huzuruna çağırdı. İstanbul ahvali ile Veliaht Abdülmecid Efendi hakkında malûmat ve izahat istedi. Anlattığım malûmat ve izahatı kendisine arzettim. Mecid Efendi'nin şahsiyetini, düşünüş ve görüşlerini, Anadolu hareketi hakkında fikirlerini ve telâkkilerini anlattım.

Yanında o zaman Erkânı Harbiyei Umumiye Harekât Şubesi Müdürü erkânı harp binbaşı Salih Bey de vardı (Orjeneral Salih Omurtak).

Mustafa Kemal Paşa, bana:

"İstanbul'da senin için bir tehlike var mı?" diye sordu. Bende, Damat Ferid'in beni vakit vakit ve bilhassa Mecid Efendi'nin yaverliğinden ayrılarak Anadolu'ya hareketime takaddüm eden günler zarfında çok arattığını ve Vahdeddin'in bana bilhassa muğber olduğunu işittiğim için: "Evet, vardır" dedim.

"Peki o halde kalsın!" deyince ve simasında bir hoşnutsuzluk belirdiğini gördüm, Atatürk'ün arzu ettiği cevabı veremediğimi anlamaktan doğan bir ıstırapla:

"Efendim sualinize düşünmeden, vehleten verdiğim cevaptan dolayı beni mazur görün, yalan söylemiş olmamak için "evet" demeğe mecbur oldum. Yoksa ben askerim, tehlike olan yerde de vazifem vardır. O vazifeye gitmek benim memleket ve şeref borcumdur. Tehlike diye arzettiğim şey, sadece Damat Ferid'in beni aramasından ibarettir. Yoksa İstanbul'da benim için yapılacak bir vazife varsa, beni oraya göndermenizi rica ederim. Nâciz hizmetimden beni mahrum etmemeniz için yalvarırım" dedim.

Gözlerinde bir memnurluk ışığının parladığını gördüm. Benim bir vazife ile İstanbul'a gönderilmekliğimi arzu etmekte olduğunu anlayarak tekrar ricada bulundum:

"Pek iyi, teşekkür ederim; Veliaht Mecid Efendi Ankara'ya gelir mi? Ne dersin?" dediler.

"Size arz ve izah ettiğim düşüncelerinden, fikirlerinden ve hareketlerinden anlayabildiğime göre, Anadolu hareketine ve şahsen zan devletinizin hareket ve kararlarınıza karşı derin bir alâka ve muhabbet beslemektedir. Günü gününe Anadolu'dan haberler almak istemesi ve iyi haberleri işitince, okuyunca

gözlerinde, yüzünde hakikî bir memnurluk belirmesi Padişah ile daima ve özellikle Anadolu hareketi mevzuunda çok defa ihtilaf halinde olması, onunla sevişmemesi ve iyi geçinmemesi, Damat Ferid'i hiç sevmemesi ve "eline geçerse onu bir yumrukta öldürmeğe muktedir olduğunu" bize vakit vakit, bazan lâtife yollu, bazan da ciddî olarak ifade etmesi bu sempatisinin sıhhat ve samimiyetinin delilleri ve misalleri olarak ele alınabilir. Fikren ve şahsen Anadolu'yu ve sizi desteklemesinin sizin muvaffakiyetinizden sonra belki kendisinin padişah ilân edilmesi fikrinden ve ümidinden doğduğu, hareketlerinin sebep ve mahiyetinin de buna dayandığı, düşünülebilir. Fakat ben, şahsen kendisini, böyle bir maceraya atılacak kadar müteşebbis, azimli ve cüretli görmem. Çünkü bunlar hayat mücadelesi için değil, Sarayda kenarda "naz'ü naim" içinde hayat ve hakikat sahasından uzak büyüyüp yetişmiş oldukları için, belki de bu gibi hareketlere girişmekte kendilerini hatalı, hiç olmazsa mazur görebilirler. Onun için Mecid Efendi'nin Anadolu'ya geleceğini ummam."

Paşa, bu sözlerimi dikkatle dinliyordu, sözlerime şöyle devam ettim:

"Gerçi ben yaverken münasip fırsatlar buldukça fikrini yoklamak için böyle bir hareket ve teşebbüsü kapalı bir surette kendisine de açmıştım. Her defasında bana müspet veya menfi bir cevap vermeyerek daima Anadolu'nun muvaffak olması temennisini izhar ve teyit edip mevzuu kapamak ister gibi bir vaziyet almıştı; ben de bu mevzuda daha fazla üzerine düşmenin muvafık olmadığı kanaatine varmıştım. Fakat zatı devletlerinden şahsen bir teklif alırlarsa çok zayıf bir ihtimal dahi olsa müspet bir karar vermek için düşüneceklerini veya hiç olmazsa görüşlerini ifadeye vesile bulabileceklerini arzederim."

Bu cevabım üzerine Mustafa Kemal Paşa:

"Öyle ise İstanbul'a gitmeğe hazırlan. Kimseye bir şey söyleme... Hariciye Vekili Muhtar Beyle, Maliye Vekili Ferid Beyi ve Dahiliye Vekili beyi gör. Ben Fevzi Paşa (Çakmak) ve İsmet Paşa ile görüşürüm" buyurdular.

Dahiliye Vekili bana:

"Kastamonu üzerinden İnebolu'ya, oradan da İstanbul'a gideceğinize göre, size Kastamonu'da bir nüfus kağıdı çıkaralım. Ankara'dan değil de Kastamonu'dan hareket etmiş olun. Sizin için daha ihtiyatlı bir hareket olur" dedi.

Ben de Ankara'dan Kastamonu'ya giderek, Vali'nin tavassutu ile *"Kastamonulu tüccar Hatibzade Mehmet Cemil"* adına yazılmış bir nüfus cüzdanı aldım. Kastamonu'dan bir miktar da numunelik kendir ve kenevir verildi. Gûya İstanbul tacirlerine bunu gösterecek ve sipariş alacaktım; böylece tanınmadan, vazife yapabilecektim. Bu nüfus kâğıdını bir hatıra olarak saklıyorum, kaydı da herhalde Kastamonu Nüfus idaresinde mevcuttur.

Maliye Vekili Ferid Beyi gördüm. İstanbul'daki gizli Anadolu ajanlarına oradaki grup tarafından kira ile tutulacak bir geminin ücretinin verilmesi mevzuu üzerinde konuştum. Bir geminin özel olarak kiralanması ve İstanbul'dan İnebolu'ya kadar sefer yapması için hatırımda kaldığına göre, 500 liraya ihtiyaç görülmüş, yahut da öyle tahmin edilmişti. Bu para güçlkle temin edildi ve avans olarak İstanbul'daki gizli gruba gönderildi. Yapılan temas ve müzakereden sonra bir İtalyan vapurunun kiralanması mümkün olacağı cevabı alındı. Ben İstanbul'a varınca, kiralanacak olan geminin, vereceğim bilgi ve

göstereceğim ihtiyaç üzerine istediğim günde Büyükdere önünde bulundurulması esası kararlaştırıldı.

İşin ayrıntıları benimle İstanbul'daki gizli grup başkanı arasında tanzim ve idare edilecekti. Bu hazırlığın son hatlarını o zamanki Erkânı Harbiyei Umumiye, Riyaseti binası olan Keçiören yakınındaki Ziraat Mektebi binasında, hemen her gün orada çalışan, bazan da geceleri dahi orada kalan Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya arzettim, muvafık buldular ve hemen hareketimi emrettiler. Kendilerinden Veliaht Abdülmecid Efendiye yazılıp taraflarından imza edilmiş bir teklif mektubunun da bana verilmesini, yalnız benim şifahî müracaat ve davetimle iktifa edilmemesini rica ettim.

"Senin için tehlike olmaz mı? buyurdular.

"Hayır, gerçi veliaht Mecid Efendi'nin bana çok itimadı vardır. Benim sözüme ve davetime itimat eder anıma, vereceği karar, yapacağı hareket, kendisi ve ailesi bakımından mühim olduğu için böyle bir davet ve teklifin kıymetinin önemli ve kendisi için ayrıca bir iftihar mevzuu olacağını düşünebilir. İstanbul'dan ayrılmadan önce son defaki ziyaretimde de, kendisiyle bir bağlantı ve haberleşme kurulması arzusunda olduğunu hissetmiştim."

Bunun üzerine bir davet mektubu yazıldı ve Mustafa Kemal Paşa imza buyurdu. Bir de Vekiller Heyeti Reisinin imzasıyla ayrı bir mektup daha verildi. Bunları aldım, bavulumun kapağının içine koydum ve üzerine bütün bavulu kavrayacak şekilde, kabarıklık yapmayacak ve bavulun kapağı içinde bir şey olduğu belli olmayacak surette aynı renkte çizgili bir bez

yapıştırdım. 1336 (1920) yılı Temmuz'unun ortasında Kastamonu-İnebolu yolu ile İnebolu'ya hareket ettim.

İnebolu'dan Seyrüsefain İdaresinin bir vapuru ile İstanbul'a gittim. Bu defa muntazam seyahat vesikam ile nüfus cüzdanım olduğu için deniz seyahatim tehlikesizdi. Fakat İstanbul'a vasil olup da Beşiktaş'ta tanıdıklardan birinin evine gitmek için Sirkeci rıhtımından ayrılıp tramvay yoluna çıkarken karşılaştığım bir sınıf ve savaş arkadaşım -Çanakkale harbinde aynı taburda muharebe ederken, aynı günde ve aynı yerde beraber yaralandığımız üsteğmen Ortaköylü Sabri Bey- beni görünce şaşırıp kaldı:

"Sen burada ne arıyorsun? Hiç gazete okumuyor musun!" dedi.

" Ben de birkaç gündür gazete okumadım" dedim. Beni Bahçekapısı'ndaki bir yazıhaneye götürdü, orada elime bir İstanbul gazetesi verdi ve bir ilan gösterdi. 8 Nisan 1335 (1919) tarihinden beri "Nemrud Kürt Mustafa" namile maruf reisin idaresinde İstanbul'da faaliyette bulunan Divanı harpten yazılmış olan bir ilanda, "eski Veliaht yaverlerinden yüzbaşı Yümnü Efendi Anadolu harekâtı ile yakından ilgisi ve bir takım fiilî hareketleri olduğu anlaşıldığından dolayı gıyaben idama mahkûm edilmiş olduğu için asker, sivil bütün zabıta memurlarının bu zabiti ölü veya diri olarak yakalamaya mecbur ve mezun oldukları, tanıyanların yerini bilip görenlerin kendisini hükumete bildirmeye ve teslim etmeye mecbur oldukları" yazılı idi. Birkaç günden beri bütün İstanbul gazetelerinde bu ilânın çıkmakta olduğunu, sınıf arkadaşşımdan öğrendim.

Akşama kadar bu yazıhanede kaldım. Akşamı Beşiktaş'ta sevdiğim ve itimat ettiğim bir ailenin evine gittim. Onlar da

beni görünce şaşırdılar . İstanbul'a gelmekle büyük bir ihtiyatsızlık yaptığımı söylediler.

"İşim var, yakında hemen döneceğim" dedim.

Abdülmecid Efendi ile Başbaşa

Derhal Veliahtın Dolmabahçe Sarayı'ndaki dairesinde kendisinin itimat ederek sevdiği beylerden biri olan, Mecid Efendi Halife olduğu zaman Esvapçıbaşı tâyin edilen, benim de beraber çalıştığım pek sevdiği ve inandığım İsmail Bey'e - İstanbul Belediye Müzeleri Müdürü İsmail Baykal- haber göndererek gelip beni görmesini rica ettim. Zaten kendisi de Beşiktaş'ta oturduğu için hemen o gece geldi ve görüştük. Kendisinden Veliaht'tan beni bir gece kabul etmesine delaletini rica ettim. İsmail Beyi çok vatanperver, hizmet ettiği zata olduğu gibi vazifesine de sadık ve bağlı temiz nasiyeli bir Türk çocuğu olarak tanımıştım. Veliaht Sarayında beraber çalışırken Anadolu hareketini benimle beraber büyük bir alâka ve ümitle takip eder, Abdülmecid Efendiye Anadolu harekâtı hakkında daima iyi haberler getirmeye çalışırdı. İsmail Beyin delâletile hemen ertesi gece Beşiktaş'taki Veliaht Dairesine gittim.

Abdülmecid Efendi beni görünce telâş etti:

"Niçin kendini benim için tehlikeye atıyorsun!" dedi.

"Bizim mesleğimiz tehlikelerle doludur. Vatan için her hizmet tehlikeli de olsa şerefli dir" cevabını verdim.

Benim gelişimden memnun olduğunu gizlemiyordu. Mektupları kendisine verdim. Mustafa Kemal Paşa'nın ve hükümetin kendisini beklediğini, daima fikren desteklediği Anadolu hareketini bu davete icabetle kuvvetlendireceğini, bu suret-

le Hanedanına da müstesna bir hizmet ifasına imkân ve fırsat bulmuş olacağını, iki yıldan beri kavradığım şahsiyetine, halet-i ruhiyesine ve hassasiyetine uygun bir ifade ile söyledim.

Böyle bir teklif karşısında kalmaktan ve hele kendi sempatisinin ve müspet hareketinin Mustafa Kemal Paşa tarafından bilinip ifade ve takdir edilmesinden duyduğu memnuniyeti gizlemiyor ve bu gözlerinin parlamasından belli oluyordu. Yarım saat kadar bu mevzu üzerinde görüştük. Padişah ile Damat Ferid'in ve hükümetin yaptığı işler üzerinde konuştuktan sonra, dedi ki:

"Bana bir kaç gün müsaade edin, kendilerine güvendiğim insanlarla görüşeyim. Onların da fikrini alayım, sonra görüşelim."

Bu cevap üzerine kimlerle görüşmek istediğini sordum:

"Eski Sadrazam ve Harbiye Nazırı İzzet Paşa, eniştesi ve eski Dahiliye Nazırlarından Damad Mehmet Şerif Paşa ve diğer eniştesi Halid Paşa ile görüşeceğini söyledi."

Ben, kararını bu görüşmelere talik etmesinin faydalı olmayacağını, çünkü, bu zevatın kendisine ne olumlu, ne olumsuz bir fikir verebileceklerini tahmin etmediğimi, ilk iki zatın hükümet azası olarak bu mevzuda müspet ve aktif hareketlerine ve tekliflerine raslanmadığını, çok muhtemel olarak hattâ kendisini kararsızlık içinde bırakabileceklerini söyledim. O, şunu tekrar etti.

"Vereceğim karar Osmanlı Hanedanının 600 küsur yıldan beri takip ettiği yolu ve istikameti esaslı surette ve tamamile değiştirici mahiyette ve karakterde bir karar olacağı için, kolay

*bir karar ve iş değildir. Yalnız şahsıma ait bir iş ve hüküm ol-
saydı hiç tereddüt etmezdim. Fakat bütün Hanedan'ın bugününe
ve geleceğine şamil olacak bu kararı verebilmek için bu
istişareleri lüzumlu, faydalı, hattâ zarurî bulmaktayım."*

Ben de belki rütbemin, vazifemin ve yapacağım hizmetin
sınırını ve ölçüsünü aşarak, fakat Ankara'dan aldığım intiba ile
yüklendiğim vazifenin ilhamı ve kuvvetiyle şu cevabı verdim:

*"Bugün Osmanlı Hanedanı'nın değil, Türkiye'nin, devletin
ve Türk milletinin hayatı ve geleceği bahis konusudur. Vere-
ceğiniz kararı, daha şümullu, daha umumi ve daha mühim ola-
rak bu zaviyeden ölçmek lazımdır. Türkiye'nin mukadderatı
Anadolu'da belli olacak, millî hareketin muvaffak olmasile belli
olacaktır. Anadolu hükümetinin ve millî hareket ve
mücadelesinin şefi bu muvaffakiyete yardım etmeniz için, sizin
Ankara'ya gelmenizi faydalı buluyor ve istiyor. Bence bu itibar-
la onun ve onlardan başkasının mutalâa ve pençe divan dur-
maya alışmış debdebe ve ihtişam içinde yaşayıp yetişmiş iki
"Damat Paşa"nın fikirlerinin yapabilecekleri telkinin müspet ve
hatta vazih olabileceğine ihtimal verilemez. Onun için, eğer
herhangi bir müşavereye ihtiyaç varsa, size hakikatı açıkça
söyleyebilecek memlekete hakikî ve fiili sahada hizmet etmiş
müspet ruhlu, aynı zamanda daha azimli zevatla görüşmenizi
naçizane tavsiye ederim."* dedim.

İki gün sonra buluşmak üzere ayrıldım. Şunu da ilave ettim
ki, verilecek kararın iki gün içinde verilmesi lazımdır. Çünkü
hem bu hareket ve faaliyetlerin duyulması ihtimali vardır. Hem
de milli hükümetin bir çok masraf ve fedakârlık ihtiyar ederek
kendisini götürmek için kiraladığı yabancı vapurunun çok bek-

letilmemesi gerekir.

İki gün sonra verdiği kararı öğrenmek üzere kimse ile görüşüp herhangi bir randevu almadan Dolmabahçe Sarayı'nın Beşiktaş'taki Veliaht Dairesi kısmına gittim. Abdülmecid Efendi beni derhal kabul etti, görüşmeğe başladık. Hemen kararını sordum, tahmin ettiğim gibi Abdülmecid Efendinin bakışını iki gün öncesinden daha karışık, kendisini daha mütereddit buldum, görüştüğü kimseler, hakikaten kendisine ne olumlu, ne de olumsuz bir fikir yardımı yapmamışlardı: "*Gitmeniz şu sebepten doğru değildir*" diyebilmiş olsalardı, eğer böylece, makul ve mantıkî bir sebebe dayanmış olsaydı, acımayacaktım; fakat gitseniz şu olur, gitmeseniz bu olur; gibi birbirini tutmayan müphem fikir ve sözlerle Veliaht'ı büsbütün kararsızlığa sevkemişlerdi. Kendisine:

"Şunu öğrenmeme müsaade ediniz, Anadolu'ya gitmekle ve milli hareketi mânen takviye etmekle, Hanedanı âli Osman hesabına bir mahzur veya zarar mutalâa ettiğinize göre, burada kalmakla hanedanın başındaki zatın, yani Vahdeddin'in ve onun hükümetin başına memur ettiği Sadrazam'ın artık herkesçe öğrenilmiş olan zihniyet ve akidelerinin yabancı tazyiki ve boyunduruğu altında saltanat ve hükümet icra eylemenin Türkiye'nin ve Türk milletinin, hattâ Hanedanı âli Osman'ın lehinde bir hareket ve netice verebileceğini ümit eder misiniz, bundan herhangi bir fayda bekleyebilir misiniz?"

Abdülmecid Efendi Gönlüyle Anadolu'da

Hayli düşündü, beni hatta kendisini tatmin edici bir cevap bulmakta ve kararsızlığını sebeplendirmekte hayli güçlük çektiğini gizleyemiyordu, vazih ve tatmin edici bir şey

söylemiyordu; ama, bütün maksat ve ümidinin, kendisi Padişah olunca Türk devletine ve milletine hizmet edebileceğine, bunun tahakkuk etmesi için de İstanbul'da çalışmak lazım geldiğine dair olan kanaatini sezmek de güç değildi. Nitekim şu sözleri söyleyebildi:

"Anadolu'ya gitmeyi ve bu mücadeleye katılmayı çok isterdim; fakat bu karar ve hâlin ailevî durumumuzda, yani Handedan'ın vaziyetinde nasıl bir değişiklik göstereceğini, bunun millete ve memlekete faydalı olup olmayacağını sarahetle anlayıncaya kadar beklemenin tercihi gerektiğini düşünmekteyim."

Bu konuda daha konuşmaya devam etmekte iken, içeriye bir haremağası girdi ve Abdülmecid Efendi'yi selâmladıktan sonra:

"Efendimiz, Sarayınız abluka altına alınmıştır. Ne içeri, ne dışarı kimseyi çıkarmıyorlar. Hattâ araba ile gezmeğe gidip dönen Sultanefendi'yi -kızı Dürrişehvar Sultan- dahi büyük bir güçlkle içeri bıraktılar. Komiserler, polisler ve inzibatlar Sarayın etrafını sarmışlar, bir kısmı da Daire Müdürün odasında nöbet bekliyor."

Abdülmecid Efendi büyük bir teessür ve telaşla derhal beni muhafaza etmeyi düşündü. Veliaht Sarayı'nın bir tarafında vakitle bazı şehzadelerin muhafaza veya hapsedildikleri demir kapılı bir odaya götürdü, bir müddet orada bekleyip istirahat etmemi istedi, akşama kadar burada kaldım.

Filhakika Veliaht Sarayı'nın en az yirmi polis ve bir o kadar da askerî inzibat subay ve memurları tarafından muhafaza ve tarassut altına alınmış olduğunu, bunun bizzat Sadrazam

Damat Ferid tarafından verilen emirle yapıldığını öğrendim. Sözde Veliaht Abdülmecid Efendi Anadolu ile devamlı muntazaman haberleşmekte olduğu için, bunu önlemek maksadile tedbire başvurulduğu söyleniyordu.

Gece yarısı Veliaht Abdülmecid Efendi'ye yaptığım teklif ile bir kısım polis memurlariyle komiserlere para ve hediye verdirmek suretiyle Saraydan çıkmamı temin ettim. Ayrılırken Mecid Efendi'yi bir daha gördüm, bana dedi ki:

"Vaziyeti görüyorsunuz, bu şerait altında benim ayrılmamın maddeten de mümkün olmadığı anlaşılıyor. Mustafa Kemal Paşa'ya hürmetlerimi ve muvaffakiyet temennilerimi söyleyin. Beni mazur görsün, vaziyetin salah bulmasına ve inkişafına intizar edelim; inşallah hayırlı olur."

Son olarak dedim ki:

"Bu maddi güçlüğü rağmen, eğer siz karar verirsiniz, bu vaziyette de sizi Saraydan ayırmak ve rahatça seyahat ettirmek imkanı vardır; yeter ki siz Anadolu'ya hareket ve iltihaka karar veriniz."

Benim çıktığım gibi, bir gece, sizin de böylece çıkmanız ve Büyükdere'ye kadar otomobille giderek orada bizi bekleyecek olan İtalyan bandıralı vapura binmeniz mümkündür; son ricam, teklifim ve arzım budur!"

Abdülmecid Efendi, kararında ısrar ederek imkansızlıktan, güçlükten ve mahzurlardan bir daha bahsetti. Beni bir daha alınımdan öptü, geceyarısından sora Saraydan ayrıldım. Geceyi bir başka evde geçirdikten sonra ertesi gün İstanbul'daki gizli teşkilât temsilcisine, kiraladığımız İtalyan vapuruna ihtiyaç kal-

madığını, Büyükdere'ye gelip de demirlemiş ise geri dönmesini bildirdikten sonra, İnebolu'ya gidecek bir vapura atlayarak Anadolu'ya döndüm.

İnebolu'ya iner inmez derhal telgrafhaneye gittim ve doğruca Mustafa Kemal Paşa'ya İnebolu'ya yalnız döndüğümü bildiren bir telgraf çektim. Beni makina başına çağırttı, orada kısaca durumu kendisine arzettim. *"Allah müstehaklarını versin, ne yapalım milletin kendi öz kuvvetinden başka bir şeye güvenmemek, inanmamak lazım geldiğine bir kere daha kani olduk."* dediler. ve *"Hemen Ankara'ya geliniz"* emrini verdiler. İnebolu'dan Ankara'ya döndüm ve Mustafa Kemal Paşa'ya Veli-aht Mecid Efendi'ye mektubu verdiğimi, neler konuştuğumuzu, son geceki buluşmayı ayrıntıları ile arzettim. Beraberinde Fevzi Paşa da orada idi. Bana tehlikeli görevimi başarmak için sarfettiğim gayretten dolayı teşekkür etti ve Genelkurmay'daki vazifeme iltihakımı emretti.⁵⁰

Görüldüğü gibi Korgeneral Ali Yümni Güresin bile Veli-aht Abdülmecid Efendi'nin Anadolu'ya gitmeyi çok arzuladığını, Milli Mücadeleye katılmayı canı gönülden istediğini belirterek ve fakat Damat Ferid'çe yürütülen her türlü oyunların ve sarayı asker ve polisçe zapt-u rapt altına aldırmasının bu hareketi engellediğini ifade etmiştir.

Hatta Abdülmecid Efendi kendisinin katılamadığı o çok sevdiği milli mücadeleden geri kalmaması için sarayın etrafını çevirmiş olan polis ve inzibatların arasından, Mustafa Kemal'in habercisi Korgeneral Ali Yümni Güresin'i, bizzat kendisi polis

50. Korgeneral A. Yümni Güresin'in hatıralarından nakleden. Nasit Hakkı Uluğ. *Halifeliğin Sonu*, s. 33-46.

ve zabıtaya para ve çeşitli hediyeler vererek saraydan çıkmasını ve Anadolu'ya tekrar dönüşünü sağlamıştır.

Abdülmecid Efendi eğer Milli Mücadele'ye karşı olsaydı hiç Ali Yümni Paşa'ya ve üstelik İstanbul'da ve Sarayda böyle davranır mıydı?

Elbette davranmazdı! O söylenildiği gibi bir Damad Ferid olsaydı, Ali Yümni Güresin Paşa'yı herhalde İngilizlere teslim etmekten başka bir şey yapmazdı.

Bakınız Mustafa Kemal'in çok güvendiği bu insan yine hatıralarında sadece Abdülmecid Efendi'nin Milli Mücadele'ye bakış açısını dile getirmemiş, kendisinin bile okuduğunuz hatıralarında "*vatan haini*" diye suçladığı Sultan Vahdeddin'in, adeta kendi söylediklerini tekzip edencesine Sultan Vahdeddin'in oğlu Şehzâde Ömer Faruk Efendi'nin Anadolu'ya Milli Mücadele'ye katılmak için geldiğini ve fakat Mustafa Kemal'in kendisini çok sert bir talimatla yeniden İstanbul'a gönderdiğini anlatır.

Şehzâde Ömer Faruk Efendi'nin Anadolu'ya geliş hareketini yine Korgeneral Güresin'in hatıralarından dinleyelim:

Bir müddet sonra cereyan eden bir olaydan burada bahsetmeyi de bu davet ve teşebbüsle ilgili gördüğüm için faydalı görürüm.

Birinci İnönü muharebesinin kazanılmasından sonra, (10 Ocak 1921) LONDRA'da toplanacak Sulh konferansına davet edildiğimiz zaman, ben de askerî murahhas Hüsrev Geredi'nin yardımcısı olarak Ankara'dan Hariciye Vekili Bekir Sami Bey'in riyasetindeki heyetle birlikte İngiltere'ye gitmiştim.

Londra'dan Paris'e dönen murahhas heyetimizin Paris'te Fransızlarla yaptığı bir anlaşmayı süratle İstanbul üzerinden Ankara'ya götürmeğe memur edilmiştim. 31 Mart 1921'de İstanbul'dan geçerken Veliaht Abdülmecid Efendi'nin oğlu şehzade Ömer Faruk Efendi beni kaldığım evde ziyaret ederek Anadolu'ya gelmek istediğini söyledi. Ben, babasının bir kaç ay önce Mustafa Kemal Paşa tarafından Ankara'ya davet edildiğini, bu davete icabet etmemesinin Ankara'da iyi karşılanmamış olduğunu bu yüzden Abdülmecid Efendiye karşı, bir memnuniyetsizlik duyulmakta bulunduğunu hatırlattım. Filvaki, Ömer Faruk Efendi, babasının Ankara'ya daveti esnasında onun Anadolu'ya hareket ve iltihak etmesinde çok teşvikkâr ve tasvipkâr davranarak adetâ ısrar etmişti. Babasının gitmemesi üzerine hasıl olan durumdan sonra, kendisinin de Ankara'ya gelmek arzusunun iyi karşılanmayacağını anlattım; hareket etmemesini ısrarla söyledim. Fakat ben Ankara'ya döndükten bir kaç gün sonra, Faruk Efendi'nin o zaman kendisine İstanbul'da hocalık etmekte olan Kurmay Albay Asım Bey'in -rahmetli Orgeneral, Kütahya Milletvekili Asım Gündüz-refakatile İnebolu'ya gelmiş olduğunu İnebolu irtibat subaylığından Genelkurmay'a gelmiş olan telgraftan öğrendim.

Şehzade Ömer Faruk Efendi İnebolu'dan Çevriliyor...

Ben Avrupa'dan döndükten sonra İstihbarat Şubesinde - Haberalma Şubesi- çalıştığım için benim meşgul olduğum mevzu olması itibariyle, o zamanki Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'nın bu husustaki emirlerini almak istedim. Paşa, bana Mustafa Kemal Paşa'dan emir almamı söyledi. Onun

(Ömer Faruk Efendi bizim davet ve muvafakatimizle gelmiş olmadığı ve şimdi kendisine ihtiyacımız bulunmadığı için İstanbul'a iade edilmesi lazım geldiği hakkındaki emrini) alarak telgrafla İnebolu'ya İrtibat Subaylığına bildirdim.

Asım Bey'in Anadolu ordusuna kabul edilerek Ankara'ya gelmesine müsaade edildi (*). Fakat Ömer Faruk Efendi İnebolu'dan İstanbul'a iade olundu ve İstiklâl Savaşı'nda Osmanlı Hanedanı ile olan ilişki bu suretle, belki de son olarak kesilmiş oldu.

Abdülmecid Efendi'nin Anadolu'ya niçin davet edildiğini şimdi ben böyle izah ve tahlil ediyorum. Zannediyorum ki sebep ve âmil de bu olmuştur:

Memleket dış tehlikenin ağır tesiri ve tazyiki altındadır. Düşman adetâ mukavemet gösteremeyen Anadolu içersinde ilerlemektedir, çeşitli bölgeler işgal altındadır. Yeni baştan meydana getirilmesine çalışılan askerî kuvvetimizi en yakın en müessir bir tehlike ve düşman olan Yunanlıların karşısına koymaya mecburuz; bunu tam yapamıyoruz. Çünkü bir kısım kuvvetlerimizi iç isyanları bastırmaya ayırıyoruz.

Bir kısım halk henüz padişahcıdır, halkın temayülleri düşmanlar tarafından devamlı olarak tahrik ediliyor. Padişah ise millî davaya ve memlekete, kendi taç ve tahtı için ihanet etmektedir, denilemese bile, esaret altındadır, deniliyor.

* 1973'te neşredilen Asım Gündüz'ün "Hatıralarım" adlı kitabı "dinleyen ve yazan" İhsan Ilgar, kitabının 43 sayfasında, Orgeneral A. Gündüz'ün ağzından, Şehzade Ömer Faruk Efendi ile birlikte vapura bindirilip kendisinin de İstanbul'a iade edildiğini ve sonradan gelen bir emir üzerine yalnızca İnebolu'ya gittiğini yazar. (HHC)

Millî harekete sempatisi olduğu anlaşılan veya söyleyen Veliahtı Anadolu'ya celbederek belki Padişah İstanbul'da tazyik ve esaret altındadır, gelemiyor, ama, Veliaht geldi ve millî mücadele hareketine iştirak ve onu tasvip etti, denir. Hiç olmazsa isyan ve ayaklanma hareketleri durur veya azalır. Biz de askerî kuvvetimizin tümünü düşmana karşı kullanmak imkânını buluruz.⁵¹

Anlatılanlar bir gerçeği ortaya koyuyor. Hem de Mustafa Kemal'in diliyle. O gerçek İstanbul'un işgal altında, hilafet ve saltanat makamında tazyik ve esarete olduğudur. Veliahd Abdülmecid Efendi'nin Anadolu'ya istenmesi ise Anadolu'nun kurtuluşu hareketinin padişahı ve makam-ı hilafetten bağımsız olmadığının halka daha iyi anlatılabileceği içindir.⁵²

İşte bu duygu Mustafa Kemal'den daha çok, sonradan kendilerine TBMM'de İkinci Grup Milletvekilleri denilecek olan ve devrimlerle birlikte Mustafa Kemal'e muhalefete başlayan milletvekillerinin tazyikiyle meclisçe millete duyurulan bir bildirinin de konusunu teşkil ediyordu.⁵³

Görüldüğü gibi Büyük Millet Meclisi Reisi sıfatıyla millet için neşredilen bu bildiride, Anadolu hareketinin padişaha bağlı oluşu dile getiriliyor, ondan da öte Allah ve Resulüne yemin edilerek Saltanata ve hilafete isyanın bütünüyle bir yalandan ibaret olduğu yine Mustafa Kemal'ce teminat altına alınıyor.

51. a.g.e s. 46-47.

52. Atatürk'ten nakleden Vakit başyazarı Naşit Hakkı Uluğ.

53. TBMM Zabıt Ceridesi, C.1, s. 60, 1940 - Ankara.

Milli Mücadele ve hilafet ilişkisinin belirginleşmesi açısından daha da ileri gidilerek bizzat Mustafa Kemal'in başkanlığında bir heyetin Sultan Vahdeddin'e arz olarak yazdığı aşağıdaki telgrafla da padişaha ve halifeye sonsuz bağlılık ilişkisi dile getiriliyordu.

TBMM siyasetinde Sultan Vahdeddin'e gönderilen telgraf mecliste Hamdullah Suphi Tanrıöven tarafından okunmuştu.⁵⁴

"Kalbimiz hissi sadakat ve ubudiyetle dolu, tahtınızın etrafında her zamandan ziyade daha sıkı bir rabıta ile toplanmış bulunuyoruz!" denilerek Padişah Vahdeddin'e takdim edilen telgraf metni şu şekilde idi:

Mustafa Kemal Paşa (Ankara) - Meclis-i Âli bu telgrafnamenin yazılıp Hâk-i pay-i Hümayun'a arzı için Divan-ı Riyasete salâhiyet vermişti. Mezkûr telgraf yazıldı. Meclis-i Âlice malûmat husulü zımmında okunacaktır.

Hamdullah Subhi B. (Antalya) - Halife ve Hakan-ı Akde-simiz Efendimiz İstanbul'un işgali ve bunu takib eden fecâyî üzerine vaziyeti tetkik ve hukuk-ı saltanat-ı seniyyelerini ve istiklâl-i millimizi müdafaa ve temin etmek maksadıyla bu defa Ankara'da Büyük Millet Meclisi halinde içtima ettik. Anadolu'nun düşman istilâsı altında olmayan her köşesinden gelen ve Millet tarafından salâhiyet-i fevkalâde ile techiz edilen mebuslar müttefikan ittihaz ettikleri bir karar ile südde-i seniyyelerine bazı hakayıkı arzetmeyi kendilerine bir vecibe-i sadakat ve ubudiyet bildiler. Padişahımız: Malûmu seniyyeleridir ki, Hane-

⁵⁴ TBMM Zabıt Cidesi, C.1, s. 123, 1940 - Ankara (27 Nisan 1920)

dan-ı saltanat-ı hümayunlarının cedd-i mübarek-i mübecceli olan **Sultan Osman**, tarih-i millimizin mesud ve müteyemmen bir gecesinde hatırası nesillerden nesillere intikal eden bir rüya görmüştü. O rüyanın, üç kıta üstüne gölgesini salan ve altında yüz milyonluk bir âlem barındıran kudsi ağacından artık bütün dallar kesilmiş ve ortada yalnız muazzam bir gövde kalmıştı. O gövde Anadolu'dur ve onun kökleri çok derin gitmek üzere bizim kalblerimizin içindedir. Ecdadı kiramın Rumeli'de kendi başına bir cihan olan kıt'aları fetih ve istilâ ederken ordularını bu Anadolu topraklarından davet eder ve uzak memleketlerin büyük ana hatlarını, askerî yollarını muhafaa etirmek üzere yine Anadolu'dan ahali celbeder ve en mühim noktalarda iskân ederlerdi. Bu halk kütleleri *Bosna Hersek* ve *Mora* içlerine kadar indirildi. *Suriye* ve *Filistin* yollarında taraf taraf yerleştirildi.

Padişahımız; tahtıgâhı saltanatı seniyyelerinin şeref ve bekası için Anadolu halkı asırlardan beri baba ve ocaklarından çok uzak harb yerlerinde ifna-yi hayat etmeyi kendine en kudsî bir borç bilmiştir. Anadolu boşaldı. Anadolu viran oldu, fakat iklimlerden iklimlere uzayan hakanlığınızın şevket ve kudreti için her mihneti, her felaketi cana minnet bildi. O bir topraktır ki; *Macaristan* içlerinden *Yemen* çölllerine kadar, *Kafkas* eteklerinden *Basra* yalılarına kadar kuşak kuşak uzayıp giden namütenahi meşhedlerle muhattır ve o meşhedler i her yerden fazla şimdi hürriyet ve istiklali için yeni bir halk mücahedesini yapan bu eski Anadolu verdi.

Şevketlû Padişahımız: İslâmın her tarafta duçarı hezimet olan bayrakları gelip onun ufuklarında toplandı. Onun ufuklarında kendine en son penâhı ve necatı aradı. İzmir istilası

üzerine memâlik-i şâhânelerinin en mamur ve en mesud bir kısmı nasıl ateşle yağma ve katlile baştan başa harab oldu bilirsiniz. *Hiç bir hakka istinad etmeyen ve milletimizi son yurdunda duçar-ı esâret etmeyi emel edinen bu vahşî akın üzerine kalbi hümayunlarının duyduğu acı teessürleri cihan-ı matbuata bizzat tevdi buyurmuştunuz. İzmir işgalini, Adana fecayii, Maraş, Anteb Kıtalleri ve onu da felaketlerimizin en büyüğü olmak üzere İstanbul işgali takib etti. Soyundan yetiştiğimiz millet;binlerce seneden beri, Cihanın en muhteşem tahtlarına Sultanlar yetiştirmiş ve hür yaşamış olan bir millet sıfatiyle bu hal karşısında ne yapabiliyordu? Padişahını elim bir harb neticesinde ordularını kullanmaktan men ve mahrum gördüğü için kendi kendine silâha sarıldı ve neredede anavatânı tecavüze uğramış ise oraya dinî ve milliyeti ve namusunu kurtarmak için koştu.*

Padişahımız; *Kafkasya* 'nın İslâm kahramanları, babalarının ocaklarını, kendilerinden yüz kere kavi bir düşmana karşı otuz sene, kadın ve erkek müdafaa ettiler. Zavallı *Fas* on senedir bugün İslâm Aleminin her köşesi silahtan tamamiyle mahrum bir halde iken, zulüm ve hiyanetin boyunduruğunu atmak için kıyam ve isyan ederken Abbasî ve Fatımî Hilâfetleri'nden, Selçuk Türklerinden beri hemen bin yüz seneyi mütecaviz bir zamandır İstiklâl ve hürriyet ve din için gazâ eden büyük milletiniz, Asya'nın İslâmın alemdarı diye cihanşümul bir şöhreti olan milletiniz halasını canına susamış düşmanlarının merhametinden bekler mi? (Alkışlar)

Şevketpenâh Efendimiz: Millî müdafaamızı mübarek Makam-ı Hümayunlarına karşı bir isyan suretinde göstermek ve halkı iğfal etmek için mütemâdi çalışan hâinler var. Onlar,

milleti birbirine kırdırmak ve düşman fütuhatına yolu acık barıkmak istiyorlar. Halbuki vuran da vurulan da hepsi sizindir. Hepsi aynı derecede sadık evlâdınızdır. Milli müdafaamızı, düşmanların bayrakları, babalarımızın ocakları üstünden çekilinceye kadar terkedemeyiz. Her yeri bir büyük hakanımızın, aşkı, dini ve ilâhisine mutantan ve mehib bir delil olan İstanbul mabedleri etrafında düşman askeri gezdikçe, öz vatanın toprakları üstünden yad adamların ayakları çekilmedikçe biz mücahedemizde devam etmeğe mecburuz. (Alkışlar)

Cenab-ı Hak, atalarımızın yurdunu koruyan, Halife ve Hakanının şeref ve istiklâli için uğraşan evlâdınızla beraberdir. Kendi hükümetimizin idaresi altında bedbaht ve fakir yaşamak ecnebî esareti bahasına nâil olacağımız huzur ve saadete bin kere müreccahtır. (Alkışlar)

Padişahımız: Kalbimiz hiss-i sadakat ve ubudiyetle dolu, tahtınızın etrafında her zamandan ziyade daha sıkı bir râbıta ile toplanmış bulunuyoruz. İçtimanın ilk sözü Halife ve Padişahına sadakat olan Büyük Millet Meclisi, son sözünün yine bundan ibaret olacağını südde-i seniyelerine en büyük tâzim ve huşû ile arzeder." (Alkışlar) ⁵⁵

Bizim hem bu telgraf ve hem de Mustafa Kemal imzasıyla TBMM'nin açılışından dört gün sonra millete duyurulan bildiri-
de kafamızın takıldığı bir nokta vardır. Bu nokta Mustafa Kemal'in Korgeneral Yümni Güresin'e, Mareşal Fevzi Çakmak'a ve daha bir çok askerî erkana Sultan Vahdeddin için

55. Tarih Vesikaları, sayı 2, s. 87, MEB, 1941-Ankara

"*Vatan Haini*" dediği günlerde, aynı zaman dilimi içersinde telgrafta belirtilen beyanlarda bulunmuş olmasıdır.

Sultan Vahdeddin ise resmen kendisine bağlılık bildirileri sunulan, fakat bağlılıkları bildirilenlerce de kapalı kapılar ardında ve üstelik aynı zaman dilimlerinde kendisine "*vatan haini*" denilen bir kişi konumundadır.

Bu "*cift kişilik*" tanım, zamanla tarihin de onaylayacağı gibi Sultan Vahdeddin'i tanımlayan özellik değil, onu öyle tanıtanlara ait tanımlama olacaktır kanaatindeyiz.

Tarihse bu aydınlatmaya doğru hızla yol almaktadır...

TBMM GİZLİ CELSE ZABITLARINDAN...

Tarihin bizi ve bizden sonrakileri Cumhuriyet dönemi açısından aydınlatmaya doğru hızla yol aldığı günümüzde, bu aydınlatmada "*bir mum yakma*" mesabesindeki bu çalışmamızla, başından beri günümüzün dayatmacı resmi ideolojisinin kuruluş günlerinde bile ne çarpık ve ne çifte standart bir yapı oluşturulduğunu ortaya koymaya çalıştık.

Bunun için hatıratlar başta olmak üzere onlarca, yüzlerce belge taradık. Ve gördük ki; sizler de görmektesiniz ki Sultan Vahdeddin vatana ihanet etmemiş, tam tersine Vahdeddin'in bu vatan için yaptıklarının karşılığı olarak Sultana ihanet edilmiştir.

Üstelik saltanat ve hilafete bağlılık bildirilerinin Ankara'ca en yoğun bir şekilde gündeme geldiği 1919-1921 yılları arasında bile kapalı kapılar ardında hep İstanbul'a düşman gözüyle bakılmış, Sarayda oturanlar ise hep hain olarak telakki edilmiştir.

Bizleri millet olarak üzen şey bu çirkin ve haksız sıfatlamaların resmen halifeye ve sultana bağlılık bildirilerinin olduğu günlerde; bildirilerin yer aldığı zamanlarda yapılmış olmasıdır.

Bakınız Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 25.9.1336 tarihli Cumartesi günü gerçekleştirirken yetmişikinci inikatında (birleşiminde), Konyalı Mehmed Vehbi Efendi'ni ikinci reislik yaptığı zamanda teati edilen "*gizli celse zabıtların*"da bile hali-feye bağlılı ve saltanat'a tazim nasıl gündeme gelmiştir.

Yetmiş İkinci Oturum

25 Eylül 1336 Cumartesi

İkinci Celse

Açılma Saati: 2.20

Reis: Reisisâni Mehmet Vehbi Efendi Hazretleri

Kâtip: Haydar Bey (Kütahya)

2. Müzakere Edilen Mevad

Hilafet mevzuu ve İstanbul Hükümeti ile nokta-i nazar üzerinde anlaşmak gelmiş olan heyetler hakkında.

Reis - Efendim celsemiz hafidir. Bu meselenin hafı celsede müzakere olunmasını natık bir takrir var.

(Takrir okundu)

Vehbi B. (Karesi) - Efendim, bu takriri takdim etmekteki maksadımız meselenin dördüncü veya beşinci maddeye taallûku olması itibariyle değil, Encümen-i Mahsus mazbatasının esna-yı müzakeresinde buraca tetkik ve münakaşa edilmesi arzusundan münbaistir. Vakı'a Hamdi Beyefendi Hükümetin verdiği programın beşinci maddesinde hilâfet meselesi mevzubahs oluyordu. Bu, Encümen-i Mahsus mazbatasında zikredilmemiş. Binaenaleyh mesele beşinci maddeye ait bir

meseledir deniliyorsa... Bendenizce mesele Hükümetin verdiği beşinci maddeye ait olmaktan ziyade Encümen-i Mahsus mazbatasının herhangi bir yerine ait olursa olsun Meclisçe gerek celse-i aleniyede ve gerek celse-i hafiyyede müzakere edilmeye değer bir mesele olmadığını arzetmektir. Mesele malûmu âlileri hilâfet meselesidir. Evvelce Hükümetin tanzim ettiği programda bunun hakkında sarahat vardı. Hakikaten beşinci maddede idi. Bu maddenin Encümen-i Mahsus mazbatasında görülmemesi âza-yı muhteremeden bazıları arasında birtakım sözleri mucip oldu. Korktuk ki celse-i aleniyede müzakeresi esnasında hilâfet meselesi ne oldu diye bir sual vârit olmasın ve harice karşı da bir su-i tesir icra etmesin. Binaenaleyh celse-i hafiye istemekteki maksadımız bundan ibarettir. Eğer Heyet-i Muhtereme meselelenin şimdi müzakeresini arzu ederse ki, şimdi müzakeresinde bir mahzur yoktur, esas hakkındaki nokta-i nazarımı burada arz ve izah edeceğim. Bir kere bu taayyün etmelidir.

Tunalı Hilmi B. (Bolu) - Arkadaşlar, Vehbi Bey arkadaşımız gayet derin bir noktaya dokundu. Bendeniz de ayrıca âcizane nazar-ı dikkatinizi celbederim. Bendenize bir şey sordular. Galiba, dedim. Öyle ise galiba ile olmaz dedi. Düşünemiyorum dedi. Bilmem ben kendimce böyle biliyorum. Dördüncü madde üzerine kafa patlatmakta iken orta yere bir söz çıkıyor. Ya Konya meselesi, ya celse-i hafiye meselesi... Bu böyle olmaz arkadaşlar. Bu kanun küçücük görünmekle nazar-ı dikkate çarpmıyor. Bilmem bu pirinç üzerine fatiha yazmaya benzer. Bu, bu kadar mühimdir. Binaenaleyh hatta bendeniz, bir teklifte daha bulunacağım. (Usul haricinde sesleri) Dinlemezseniz uğurlar olsun... Ceyyit olan kafamı neden yorayım. Şimdi mademki dördüncü, beşinci maddeler üzerinde kafalar

işlenmiştir. O halde mesele bitmiştir. Badehu hilâfet ve saltanat meselesi için katiyen taraftarım, celse-i hafiye inikat etsin.

Reis - Hafi celse yapılmasını kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir. Mevzu üzerinde buyurun Basri Bey.

Basri B. (Karesi) - Efendim, makam-ı riyasete takdim ettiğimiz bir takrirden mazbatanın münasip bir yerine; "Makam-ı hilâfet, esaretten tahlisinden sonra, vazı meşruunu ahzeder." tarzından bir madde ilavesini rica etmiş idik. Bittabi bu ricamız mühim ve mahrem olduğu için celsei aleniye müzakeratında mevzubahs olmadı. Efendiler, evvel emirde şunu arz ve temin etmek isterim ki, bendeniz hilâfet ve halife meselesini aynı mesele olarak telâkki etmenizi hassaten istirham ederim. Bu husustaki teminatımı başkaca, zannederim, teyide hacet yoktur. Eğer teyide lüzum görülürse şahsen bile delâil arzede bilirim. Mesele şahs-ı hazır veya şahs-ı gaip meselesi değil, bir hakikat meselesidir. Binaenaleyh maruzatımı bu nokta-i nazardan tetkik buyurmanızı bilhassa istirham ederim.

Efendiler, malûm-u âlileridir ki hilâfet meselesi tarih-i Islâmda en çok kan dökülmesine saik olan mesailin birincisini teşkil eder. Ta Hazreti Peygamberin vefatından sonra başlayan hilâfet meselesi Hazreti Osman'ın şehadetini müteakip bir çok kanlı safhalara girmiş, âlem-i Islâm üzerinde pek elim, pek vahim netayîç husulüne bais olmuştur. Birtakım fırkaların mezheplerin hilâfet namına tarihte icra ettikleri roller, memlekette ika ettiği tefrikalar hepinizce malûm olduğu için, tarihe ait kısmını bendeniz burada zikretmekten vazgeçiyorum. Esasen tarih sayfelerini tetkike bile hacet yoktur.

Bizim Anadolu'da muhik, meşru ve millî bir ihtilâl şeklinde toplanmamızı ve millî bir ittihat şeklinde toplanmamızı çekememeleri, yani bu mevkii benimseyen adamların çevirdikleri entrikalar, nifakucuyâne hareketler neticesidir. Efendiler, hilâfet var mıdır, yok mudur?.. Bendeniz bunu tamikan burada tekrar etmeyi faidesiz addederim. Bazıları vardır, yoktur dediler. Gerek hilâfet, gerek imamet herhangi tabir kabul olunursa olunsun, şu muhakkaktır ki, cumhur-u İslâm için bir baş var ve o baş için bir makam lazımdır. Hilafetin en meşruu ve en doğru tabiri malûmu âlileri imamettir. İmamet demek ahkâm-ı diniyeyi ikame... (Gürültüler) Rica ederim, meselenin ehemmiyet-i azimesi vardır. Meselenin ehemmiyetiyle mütenasip bir ciddiyetle dinlemenizi rica ederim. Mahiyet-i hakikiyesiyle burada izah etmek istiyorum. Korkmayın sizin arzu-nuza muhalif belki söz söylenmez. Yani nasıl arzu ediyorsanız, hakikat ve mahiyet ne ise ilmî bir surette izaha çalışılacaktır. Ulûm-u diniye dersi verilip verilmediğini söylemeye hacet yoktur, zannederim. Ahkâm-ı diniyeyi ikame beyzai İslâmı muhafaza umur-u din ve dünyada hilâfettir, vekalettir. Tarifi budur. Efendiler, malûmu âlileridir ki, "*hilâfet benden sonra otuz sene kalacaktır. Otuz seneyi müteakip gelecek halife meliki adûttur*", mealinde bir hadisi şerif rivayet edilmiştir. (Adût ne manasınadır sesleri) Zâlim manasınadır. Bu bir hadis-i sahihtir. Fakat muhakkikin-i İslâmiyeden Teftazani ile sairlerinin tetkikatına nazaran bu hadiste beyan buyurulan hilâfetten maksat, kâinatın tariki terbiyeye sevki ve ehl-i İslâmın irşadı hususunda Resulüllaha veçh-i tam üzere ahkânın tenfizi hususunda Hazret-i Peygambere niyabetten ibaret olan hilâfet-i sûriye değildir. Yani bu, hilâfetin mahiyetini selbedici bir hadis-i şerif değildir.

Fakat hilâfet büsbütün münselip mündefî değildir. Bundan sarfı nazar, malûmu âlileridir ki, nasbü imam ümmet üzerine vaciptir, sözü bir kaidei hükmiye-i kelâmiyedir. Yani halife veya imam dediğimiz zatı, ümmet intihap edecek ve bu intihap ümmet üzerine vacip olacaktır. Ehli sünnet ile merhibei şii ve havariç fırkaları vücut-u imame kaildirler. Yalnız merhibeler şeklen muhaliftir. Onlar nasbü imamı ümmet üzerine vücutü aklî ile vaciptir derler. Havariçten bir fırka da... (Esastan bahsediniz sesleri) Müsaade ediniz.

Herhangi şekl-i hükümette olursa olsun bizim için korkulacak bir cihet olmadığını arzetmek ve bunun için bir kanaat husule getirmektir ve bütün açıklığıyla meseleyi arzetmektir. Eğer arzu ederseniz bendeniz hulâsa olarak zatîâlilerine arzedeyim. Havariçten bir fırka efendiler umur-u âmmenin cumhuriyet usuliyile hal ve idaresi taraftarıdır. Fakat bu merduttur. Hakkında da bir çok delâil mevcuttur. (Gürültüler)

Ragıp B. (Kütahya) - Hilâfetin aleyhinde bulunan yoktur.

Emir Paşa (Sivas) - Lafı kesmesinler efendim.

Süleyman Sırrı B. (Yozgat) - Bu madde konmazsa mahzuru nedir?..

Basri B. (Devamla) - Efendiler, İslâmiyet, eşkâl-i Hükümetten, eşkâl-i malûme-i Hükümetten hiçbirini hakkında bir nass-ı kat'i ıstar etmemiştir. Yalnız Hükümetten İslâmiyetin aradığı şey adalettir ve yalnız imam tabir edilecek zatın haiz olduğu şerait meselesidir. Bu şeraiti haiz olduktan ve adalet temin edildikten sonra, yine esasat-ı diniyemiz dairesinde bu hilâfet badettahlis vaz'ı meşruunu ahzeder" demekle ve kola-ydır. Takdim ettiğimiz takrirde "*makamı hilâfet badettahlis*

vaz'ı meşruunu ahzeder" demekle biz asrın icabatına, şer'in muktaziyatına muvafık bir hilâfet kasdediyoruz - ki buna lehtar, aleyhtar olmak üzere ikiliği gösteren hiçbir cereyan yoktur. Bu kere efendiler, makam-ı hilâfet tabiriyle biz hilafet namı altında icra-yı saltanat ve tasaltun eden zâtı kastetmediğimiz için bu maddenin ona matuf olmadığı anlaşılıyor. Sâniyen; *vaz'ı meşruunu ahzeder*, dediğimiz bu maddeyi programa dercetmekten mütevellit bütün dedikodular nihayet bulmuş olur ve aynı zamanda hukuk-u esasiye icabatına göre bir tesir icra etmeyeceği gibi, âlem-i İslâm üzerinde de pek iyi bir tesir icra edeceği muhakkaktır. Binaenaleyh bu maddeyi biz programa koymakla hem memleket dahilinde ve hem âlem-i İslâmiyette vukuu muhtemel dedikodulara nihayet vermiş ve bir ucûbeden ibaret olan şimdiki bu maddenin ilâvesi vukuu muhtemel dedikodulara nihayet vereceği ve pek iyi bir tesir icra edeceği için bunun programa aynen ithalini heyet-i umumiyeden rica ederim. Silsile-i maruzatımı kestiniz. Onun için maksatlarımı lâyikiyle arz edemedim. Binaenaleyh maksatlarım bundan ibarettir.

Tunalı Hilmi B. (Bolu) - Arkadaşlar, bu noktadan Cenab-ı Hak âdil, âkil, kâmil bir padişah bir halife-i müslimin maate-essüm muahedeyi imzalamakla kendi kendilerin hal, ettiler. (Gürültüler)

Ragıp B. (Kütahya) - Bu bir cinayettir... Üçüncü maddeyi okudu. (Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından...) ilâh. (Hilmi Beyin takriri).

Saltanat makamı istihlâsiyle *vaz'ı meşruunu* alacak.

Basri B. (Karesi) - Aynen o, padişah yoktur, hilafet vardır.

Mesut B. (Karahisarışarkı) - Bahse hacet yoktur. Padişah kim olacak diye burada bahse hacet yoktur. Bilâhare mevzubahs olacak, padişah kim olacak? O, vaziyet tahakkuk ettikten sonra hallolunacak bir meseledir. Binaenaleyh bir hilâfet meselesi yalnız Türkiye'ye ait değil, belki üç yüz milyon İslâma aittir. Yalnız bizim sözümüzle iş bitmez. Zaten Kanun-u Esasimizde münderiştir. Fesholunduğuna dair tarafımızdan bir madde yazılmamıştır. Onun için bunu münakaşaya hacet yoktur. Yalnız dördüncü madde yerine kaim olmak üzere bendeniz bir madde teklif ediyorum. Mademki kabul olunmuştur.

Reis - Hilafete ait kısmı kabul ettiniz, niçin itiraz ediyorsunuz?

Efendiler; üç yüz milyonu bize rapteden bir meseleyi burada müzakere etmek caiz değildir. Bugün Hindistan bizi İslâmiyet nokta-i nazarından müdafaa ediyor.

Bir Mebus B. - Yanlış hareket ediyorsunuz. Kaldıracağız, din yok...

Ömer Lütfi B. (Siverek) - Vakti zayi ediyoruz. Dördüncü madde yerine kaim olmak üzere iki üç madde teklif etmiştim. Yani beşinci maddeye geçilmezden evvel iki üç madde teklif etmiştim, okunsun. Kabul olunursa dördüncü madde yerine kaim olmak üzere o madde okunsun... Hiç hafî müzakere cereyanına mahal yoktur. Badehu alenî müzakere cereyan etsin. Hafî celsede müzakere etmeye lüzum yoktur. (Okuyun da yazalım, nedir sesleri), (Yok sesleri)

Hamdi B. - Efendim, hükümet bize verdiği halkçılık programında beşinci madde olarak şöyle bir şey kabul etmişti. Diyordu ki: "Hilâfet makamının tahlisına muvaffakiyet hâsıl ol-

duktan sonra padişah ve halife-i müslimin kavanin-i esasiye da-iresinde vazı muhterem ve mübeccelini ahzeder." Şimdi efendim, bendeniz de encümende samiin sırasında bulundum. Encümen bu maddeye lüzum görmedi. Encümen de bunda ihtimal ki haklı idi. Çünkü diyordu ki, zaten hukuk-u esaside padişahın mevki-i mahsus muayyendir. Binaenaleh buraya derce mahal yoktur. Yani bunda encümen dahi hulûs-u niyetle hareket etmiştir. Şüphe yoktur. Yalnız bu Teşkilât-ı Esasiye Kanunu, Kanun-u Esasî Makamındadır. Yani Kanun-u Esasî mahiyetindedir. Burada bu yapacağımız Teşkilât-ı Esasiye Kanununun makam-ı hilâfet ve saltanat hakkında sâkit ve sâmit kalmasının dahilen fena tesirler yapacağına kailim. Bunu vesile ittihaz ederek aleyhimizde tahrikatta bulunmaları ihtimalini düşenerek arz ediyorum. Onun için hükümetin teklif ettiği bu maddenin aynen beşinci madde olarak kabulünü teklif ediyorum (Kabul, kabul sesleri)

Ragıp B. (Kütahya) - Efendim, evvelce de bir celse-i hususiyede bu mesele lüzumu kadar tavazzuh ve tenevvür etmiş idi. Bir kere makam-ı hilâfet ve saltanata ait bu encümen-i mahsus mazbatasında bir şey yok değildir. Bilâkis bakınız heyet-i âliyenizce bu programın müzakeresine başlandığı zaman müzakerata mesnet teşkil eden baş taraftaki beyannamede Türkiye Büyük Millet Meclisi millî hudutlar dahilinde hayat ve istiklâli temin ve hilâfet ve saltanat makamını tahlis edeceğini gayet sarih olarak büyük milletin maksadını gösteriyor. İkincisi efendiler, bunun ahkamı münderecesine muhalif, mügayir olmayan Kanun-u Esasinin mevadd-ı sairesi de tamamen mer'i ve câridir. Onlar da tadil edilmiyor. Biliyorsunuz ki Kanun-u Esaside mevadd-ı müteaddide ile hukuk-u saltanat ve makam-ı

hilâfetten bahsolunuyor. Binaenaleyh bu hilafet meselesi ve saltanattan bahsetmenin siyaseten muzır olduğunu evvelce anlamış, tenevvür etmiş idik. Evvelce bunu anlamıştık. İstirham ederim. Bunu kâfi görelim, her vakit ve her vesile ile fırsat düştükçe Meclis-i Âliniz makam-ı hilafetin, makam-ı saltanatın tahlisi maksadiyle Meclisin teşekkül ettiğini ilan ediyoruz. Kezalik tekrar ediyorum. Beyannamede musarrahtır ki her türlü vesaitle neşir ve ilan edilmiştir. Binaenaleyh mevadd-ı esasiyede bu madde varken başka bir maddeden bahsetmek zaittir.

Beyannamede bu sarahat varken tekrar makam-ı hilafet ve saltanat diye bir madde ilavesi zaittir zannediyorum. Aynı zamanda siyaseten muzırdır efendiler... Vakıa kavanin-i esasiye bir kısmıdır. Fakat heyet-i umumiyesi değildir. Yani bu mevadd-ı kanuniyeyi tatbik etmiş olmakla elde mevcut olan...

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Ankara) - Efendiler, mevzubahs olan mevadd-ı kanuniye vakıa mevadd-ı kanuniyemizin bir kısmıdır. Kanun bugün için tespit edilmek lazım gelen bazı nikat-ı nazarı ve bilhassa teşkilât-ı dahiliyeye ait bazı hususatı ihtiva ediyor. Fakat bununla bütün kanunlarımızı elde mevcut olan Kanun-u Esasimizi külliyen ilga etmiyoruz. Bu mevadd-ı kanuniye bugün için tespit edilmek lazım gelen nikat-ı nazarı ihtiva etmemektedir. Binaenaleyh bu mevadd-ı kanuniyenin içinde ve başında mutlaka pek mühim ve nazik olan hilâfet ve saltanat meselesiyle iştigal etmeyi bendeniz de muvafık görmüyorum. Bütün kanunlarınız tamam olmuyor. Bundan sonra ihtiyacat bizi icbar ettikçe bir çok mevadd-ı kanuniye şeraiti lazimesiyle (isdar olunacaktır. Hilafet ve saltanat) mahfuziyeti zaten birinci esasımızdır. Hakikaten

düşündüğümüz halası hakikiye vusul için, arzettiğim veçhile makam-ı hilafet ve saltanatla olan merbutiyemimiz ve o makamın bütün şerait-i lâzimesiyle mahfuziyeti birinci esasımızdır. Bu İslâm dünyasının istinatgâhı olan rabıta-i hakikiyesini tesise birinci derecede medar olan bu "makamı ihmal etmek hiçbir vakitte kâr-ı akıl değildir. Ve bunu bizden zorla almak mümkün değildir. Gayeye vusul için arz-ı ihtiyaç ve iftikar eylediğimiz kuvvetler birinci derece İslâm dünyasıdır. Bu İslâm dünyasının ikide bir de Meclisi Âlinizin hilafet ve saltanat, halife ve sultan meselesiyle iştigal etmesinde mehazir vardır. Bu mahzurları şimdiye kadar fiiliyatiyle gördük. Bunu bizden zorla almak isterlerse her türlü mücahedeyi yaparız. İkide bir de Meclisi Âlinizin (bu mesele üzerinde müzakere ve münakaşa açması caiz değildir kanaatindeyim. Bugün bu makamı işgal eden zat) bu millet ve memleket için hain bir adamdır. (Alkışlar) Müsaade buyurunuz beyim. Hain bir adamdır. (Alkışlar, bravo sadaları) Meclisi Âlinizde şimdiye kadar pek büyük ve cidden tarihî cüretler gördük. Maateessüf şimdi makam-ı hilafet ve saltanatı işgal eden zat bu millet için hain bir adamdır. İspat ettiniz ve bu milletin bütün mukadderatına bütün manasiyle vaziülyed olduğunuzu ispat ettiniz. Bunun sayesinde bize bütün dünya, bütün düşmanlarımız atf-ı ehemmiyet etmektedirler. Bu Meclis cidden tarihî hizmet ve cesaretler göstermiştir. Bu tezahürat ile bir milletin mevcudiyetini izhar ettiniz. Dünyada büyük inkilâp yapan ve büyük kuvveti olan devletler, bilhassa bugün fevkalâde müsait şeraitle temas ve irtibat hâsıl olmuştur.

Evvelce Ruslarla kardeşlik (ahitnamesi) imzalayanlar dahi bugün bizimle anlaşmak mecburiyetinde kaldılar.

Düşmanlarımız dahi, dünyada büyük inkilâp yapan, büyük kuvvet yapanlar bu sayede bugün o küçük kalmış askerî, siyasî (kuvveti zayıflamış görünen devletimize) bütün manasiyle ittifakı teklif ediyorlar. (Alkışlar) Bizim ve sizin Heyeti Aliyenizin ve temsil ettiğimiz milletin kuvvet ve kudretinin maddeten tezahürü sayesinde Azerbaycan - Hariciye Vekili suret-i mahsusada arz-ı malûmat edecektir. İttifak teklif ediyor. Evvelce Ruslarla bir kardeşlik ahitnamesi aktedilmişti. Hedaya ve behaya ile Azerbaycan bütün manasiyle ittifak teklif ediyor, âdeta taht-ı himayemizde olmak üzere... (Alkışlar) Bütün bunlar milletin mevcudiyeti anlaşılmaktan neşet eder. Bu münasebetle bu hususu da arzetmiş oluyorum. Mesela, burayı teşrif etmiş olan zevat-ı âliye vardır. İzzet Paşa, Salih Paşa Hazretleri, diğer taraftan bizi imhaya çalışan İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar ve onlarla beraber İstanbul'da bazı menfi insanlar vardır. Fakat bittabi bizim vaziyetimizi bilmediklerinden ve orada tamamen iğfal edildiklerinden, herhalde iyilik yapacağız diye mevkii iktidara gelmişlerdir. Onlar da bizimle ilk temasında hakikatı anlamışlar. Bunlar bütün hüsnüniyetleriyle ve samimiyetleriyle bize hâdim, bize nâfi olmak için bir heyet teşkil etmişlerdi. Şimdi böyle iken bir hafif noktamız olmuştur. Şimdi görüyorum ki onu tevsî ve tezyit edecek bazı zihniyetler vardır. O da halife ve sultan hakkında çok söz etmiş ve serian yürümek lüzumuna kail olmuşlardır. Şimdi vaziyet böyle iken bu istikamette devam etmek menfaatimizi müeddidir. Çünkü halife ve padişah sıfatını takınmış olan kimsenin bu milleti iğfal, ifsat etmek için bizzat iştigal eylediği bir takım teşkilat-ı mensesetkârane vardır. Bu teşkilat o ifsadata kendisinde cüret gören bir adam merfudur ve merfu olacaktır.

Bizi reddetmek kâr-ı akıl değildir. Belâhettir. Halbuki hakikatı hal böyle değildir. Bir millet her şey yapar, kendi mukadderatını muhafaza etmek için ve bunun fevkinde ona da hürmet ve riayet eder. Onun da hukuku meşrua ve mahfuzasını tanır. Onun hukuku meşruası bu milleti imha ve izmihâle düşürmek değildir. Cüret ve cesaret gördüğüm şununla anlaşılıyor.

Bu milletin zihniyetinde; mutlaka padişah ve halife olan zatın emrine bilâkaydüşart ve bilâtefekür itaat etmek mecburiyetinde bulunduğundan dolayı bunu avcumuzda tutalım ve istediğimiz şeyleri kendimiz emrettirelim. Fakat biz bu iş ile oynamazsak beraber çalışan düşmanlarımızın bütün ümitleri mahvolacaktır. Bundan dolayı bizim için eseri za'f olacaktır. Zaten beyanname tarzında bazı kabul edilmiş esaslarla bu maksadımızın temini için mahfuziyeti zikir ve bütün dünyaya ilan ve hatta bütün yeminlerimize ilave olunmuştur.

Vasfi B. (Karahisarî Şarkî) - Teklifimiz "*makamı mukaddese badettahlis vaz'î meşruunu ahzeder.*" tarzında idi. Bundan maksadımız icap eden tesiri yapmaktır. Ve bu maddelerin başına böyle bir madde koymaya ihtiyaç yoktur. Bugünün meselesi olarak iştigal etmek lâzım değildir.

Basri B. (Karesî) - Zatiâlileri de tasdik buyurursunuz ki şahıs için bir şey mevzubahs değildir. Maksadımız bir hüsnüniyetten ve memlekette böyle bir dedikodu hasıl olmasın içindir. Anadolu dahilinde hem de âlem-i İslâm'da iyi bir tesir icra eder zannederim. Vazimeşruunu iktisap eder demekle zuhuru muhtemel olan dedikodulara nihayet vermek demektir. Bitabi bunu vermediğimize kanisiniz ve heyet-i muhtereme de kanidir. Halife namı altında icrayı mefsedet eden bir zata hilafet vazı meşruunu alır demekle o zat üzerinde...

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Devamla) - Müsaade buyurur musunuz? Bu meseleye temas edersek bu mesele bu kadar ifade ve ikmal edilen bir mevzu değildir. Bu mesele, vasi, nazik ve mühim meseledir. Bugün fiilen tatbik etmek üzere yaptığımız birtakım mevadd-ı kanuniye vardır. Bunlara buna mümasil bir ifadeyi koyunca bize sorarlar, (halifeniz nerededir? Halifeniz esir midir? Nerededir) halife ve padişahınız?

Ne cevap vereceksiniz... Esir mi diyeceğiz? İşte ulema ve fuzelâ-yi kiramımız vardır. Esir olan adam padişah olamaz. Biz ötedenberi diyoruz ki, halife ve padişahımız kuvvet ve kudreti şeriyesini istimalden memnudur, hainane hareket ediyor. Binaenaleyh bu mesele ile iştigal caiz değildir. Nerde bizim halife ve padişahımız deriz ve bugün ya onu tanımak lazım gelir, buyursunuz. Binaenaleyh bu işi böyle muğlak yapmak halife ve padişah nerede, makam-ı hilâfet ve saltanat nerededir, esirdir, yahut kudret ve kuvvetini kullanamaz dersek ilga ederiz. İçinden çıkamayız. Sonra ufak bir madde ile içinden çıkamayız. İrtibatı nedir, hukuku nedir? Onlar için kanun yapmak lazım gelir.

Basri B. (Karesi) - Efendim ; maksadımızı arzettik. Bu mesele ile zaten etmiyoruz. Böyle bir maddeye böyle bir maddenin ilavesini tasavvur ettik. Onun için takdim ettik. Madem ki böyle bir mahzur-u siyasî vardır, biz de vazgeçiyoruz.

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Devamla) - Yani biz kabul ediyor ve herkese de ispat ediyoruz ki makam-ı hilafet ve saltanatı biz de hiçbir vakit başımızın üzerinden atamayız ve Meclis-i âlinizin ilk veya ikinci celsesinde zaten resmen ve sureti kat'iyede bu mevzubahs ve müzakere edilecek. Atiyen ise be-

yannamede de zaten makam-ı hilafet ve saltanata karşı olan vaziyetimiz resmen ifade edilmiş bulunur. Buyurduğunuz mahzur düşmanlara cevap verebilir zannındayım. Fakat meselenin esasından halline girişilecek olursa hem içerisinden çıkamayız, hem de düşmanlarımıza tereddüt ve şüphe ilka ederiz. Binaenaleyh mevzubahs edilmemek ehvendir.

Bir Hoca - Bir سوال soracağım. Beyannameler neşredildiği vakit halifeyi kurtarmak zihniyetiyle halk arasında koşarken bir beyannamenin beş bin rubleye satıldığını bizzat müşahade ettim. Bu derecede bizim siyasetle teveggülümüz yoktur ve onların emseli bir çok kötü eşhasın elimizde çıkmazsa fenimelmatlûp (hilafetin ipkasının hem milletimiz) hem âlem-i İslâm üzerinde bu derece azim tesiri vardır. 1300 senedenberi bu câridir. Hatta bunda dolaydır ki Bolşevik Hükümeti Cumhuriyesi de bizi kendisiyle beraber olmakta fevkalâde menafî görüyor. Bir mesele arzedeyim. Şark ordusu hususî teşkilâtı mahsusa kumandanı, Batum halkı, Haziran'da Gürcilerle iki cepheye harp ediyordu. Malûm-u devletleri bu zatiâli de cepheyi tanzim ediyordu. İçimizde pek çok zevat vardı. Usul ile işaret etmişler ki bu sivil Türkiye'den gitmiş, bunun çar'î halası halife değildir denilmiş. Bu da müşahadatımızdandır. Buraya gelen hepsi kemali samimiyetle gelmiştir. O takrirde da-inizin de imzası vardı. Bir İngiliz zalemesinin muvacehesinde intihap olunarak Meclis-i Âlinizde bulunmakla müftahiriz. Bütün tarihimiz bundan mukaddes bir gün geçirmemiştir. Maksat birdir. Bunlara şu tesir yapılsın içindir. İlave edilsin mi edilmesin mi demektir. Maruzatım bundan ibarettir.

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Devamla) - Bir de hususî, yani mahrem görüşülüyor. Umumî maruzatım

meyanında tekrar arz etmek istiyorum, ki bize iltihak eden zevat-ı âliyyeye dair bazı arkadaşlar biliyorlar ki eskiden buraya bir itilâf yapmak için bir heyet geliyor. Bu heyet nedir ve mahiyeti ne olacaktır diye bazı arkadaşlar benden hususî olarak sormuşlardı. Ben de zamanı gelince arz-ı malûmat ederim demiştim. Efendim, İstanbul'da heyet teşekkül eder etmez, İzzet Paşa buraya hususî bir adam gönderdi, bendenizle temas etmek üzere. Fakat elinde bir vasika yoktu. Şifahi temas etmek üzere o geldi. Bundan mana istihraç olunamıyordu. Biz bu zat ile buradaki vaziyetimizi, eşkâlimizi mufassal notlar yaparak kendilerine gönderdik ki, vaziyetimiz tenevvür etsin. Bu notları hemen almazdan evveldi ki, doğrudan doğruya, bilvasıta bana bir telgraf gönderdiler. Bana bilvasıta orada yine mülâkat arzu ediyordu. Biz düşündük. Maksadımız falâna düşmanlık etmek değildir. Maksadımız memleketin saadet ve selâmeti hakikiyesidir ve bunun da muayyen bir hudut dahilinde istiklâlinin mahfuziyetiyle kaim olacağını düşündük. Binaenaleyh bizim hayatımıza sui kastetmekten ve bizi esir ederek rezil etmekten sarfı nazar olunduğu gün biz en koyu düşmanımızla anlaşmaya hazırız. Bu itibarla bu yeni heyet erbab-ı namus ve hamiiyetten müteşekkildir. Bunların emirsiz bu mevkie gitmiş olmaları ihtimali olmadığı bir çok dimağlarda düşünülmüş idi. Biz de öyle olmak ihtimalini nazar-ı dikkate alarak bu temas tarikını reddetmek istemedik. Yalnız öyle bir temasın bizim için muzır olması ihtimali de vardı. Çünkü ötedenberi garpten hiçbir şey görmedik. Rus Hükümeti Cumhuriyesinden maddeten muavenet görmekteyiz ve birtakım münasebatı siyasiye ve uhuvvetkârane tesisile işgal etmekteyiz. Bunlar bizim garp emperyalizmi ile olabileceğimizi düşünerek bizim hakkımızda mütereddit bir va-

ziyet aldılar. Binaenaleyh garpte böyle bir temasta bulunmak için ne o mümim faideyi biliyorduk. Berideki ümidi daha faideli buluyorduk. Bunlara rağmen bu teması kabul ettik. Yalnız fevkalâde mahrem olmasına dikkat etmek istedik. Onlar da bu temasın mahrem olacağını söylüyorlardı. Halbuki daha buraya adam gelmezden evvel İngilizler, Fransızlar bunu neşrettiler, telgraf çektiler. Henüz biz cevap vermeden dünyaya programlar neşrettiler ve en nihayet nasıl bir şekil hâsıl oldu. Biz aciz ve dehalet edecek yer arıyormuşuz, onlar da lütfen kabul ediyorlar. Pekala, dedik. Bu Rusya'da anlaşılınca derhal vaziyet aldılar ve bize göndermekte oldukları silah, cephane ve parayı tevkif ettiler. Derhal tedbir almaya başladılar. Bu vaziyet karşısında kaldığımız vakit heyet te Bileciğe gelmişlerdi. Ben de başka bir mesele için -bunun için değil- belki bilen arkadaşlar vardır- gitmek mecburiyetinde kaldım. Cephe işleriyle meşgul iken bunların geldiklerini işittim. Eskişehir'e gitmiş idim. Tekrar geri geldim ve bunları dinledim. Malûm-u âlileridir. İzzet Paşa, Salih Paşalar, süferadan Hüseyin Kazım, Fatih Beyler. Bu zevat ile iki şey yaptık. Birisinde ben yalnız İsmet Bey'le görüştüm. Büyük Millet Meclisi âzasından Hakkı Behiç ve Celâl Beyler vardı ve Heyeti Vekileden Celâl Bey vardı. Kılınç Ali Bey de vardı. Onları da beraber bulundurdum ki daha iyi istişare edeyim. Efendim tekmül bu zevat, bu zavallılar kendi evlerinde taht-ı tarassut ve tehdit ve terzilde bulundurulmuşlardır. Elllerine İngiliz veya Fransız adamlarının verdikleri kâğıtta her şey bitmiştir ve biz de burada birbirimizin başını kırıyor muyuz. İnihilâl etmek üzereyiz. Bu namuslu insanlar kendileri bitmiş, İstanbul bitmiş, İstanbul ahalisi mahvolmuş, Anadolu ahalisi mahvolmuş ve bunlara da delâlet ede-

lim zihniyeti hâsıl olmuş ve yine İngilizlerin vesairenin delâletiyle mevki-i iktidara gelmiş ve bu işi halletmek için, yani bizi daha fazla kırılmaktan sıyanet için (buraya gelmişler. Fakat) bizim hududa girer girmez bu fikirlerinin gayet vahim olduğunu büyük şükranlarla anlamışlar. Diğer taraftan malûmu âlileri bir buçuk sene evvelinden beri benim bu şahıslara hürmetim vardır. Bu işlerde daima kendilerinin nokta-i nazarlarına, mütalâalarına iştirak etmişimdir. İddia ediyordum ki Meclis İstanbul'da toplanırsa tecavüze uğrar.

Salih Paşa Hazretleri bana rapor veriyorlardı ki; bu katiyen vaki olamaz. Hiçbir milletin mümessillerine tecavüz edecek namussuz bir devlet, bir millet olamaz. Binaenaleyh bu nasıl olur ve olacaktır, bu iş? Binaenaleyh bütün hatalarını müdrik olarak; size karşı kara hatalarımız vardır diye itirafatta da bulunmuşlardır. Mamafih münakaşa edildi Ne ümit edersiniz İngilizlerden? Bir ümidiniz varsa söyleyin. Bunlar hiçbir İngiliz ve Fransızlarla görüşmemişlerdir. Bunlar da kimse ile siyasî ve diplomatik konuşmamışlardır. Bundan sarfı nazar, fakat ne memul edersiniz? Hiçbir şey memul edemiyorlar. Biz, Sevr muahedesini parçalamış ve bunun parçalanması için kuvvetimizin idamesine (gayret sarfediyoruz ve) günden güne emniyetimiz artmaktadır ve derhal yapılacak şey yoktur, dedik. Onlar en kuvvetli vaziyette bulunuyorsunuz ve teessüf ederiz ki biz buradaki vaziyeti bilmiyorduk, dediler ve bu zararı tazmin etmek için çok uğraştık ve onlarla görüşmekte iken bile bu hatanın tashih olunup olunmadığına dair henüz malûmat...En son malûmatı mütalâa edeceğiz. O tarafını beraber hallederiz. Söylediğim gibi sui zan bertaraf edilmiştir. Azerbaycan böyle ittifak teklif ediyor. Hûlâsa şarkta ittifak vardır. Garpta kara ve

müthiş bir pençe berdevamdır. Kendilerine dedim, ne yapalım: Bütün teşebbüsatinızı tetevvüç ettiği bir sırada pek mes'uduz ki Heyet-i Âliyenize temas ve milletin ağışuna iltica ettikten sonra milleti içinden vurmak için çalışan hain bir padişahın hatırı için dönemezler. Bunlar bunu gayet vazih bir surette bildiklerinden gelmişler ve bize iltihak etmişlerdir. (Alkışlar)

Reis - Paşa Hazretleri. Vehbi Bey bir şey soracaklar.

Vehbi B. (Karasi) - Bir şey sual edeceğim efendim. Bu Rusya Sovyet idaresinin - Bu seyahat esnasında sesim kesildi. Fena telaffuz ediyorum - Rusya Sovyet idaresinin sorduğu sualler dostane bir tarzda ise buna diyecek yok. Fakat herhangi bir şekilde bizim için evvelce beyan buyurduğunuz veçhile her şeyden evvel hedefimiz istiklal ve istikbalimiz olmasına nazaran böyle kendi memleketimizin bir kısmı addettiğimiz İstanbul'dan gelen adamlardan şüphelenerek bize karşı vaziyet almaları ne dereceye kadar şayan-ı nazardır?

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Devamla) - Müsaade buyurunuz izah edeyim. Hudud-u millimiz dahilinde bulunan İstanbul vilayetimizden erbab-ı namus ve hamiyetten falan veya falan zat buraya geliyor denildiği zaman mesele yoktur. İngilizler ve Fransızlarla uyuşarak Ferit Paşa kabinesi iskat edilmiş ve yerine Anadolu'yu avucuna alabileceğini vadetmiş olan bir heyet getirilmiş. Yine İngilizlerin marifet ve vasıtasıyla Anadolu ile anlaşmak üzere memur edilmişlerdir. Ve Anadolu Hükümeti de bu itilâf zemini üzerine anlaşmayı kabul etmiştir. İşte efendim şekil budur. Bununla beraber hiç kızmamışlardır. Yalnız istediğiniz siyaseti anlayalım, demişlerdir. İsteddiğiniz adamlarla görüşebilirsiniz ve istediğiniz siyaseti takipte serbest-

siniz, demişlerdir. Para veriyoruz, silah veriyoruz, cephane veriyoruz. Ilkbahara kadar fırkalar vait ediyoruz. Hiç olmazsa bizi siyasetinizden haberdar ediniz dediler.

Vehbi B. (Karasi) - Bir noktayı istirham edeceğim. Bendeniz demek istiyorum ki yalnız bize para, mühimma, levazım göndersinler. Başka bir şey istemeyiz.

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Devamla) - Efendiler; her şeyde olduğu gibi belki ahlâkiyat noktai nazarından da kuvvet nazar-ı dikkate alınmalıdır. Arkadaşlıkta ve kardaşlıkta dahi kuvvet muvazenesini nazar-ı dikkate almak lazımdır.

Zaif olan kavi olanın mutlaka mahkumudur. İnsanlık, adalet, bütün prensipler, kaideler ikinci derecede kalır. Her şeyden evvel kuvvettir. Binaenaleyh bizim halâsımız için bize vukubulacak muavenetler gayemizi ihlâl etmeyen, ki istiklalin mahfuziyeti için kendi kuvvetimize istinat ettiğimizi ispat etmektir. Bize muavenet etmek için gelecek kuvvetler bizi yutacak kadar olursa yutar. Bu sebeple vekilleriniz gayet dikkatli ve vesveseli, bu cihet-i nazarı dikkatte tutmaktadırlar. Evet, bizim için hakikaten kuvvet, insan menabiimiz vardır. Daha fazla silah, cephane paramız olursa kuvvetimizin iki üç mislini daha ikmal edebiliriz. Hariçten kuvvet gelmesine ihtiyacımız olmayabilir. Hatta ecnebî denilebilecek kuvvetin gelmesine o kadar lüzum yoktur. Mesela Azerbaycan istiklâlini tam manasiyle istihsal ve istirdat etmiştir, İslâm'dır ve bize cidden kalbî ve vicdanî rabitalarla merbuttur. Zaten ittifak yapacağız. Bizim için faidelidir. Bizi yutmak isteseler de biz onları yutarız. Faraza Kafkasya'da İslâm kuvveti kendiliğinden teşekkül etmiş. Mesela İslâm kuvveti olarak bir fırka veya iki fırka suvari gelirse makbule geçer. Bir defa İslâm'dırlar, yutmak istemezler. Bu cihet çok düşünülmektedir. Bendeniz bir tarihte Bulgarlarla Türkiye arasında askerî bir plan yapmaya memur olmuşum. (Osmanlı

Hükümeti tarafından yapılan vaatte bütün Türkiye ordusu Bulgaristan'a muavenete hazırdır, deniliyordu. (Bulgarların cevabı:) Bizim kuvvetimiz kâfidir. (Çünkü yutulmaktan korkuyordu.) (Bulgarlar, Meclisimiz teşekkül ettikten sonra) Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti nezdinde müracaatta bulundular, muahede yapalım dediler. Kendisi müstakil bir devlet olarak, sefiri de o namla geliyor.

Geçenki izahatta biraz vaziyetimiz karışık dediler. Dedik ki; vaktimiz yoktur, çabuk cevap veriniz. Müspet cevap verdiler. Derhal heyeti Murahhasanızı gönderiniz, kendileriyle (bir muahede) yapalım, dediler. Yalnız bunlar Ruslarla bir ahitname yapmışlar. O ahitname bizce şayan-ı dikkat görüldüğünden onlara kat'î cevap vermeden biraz vakit kazanalım, dedik ve bu müddet zarfında ahitname münderecatını Rusya'dan aldık. Ancak bir noktası mühim görüldü. Bunu anlamak bilâhare anlaşmak istiyoruz.

Salih Ef. (Erzurum) - Bu maddede bir halife meselesi uzayıp gitmektedir. Ben zannediyorum ki bu bir aile meselesidir. Dalbudak sarmış olan bu seçereyi...

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Devamla) - Zannediyorum ki böyle bir şey yoktur. (Gürültüler) (Öyle bir şey yok sesleri)

Salih Ef. (Erzurum) - Fakat Paşa Hazretleri bunun kurumuş dallarını kesmeyecek miyiz?

Reis - Efendim müzakere kâfi, takrir sahibi beyefendiler de takrirlerini geri alıyorlar. Şu halde Paşa Hazretlerinin beyanatını kâfi görerek celse-i hafiyeye nihayet verilmesini kabul edenler lütfen el kadırsın! Kabul edildi efendim.⁵⁶

56 TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.1 s. 132-139 T. İş Bankası Yayınları, 2. Baskı 1985 - Ankara.

ABDÜLMECİD EFENDİ'NİN ANADOLU'NUN KURTULUŞU İÇİN SULTAN VAHDEDDİN'E VERDİĞİ TARİHİ PROGRAM VE DİĞER ÇALIŞMALAR...

Veliahd Abdülmecid Efendi'nin Anadolu'ya gitme arzusunu ve fakat gerçekleşmemesinin perde arkasını bu tarihi hatıralarla dile getirildikten sonra yine Abdülmecid Efendi'nin Milli Mücadeleyle ilgili olarak Sultan Vahdeddin'e takdim ettiği 16 Temmuz 1919 tarihli tarihsel programı arşivlerin arasında, bize öğretilen tarihin ne olduğunu daha iyi anlamaları açısından insanımızın gözleri önüne sermek istiyorum.

Sivas Kongresinin kapanışından on günsonra Sivas'ta çıkarmaya başlanan "*Irade-i Milliye*" isimli gazetenin 3. sayısında Mustafa Kemal'in talimatıyla yayınlanan bu tarihî program Abdülmecid Efendi tarafından Sultan Vahdeddin'e şu hitapla arzedilmişti:

"Hakipây-ı Maalî İhtivay-ı Cenab-ı Tâcîdariî Âzamilerine, Maruzat-ı Mahsusa-i Bendegânemdir..." ⁵⁷

Veliahd Abdülmecid Efendi vatanın yüzde yüz menfatlerini ilgilendiren bazı meselelerini arz edeceğini söyleyerek bunların

57 *Irade-i Milliye* "Abdülmecid Efendi'den, Padişah Vahdeddin Hazretlerine Layihâ, sayı: 3 Sivas - 1919

Damat Ferid hükümetinin kabiliyesizliğinden doğduğunu, halkı tatmin edecek bir millî idare kuramadığını, vatanın bir çok parçalarının kaybı karşısında, hükümetin tedbir alamadığı gibi, halkın millî haklarını korumak için yaptığı vatanî gayretleri desteklemek şöyle dursun, onları çetecilikle lekelemeye kalkmayı kınıyordu. Padişahın cahil ve deli olan eniştesi Damat Ferid'in barış konferansındaki hezeyanlarını anlatıyor ve bütün bu kötülükler karşısında şu tedbirleri Osmanlı hanedanının başı Sultan Vahdeddin'e bildiriyordu:

" 1- Millet ve devletin dayanağı olan halifelik ve sultanlık makamı, hiç bir partiye eğilim göstermeyip, yüce mevkiinde tarafsız olarak, millî dengeyi korumalı , bu suretle türlü fikir akışlarını ve hareketlerini denkleştirmeli ve uzlaştırmalı.

2- Bu önemli devrede milletin arzusundan uzaklaşamayacağından, özellikle durumun sorumluluğunu bir kimsenin üstüne alması akla ve mantığa sığmayacak kadar tehlikeli olduğundan derhal seçimlere başlamalı,

3- Partiler arasındaki birbirinden nefret hemen ortadan kaldırılmalı, milletçe benimsenmemiş olan partilere yüz verilmeyerek, adalet, özgürlük, beceriklilik ve bilgiçlikle milletin görevini kazanmış tecrübeli işbilir devlet adamlarından bir karma hükümet kurulmalı.

4- Yeteri kadar aydınlanmış olması ile, iktidar ve ihtisas sahiplerinden, devlet adamlarından bir danışma heyeti kurularak, içinde bulunulan şartlar içinde elde edilebilir gayeyi sağlayacak açık ve akla yatık teklifler hemen düşünülüp, cihan kamuoyuna bildirilmeli, bu suretle memleketin hayatı çıkarlarına aykırı kararların çıkması önlenmeli.

5- Gereken icraat çabukça yapılmalı, bu hususta geçmiş ile ilgiyi kesmeli ve bir takım yersiz hallere son vermek üzere genel af çıkarmalı,

6- Anadolu'da kurulan derneklerin istekleri incelenmeli, ahvale göre millî menfaata elverişli ve faydalı olanlar kabul ve icra edilmeli,

7- Halk arasında gittikçe artan karşılıklı nefretin giderilmesine son derece gayret sarfetmeli ve İslâm milletini tek bir kitle haline getirmeli, bütün cihana istek ve çıkarda birleşmiş azim sahibi bir millet halinde görünmeli.

Bu önemli noktaların icrasında tembellik ve ihmalin, Tanrı göstermesin büyük felâketlere sebep olacağını "zatı hümayunlarından" gizlemek bir ihanet olacağından, bir ödev bilerek arza cüret ediyorum.

Olbabta.. "Selam ve hürmet hislerimle..."

Şehzade Ömer Faruk Efendi, Babası Abdülmecid Efendi'nin Anadolu'ya Gelme Arzusunu Anlatıyor...

Genç Şehzade Ömer Faruk Efendi Yümnü Beyin kendisine gelişini şöyle anlatır:

"— Yümnü Bey, "ben Mustafa Kemal'den geliyorum." dedi ve bir zarf uzattı; içinden çıkan bir mektupta şunlar yazılı idi:

"İstiklâl için mücadele eden milletimizin başına geçmek üzere Anadolu'ya gelmeniz temenni olunur efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal."

İkinci mektup Hamdullah Suphi Tanrıöver'den, üçüncü ise, Roma Temsilcisi Camı Beyefendidendi, (İçişleri Bakanı, sonra Roma temsilcisi). Hepsi de aynı mealde idi.

Ömer Faruk Efendi anlatmasına şöyle devam etmişti.

"— *Babam, bu mektupları okuyunca şaşırdı!*"

Yümmü Bey:

"— *Bugün gidiyorum dersiniz, her şey hazır, sizi Anadolu'ya geçirmek üzere bütün tertipler alınmıştır*" dedi.

Ömer Faruk Efendi, devam ediyor ki: "*Memleket işgal altında idi, nasıl gidilebilirdi, anlayamıyordum.*"

Yümmü Bey:

"—*Siz geliyorum, deyiniz o kadar...*" dedi.

Babam hala düşünüyordu, ona dedim ki:

"*Hiç tereddüt etmeyiniz, muvaffak olduğunuz takdirde, memleketinizi, ailenizi ve saltanatınızı kurtarmış olursunuz; Vahdeddin tahtında oturuyor, hiç bir şey değişmez gitseniz iyi olur.*"

Yaver de aynı fikirde idi. Nihayet babam Yümni Bey'e:

"— *Mustafa Kemal, her şeyi yapacağımdan şüphe etmesin, oraya gelirim, lâkin benim de halifeliğim ilan edilecek... Ben ikilik yapamam. Bunu benden beklemesin*" dedi.

Babasının bu hareketi karşısında, Ömer Faruk Efendi, şöyle konuştuğunu anlatıyor:

"— *O halde ben giderim, dedim*"

Şehzade Ömer Faruk Efendi'nin, "*o halde ben giderim*" demesi her nedense Ali Yümni Güresin tarafından kayıt ve beyan edilmemiştir. Yümnü Bey'in, Abdülmecid Efendi'yi Anadolu'ya çağıran bu teması, 1920 yılının en kanlı ve karanlık günlerinde olmuştur.

A. Yümnü Güresin, hareketinden önce Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey'den bahsediyor, Ahmet Muhtar Bey 11 Ağustos 1920'de bu görevi almış olduğuna göre, bu temas Ağustos 1920'den bir müddet sonra yapılmış olabilir.

25 Eylül 1920 günü Büyük Millet Meclisinin gizli bir oturumunda, Mustafa Kemal'in Vahdeddin'in halifelikten indirilmesini savunduğunu sonra öğrenmiş bulunuyorduk. Kanaatimizce, temas bu günlerde olmuştur.

Abdülmecid Efendi'nin, millî mücadelenin bu en kritik günlerinde milletin sesine niçin koşmadığını oğlu Faruk Efendi, yıllarca sonra kendisi ile Mısır'da konuşan İstanbul'lu bir muhabire şu sözleri ile anlatmıştır:

"— Babam, Abdülmecid Efendi, Yümni Bey'e "oraya geldim, lâkin benim de halifeliğim ilan edilecek, ben ikilik yapmam, bunu benden beklemesin, Mustafa Kemal.."

Mecid Efendi'nin böyle konuştuğu doğru olabilirdi. Vatanın şartları icap ettirir ise M. Kemal, Vahdeddin'in yerine Abdülmecid'i seçtirebilirdi. Vatanın kurtarılışında böyle bir jeste, geçici süreli bir tasarrufa ihtiyaç görür ise onu da yapabilirdi; bu bir vatan vazifesi idi.

Abdülmecid Efendinin "ademi icabet" kararında, neticesi meçhul düşman ilerlemesinin büyük tesiri vardı; İstanbul'un Rumca gazeteleri ve yabancı mahfilliler millî ordunun çöktüğünü söylüyorlardı, tam o günlerde..

Sultan Vahdeddin'in damadı Ömer Faruk, bu vahim günler geçtikten sonra yola çıkmış ve İnebolu'da Anadolu topraklarına ayak basmıştı. 1920 yazı ile 1921 baharı arasında aylar

geçmişti. Bu geliş tarihini, Ömer Faruk Efendi. 27 Nisan 1921 olarak belirler.

Ömer Faruk Efendi'nin bindiği vapurda bir de kurmay albay vardı, Anadolu'ya hizmete gidiyordu. Kütahyalı Asım (Orgeneral Asım Gündüz) Bey. Asım Paşa Anadolu'ya gidiş gününü tam kaydetmemekle beraber, bugüne şu sözleri ile ışık tutar.

"—1921 yılı Temmuz sonlarına doğru Ankara'ya gittiğimde, o sırada Millî Savunma Bakanı olan General Refet Bele bana: "*Seni cepheden M. Kemal Paşa istiyor, bu akşamki trenle derhal yola çık*" dedi diye hatıralarında konuştuğuna ve Eskişehir'den bir önceki istasyonda M. Kemal'le karşılaştığına göre, Faruk Efendi 1921 yılı yaz aylarından birinde İnebolu'ya gelmiş bulunuyordu.

Ömer Faruk Efendi, İnebolu'ya çıkınca, M. Kemal Paşa'ya tel çekerek: "*Vatanî askerlik görevi*" ni yapmak üzere geldiğinin "*Büyük Millet Meclisine*" bildirilmesini istemişti. İnebolu'daki nazik ve saygılı karşılanış, genç şehzadede ne emellerin çiçeklenmesine ve hayallerin kurulmasına sebep olmuş olacak ki, gelişinin "*Meclise bildirilmesini*" istiyordu. Anadolu bu geliş ile yerinden oynayacaktı sanki...

Ömer Faruk Efendi, hayal kırıklığına nasıl uğradığını şöyle anlatmıştı:

"*Eşraftan birinin evinde öğle yemeğini hep bir arada yedik. Onlar gitikten sonra ben bahçeye inmiştim. Bir kanun neferi geldi, selam vererek bir telgraf uzattı. Bu telgraf M. Kemal Paşa'dan geliyordu. Aşıp okuduğum zaman beynimden vurulmuşu döndüm. Telgraf şu idi:*

6- 497 Makine başında:

Inebolu'da Şehzade Necabetpenah

Ömer Faruk Efendi Hazretlerine

Ankara - numarasız: 27/Nisan/1337. Saat 1615

"Telgrafname-i necabetpenahilerini kemal-i memnuniyetle aldık. Zat-ı fahimanelerinin Anadolu'ya teşrif buyurmaları, emsal-i müessefeyi tarihiye delaleti ile sabit olduğu üzere erkân-ı saltanatı seniye arasında bazı su'i telekkiyata mahal verebileceği ve vahdeti tamme halinde bulunan eskârı umumiye-i milliyeyi yeniden teşevvüşe düşürmek suretiyle de fevkalade daii mehzir olacağı muhakkak olduğundan, vatan ve milletin, bütün hanedanı saltanat erkânının hizmetlerinden istifade edecekleri zamanın hululüne intizaren, şimdilik İstanbul'da temdidi ikâmet buyurmaları meftur oldukları hamiyet-i vataniye iktizasından görüldüğü maal ihtiram arzolunur efendim."

27 Nisan 1337

Türkiye Büyük Millet Meclisi

Reisi Mustafa Kemal

Ömer Faruk Efendi, derhal ikinci bir tel çekerek, ancak vatanî askerlik görevi için geldiğini, siyasî bir düşüncesi olmadığını, ya cepheye göndermelerini veya Anadolu'da bir yerde oturtulmasını, bu olmazsa doğruca Avrupa'ya yollanmasını istemiş ise de, bir cevap alamamış, üç gün sonra limandan geçen bir Yugoslav vapuru ile zorla İstanbul'a döndürülmüştü.

**Veliaht Abdülmecid Efendi
Anadolu'ya Geçmek İçin
Fevzi Paşa'nın Aracılığını İstiyor**

Bugün aradan tam kırksekiz yıl geçti. Ankara'da Gazi M. Kemal'in sahibi olduğu tarihî "*Hakimiyet-i Milliye*" gazetesinde Siirt mebusu Mahmut Bey Başyazar, ben de gazetenin yazı işleri müdürü idim. Mahmut Bey, istiklâl savaşına katıldığı zaman, yakın arkadaşları tarafından Gazi Paşa'ya tavsiye edilmiş ve Paşanın "refakat subaylığı"na tayin edilerek, büyük zaferden sonraki seçimde memleketi olan Siirt'ten mebus seçilinceye kadar, Başkomutanımızın en mahrem haberleşme ve temas hizmetlerinde başarı göstermişti. Selis ve tatlı uslûbu ile, kısa zamanda yazıları aranır bir başyazar olmuştu.

Gazi'nin 1925 yılında yaptırdığı, *Hakimiyet-i Milliye* basımevinin -Bugünkü Ulus Basımevi- ikinci katında, Mahmut Beyin, Falih Rıfkı Atay'la yan yana olan odalarının karşısında, benim de odam vardı. Gazi'nin sofralarına pek az devam eden Mahmut Bey, erken saatlerde bürosuna gelir, yazısını yazar, beni çağırır, yazısını okur, bazen temas ettiği konuyu tartışır, fikren yetişmemize yardım ederdi. Böyle günlerden biri idi. Gazi'ye İzmir'de suikast hazırlanmış ve teşebbüs edenler de tutulmuştu. İstiklal Mahkemesi İzmir'e gitmiş, Gazi'nin eski arkadaşları iken ona karşı, Terakkiperver Cumhuriyet partisini kuran Kazım Karabekir, Ali Fuat ve Refet Paşalar da tevkif edilmişti.

Mahmut Bey'le, İzmir'den yeni haberler beklerken, biraz onu konuşturmak için: "*İstiklâl savaşı esnasında kendisinin en samimî ve vefalı, hiç değişmeyen iki arkadaşı, Fevzi ve İsmet*

Paşalardı, değil mi, en çok onlara güvenirdi her halde?" diye soru ortaya atmıştım. Rahmetli Mahmut Bey "Çocuğum, beni zorla konuşturmak mı istiyorsun." dedikten sonra:

"— Gazi Paşa öyle bir dehâdır ki, herkesin şahsiyet ve kabiliyetine göre vatana hizmet etmesine imkan verir, yardım eder; bundan haz duyar. Kendisini tevkif için Sivas'a gelen Fevzi Paşa'ya, elini uzatmış, onu Erkân-ı Harp Reisi yapmış, kazandığı şan ve şereften pay vermiştir. Ona samimî olarak hürmet eder, sahasında tam selahiyetle çalışmasını kôrrur, ama, itimat bambaşka bir konudur, bu husus Gazi'nin en hassas tarafıdır.

O, hiyanetten başka her hususu affeder..." demişti.

Anlaşılan Mustafa Kemal Fevzi Çakmak Paşa'ya karşı tam güven içersinde değildi!

Gazi'nin Uyanıklığı

Başyazarımın, bana devam edegelen itimadından cesaret alarak: *"Bu konuda, bir misal, bir hatıra rica edebilir miyim"* dedim. Bana güvenerek naklettiği hatırayı, yıllar sonra da kelimesi kelimesine naklediyorum.

"— Gazi istiklâl harbini yürütürken, haberalma işine fevkalade ehemmiyet verir, yalnız bir kaynaktan aldığı habere dayanarak kararını vermez, mümkün olan haberalma kaynaklarından gelen haberleri, muhakeme eder, dehâsının nurunda değerlendirir ve bu kaynakların çalışmalarını, birbirine hissettirmeden kontrol ederdi. Onların, İstanbul'dan olsun, memleket içinden olsun aldıkları haberleri veya tavassut ettikleri hizmetlerin nerelere kadar geldiğini, koymuş gibi bilirdi.

İstanbul'da muhtelif millî gruplar çalışıyordu. Bunlardan bir tanesi de Enver Paşa zamanından, belki de daha öncesinden beri "Teşkilât-ı Mahsusa" denen gizli teşkilâtın reislerinden olan süvari kaymakamı Hüsamettin Bey'in idaresinde idi, bu zat Ankara'da Fevzi Paşa ile temas yolu ile hizmet ediyordu. Hüsamettin Bey, harp devam ettiği sırada Ankara'ya gelmişti."

Fevzi Paşa'ya Gelen Mektup

O günlerde bir akşam, Gazi, beni ve başyaveri Salih'i çağırarak, ikimize gayet nazik bir vazife vereceğini söyledi:

"— Duydum ki, İstanbul'dan Veliaht Abdülmecid Efendi'den, bir kaç gün önce Fevzi Paşa'ya bir mektup gelmiş, bu mektup hala benim elime gelmedi, nasıl olur bu iş... Erkân-ı Harp Reisim böyle bir mektuptan bana haber vermez... Bu, Hüsamettin'in marifeti olacak, münasip şekilde öğrenin, ne imiş bu mektup!"

Gazi'nin yanından ayrılır ayrılmaz, gayet mahrem tutmamız lazım gelen bu iş için, Hüsamettin'i benim Çankaya'daki küçük evime çağırmaya karar vererek, ona askerî şebekeden telefon ettik. Vakit geçti, ertesi günü geldi.

Salih, tab'ı itibarile asabî mizaçta olmakla beraber, misafire mültefit hareket ettik. Münasip bir vesile getirerek, mektubu sorduk, Hüsamettin Bey mektubun mevcudiyetini teyid ettikten sonra:

Veliahtın Mektubu Sepete Atılmış...

"—Fevzi Paşa, mektuba bir göz gezdirdikten sonra yırttı, sepete attı..." deyince, Salih dayanamayarak kabardı ve bağırmaya başladı:

"— Nasıl olur be birader, böyle bir mektup gelir de sepete mi atılır, her halde parçalarını sen sepetten almışsındır... Görelim şu mektubu" diye asıldı.

Vaziyet nazikti, mektuptan, Gazi'nin haberi olduğundan bahsetmedik, kendi merak ve alâkamızla sormuş görünmekte idik. Başka bahislere geçtik..."

Mahmut Bey: "İşte sana ömrün boyunca kıymetlendirebileceğin, seni düşündürecek bir sır emanet ediyorum" diye sözlerini bitirmişti.

Mareşal Fevzi Çakmak Paşa Mustafa Kemal'den korkması ve kendisine hain damgası vurulur düşüncesiyle yıllarca bu çok önemli tarihi sırrı saklamıştı. Bu tarihi sırla da bir kez daha öğrenmiş oluyoruz ki Abdülmecid Efendi her fırsatta Anadolu'nun kurtuluşu için bazzat Anadolu'ya gelmek istemiştir.

Hüsamettin Ertürk Olayı Teyit Ediyor

O sıralarda, Hüsamettin Ertürk'ten derlenen hatıralar gazetelerimizden birinde neşrediliyordu, günü gününe takip edemiştim. 1957'de kitap halinde çıkan bu hatıraların sonlarına doğru "Atatürk, Mareşal Çakmak ve İnönü'nün Cumhurreisliği" başlıklı bir bendinin içinde, Mahmut Bey'in hatırasını teyit eden tafsilata rasladım.

Veliaht Mecid Efendi'nin metni ve muhtevası karanlıklara karışan mektubunun hikâyesini otuz yıl sonra Hüsamettin

Ertürk'ten dinleyelim:

Hüsamettin Ertürk de pek çokları gibi anılarında zaman ve tarih belirtmemiş bir kimsedir; bu bakımdan anlattıklarını değerlendirmek güçtür, diyor ki:

"İstiklâl Savaşı senelerinde (?) Veliaht Abdülmecid Efendi oğlu Faruk'u Anadolu'ya göndermişti. Veliaht'ın maksadı, oğlu vasıtasile, T.B.M.M. Reisi M. Kemal Paşa'ya, Anadolu'ya kendisinin de gelmek arzusunu, en itimat edilir bir şahısla anlatmak keyfiyeti idi. Şehzadenin yanında kurmay subaylarımızdan bir zat bulunuyordu." - Asım Gündüz'ü söylemek istiyor - İnebolu millî mücadelenin giriş kapısı idi, oradaki görevli albay Nidaî bu geliş M. Kemal Paşa'ya bildirdi. M. Kemal'den aldığı cevap pek sert ve kesindi:

"Şehzadeyi, geriye, babasının yanına gönderiniz!" Aradan bir müddet geçmişti. Fevzi Paşa'dan yeni talimat almak için Ankara'da bulunduğum sırada, misafir kaldığım Küçükesat'taki eve, Gazi Hazretelerinin emirle telefon koydurtulmuştu, zaman zaman Çankaya'dan bu telefonla aranırdım. Hiç unutmam bir gece, telefon uzun çaldı:

" — Burası Çankaya köşkü, ben refakat subayı Mahmut... Yanında Salih Bey var, ikimiz de seni Çankaya'da bekliyoruz."

" — Şimdi olmaz, yarın sabah ziyaretinize geleceğim..." dedim, ertesi gün köşke gittim.

Sabahın erken saatinde, her iki dostum, beni köşkün bahçesinde havuzun başında bekliyorlardı.

Etrafın sessizliği, ağaçların gölgesi ve su sesi, insana yaşamak, uğraşmak ve muvaffak olmak hissini veriyordu.

Dostlarım, neşeli, fakat meraklı idiler. Önce şu şekilde söze başladılar:

Mahmut Bey: — Ankara'mıza hoşgeldin Hüsamettin Bey, böyle sessiz, sedasız geliyorsun da, bizim haberimiz olmayacak mı sanıyorsun?

— Böyle bir iddiam yok Mahmut Bey, her zaman olduğu gibi Fevzi Paşa Hazretlerinin emri ile geldim.

— Evet ama dostum, sen yalnız Büyük Erkân-ı Harbiye'nin mi mutemedisin, Başkomutanımız olan Mustafa Kemal Paşa'dan sorulacak hiç bir şeyiniz yok mu?

— Hâşâ, böyle bir şeyi, ne düşündüm, ne de söyledim, fakat kendilerini sık sık rahatsız etmek istemem...

— Ne münasebet, bak çok mühim bir hadise var, Veliaht Mecid Efendi'den Fevzi Paşa'ya bir mektup gelmiş, bunda Mecid Efendi Anadolu'ya gelmek istediğini yazıyor ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisimizin, bu hususta tavassut ve delâletini rica ediyormuş. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri de bu hususu öğrenmek istiyor; acaba Fevzi Paşa buna taraftar mıdır?

Doğrusunu söylemek lazım gelirse, ben, köşkün bu kadar gizli istihbarat yaptığını hayretle karşılamıştım. Fakat M. Kemal Paşa her şeyi en ince teferruatına kadar hesaplayan bir kimse idi. Mahmut ve Salih Bey'ler onun en mahrem kimseleliydi.

Cevap olarak dedim ki:

"—Sizi temin ederim ki dostlarım, Fevzi Paşa, bu mektubu okuduktan sonra parçalayıp kâğıt sepetine attı, ben de orada

idim. Hatta bana dönerek şöyle demiştir: "Hüsam, Veliahtın Anadolu'ya gelmek arzusu mânâsızdır, halkı ikiye ayırır. (!) Belki Allah göstermesin, orduda da bu ikilik (!) müşahede edilir. Bundan saltanat taraftarları istifade eder, Mustafa Kemal Paşa aleyhinde bir takım cereyanlar başgösterir, milî birliğimiz bozulur, ben orduya siyaset karıştırmam. Biz artık saltanattan ayrılmak zorundayız" Büyük Erkân-ı Harp Reisimizin bu sözlerini naklettim sonra:

"— Bu işi önlemek için Fevzi Paşa'nın nasıl çalıştığını bilen ve onun canla başla gayretine şahit olan bir insan sıfatiyle, şimdi Büyük Millet Meclisi Reisimizin kendisinden şüphelendiğini öğrenirse, son derece müteessir olacağına emin bulunmanızı pek isterdim." deyince, ikisi de kalkarak elime sarıldılar.

" —Aman Hüsamettin Bey, sakın sana dostça ve mahrem olarak sorduğumuz bu mektup keyfiyetinden kendilerine bir şey bahsetmeyiniz."

Mareşal Çakmak'ın Hayreti!

Hüsamettin Ertürk'ün anılarında, Mareşal Çakmak'ın emekliye ayrılışından sonra, Çankaya'da ikâmet ettiği köşkte cereyan ettiğini söylediği şu sözler gerçekten dikkatle okunmalıdır:

Bu eski bir istihbaratçıyı, bir okul arkadaşı olarak kabul ettiği sırada, Fevzi Paşa'ya, gizli kalmış bu görüşmeyi anlatmış, onu bu konuda dinlemek istemiş... Mareşal Fevzi Çakmak önce hayret etmiş, Hüsamettin Bey'in o güne kadar bunu saklamasını garip bulmuş ve ona şöyle konuşmuştu:

"— Gazi'nin, o sırada herkesten ve her şeyden şüphesi vardı, benim için de böyle düşünmüş olabilir. Fakat ben şuna o kadar emindim ki, samimi olarak düşünüyor ve bu memlekette bunda başka çıkar yol olmadığına kani bulunuyordu. Hattâ, sana daha garibini söyleyeyim; daha o sıralarda bir gün bana şöyle demişti:

"— Paşam, cumhuriyeti behemehal kuracağız. Seni bu memleketin ilk cumhurreisi yaptıracam... Ben de Erkân-ı Harbiye reisliğini deruhte ederim!..

Bu garip teklif karşısında hiç şaşırmamıştım. Mustafa Kemal, son derece zeki idi ve karşısındaki insanı her zaman yoklardı!..."

Gerek Korgeneral Ali Yûmni Güresin'in buraya kadar naklettiğimiz canlı hatıraları ve gerekse resmî ideolojinin kuruluş yıllarının en önemli isimlerinden biri olan Mareşal Fevzi Çakmak'ın, Anadolu'nun kurtuluşu ile saltanat makamının ilgisini ortaya koyan tarihi sırları, Sultan Vahdeddin'den sonra halife olacak olan Veliahd Abdülmecid Efendi'nin ve yine oğlu Şehzâde Ömer Faruk Efendi'nin Milli Mücadele için maddî-manevî-bedenî ne kadar gayret gösterdiğini açıkça ortaya koymuştur.

Bir belge de Veliahd Abdülmecid Efendi'nin yakını, Şehzade Ömer Faruk Efendi'nin hocası olan ve aynı zamanda da İstanbul'da Erkan-ı Harbiye Dairesi'nde İstihbarat Müdürlüğü yapmakta olan Orgeneral Asım Gündüz'ün "Hatıralarım" isimli eserinde bu konuyla ilgili anlattıklarıdır. Orgeneral Asım Gündüz, Milli Mücadele'de bilahare batı cephesinin de kurmay başkanlığını yapmış ve Mustafa Kemal'in

de özel övgüsünü kazanmış biridir. Nitekim hatıralarında da bahsettiği gibi Mustafa Kemal, Anadolu'nun kurtuluşunda Ankara ve İstanbul ikilemi olması için Orgeneral Asım Gündüz'ü Veliahd Abdülmecid Efendi'nin Anadolu hareketinin başına getirilmesi için görevlendirmiştir.

Asım Gündüz *"Mustafa Kemal'in bana verdiği ilk görev"* diyerek hatıralarında bahsettiği Şehzâde Ömer Faruk Efendi'nin İnebolu'ya geliş olayı şu şekilde cereyan eder:

"...Üsküdar'da Doğancılar'da oturuyordum. Bir akşam geç vakit eve geldiğim zaman, rahmetli eşim beni birisinin aradığını bütün ısrarına rağmen ismini veremediğini, yatsı namazından sonra tekrar gelmek üzere gittiğini söyledi. Merak etmiştim. Eşime sordum:

" Nasıl bir adamdı? Biraz tarif edebilir misin?"

" Bilmiyorum ama, pejmürde bir kıyafeti vardı."

Geç vakit kapı çalındı. Kapıyı açınca, eski talebelerimden Kurmay Yüzbaşı Yümnü (Korgeneral Yümnü Güresin, sonradan Bakan da olmuştu) ile karşılaştım, Ankara'dan geliyordu. Mustafa Kemal'in selâmını getirmişti. Mustafa Kemal, Sarayla irtibatımı bildiği için Veliahdla görüşmesini sağlamamı, aracılık yapmamı istiyordu. Şehzâde Ömer Faruk Efendi'ye, babası Veliahtla görüşmek istediğimi, bana bir randevu almalarını rica ettim. Elbette Ankara'dan bir elçinin geldiğinden bahsetmedim. Veliaht Abdülmecid Efendi bir akşam beni kabul etti, kendisine olayı aynen anlattım. Abdülmecid:

" Asım Bey, dedi, Mustafa Kemal Paşa acaba benden ne istiyor?"

Durumu tam manasıyla kavramış değildim. Şöyle dedim:

"Şüphesiz bana bir şey söylemediler. Yalnız Padişah Hazretlerinin burada itilaf devletlerinin elinde bulunduklarını biliyorlar. Belki de, Anadolu'da bir devlet kurarak sizi başına geçirmek istiyorlar..."

Abdülmecid, endişeliydi:

"Ne diyorsun Asım Bey!" dedi. "Bu memleket saltanat kavgasından, kardeş çekişmesinden neler çekti, ben adımı lekeleyemem. Gönülden istediğim bir hareket için de olsa kardeşime karşı çıkararak aile tarihime leke düşüremem... Hiç bir zaman yapamam Asım Bey..." dedi.

Mustafa Kemal Paşa'nın görüşmek istediğini tekrarlayınca düşündü ve:

"Bana" dedi, "İzin veriniz; bir hafta sonra sizinle görüşürüm."

Abdülmecid, bir hafta sonra beni Çamlıca'daki köşküne kabul etti. Yanımda Kurmay Yüzbaşı Yümnü de vardı. Veli-ahdın cevabı menfiydi.

"Mustafa Kemal Paşa'ya selâm ve sevgilerimi bildiriniz." diyor ve ilâve ediyordu:

"Bu zamanda memleketi bölücü bir hareketi benden istememelerini rica ediyorum."

Yümnü Bey bu cevabı alarak Ankara'ya dönüyordu. Ayrıca, Mustafa Kemal beni de Ankara'ya çağırıyordu. Benim ise, buradaki iç ayrı görevimden hemen kopabilmem mümkün değildi. Bununla beraber Harbiye Nezaretinde subayların hepsi Anadolu hareketine büyük sempati besliyorlar, esareten dönenleri Anadolu'ya göndermek için gizli gizli çalışıyorlardı.

Anadolu'ya Çağrılışım Şehzade Ömer Faruk'un Israrlı Teklifi

Birinci ve İkinci İnönü zaferleri hepimize büyük ümitler aşılamıştı. İtilâfçılar ise, Anadolu'da yer yer yaratmak istedikleri isyanlardan bekledikleri sonuçları alamamışlardı.

Yümnü Bey'in gelip gitmesinden ve Veliaht Abdülmecid'le görüşmemizden sonra, Şehzade Ömer Faruk daima önüme çıkıyor ve babasıyla neler konuştuğumuzu öğrenmek istiyordu. Ben her defasında "bunun bir nezaket ziyareti olduğunu" söylemekle yetiniyordum. Bir gün, Ömer Faruk yine önüme dikildi ve:

"Hocam" dedi, "ben Anadolu'ya gitmek istiyorum, Eğer Mustafa Kemal Paşa, babam gelmedi diye kızdı ise ben varım. İster babamın yerine beni kabul etsin, isterse Millî Mücadele'de bir er olarak beni de kullansın. Ama, gideceğim, karar verdim..."

Şehzadenin babasıyla görüşmelerimizi öğrendiği anlaşılıyordu. Herhalde babası söylemişti.

Tam bu sıradaydı ki, M. M. Grubu aracılığı ile Mustafa Kemal Paşa'dan haber aldım. Paşa, beni Ankara'ya çağırıyordu. Ankara'ya gitek üzere hazırlık yapmalıyım. Bunun için rahatsızlığımı bahane ederek, Harbiye Nezaretinden 10 günlük istirahat izni almıştım. Akademideki derslerim için de Kemal Bey'i vekil bıraktım. Böylece Ankara yolculuğu için hazırlığa başladım.

Birgün Şehzade Ömer Faruk Efendi beni görmek üzere evime çıka geldi. Anadolu'ya geçmek ve Millî Mücadele'ye

katılmak hususunda ısrar ediyordu; durumu tartıştık.

M.M. Grubundan arkadaşlarla görüştim: Mustafa Kemal, Abdülmecid'i istiyordu. O gidemedi. Bari oğlunu götürelim. Bu herhalde yanlış bir hareket olmaz" dedim. Şehzadeyi de beraber götürme kararına vardık. Beni götürecek vapurun ambarında, yükler arasında Şehzade Ömer Faruk için bir yer hazırlandı. Şehzade vapura gizlice sokuldu. Ben kıyafet değiştirmiş ve vapura biletle binmiştim. Böylece vapurumuz İnebolu'ya hareket etti. Vapur daha Boğazdan çıkmadan İtilaf subayları tarafından sıkı bir aramaya tâbi tutuldu ve sonra hareketimize izin verildi.

İnebolu'ya vardığımız ve vapurdan çıktığımız zaman Şehzade yürüyecek halde değildi. Ambardaki sıkıcı seyahat ve havasızlık sebebiyle hastalanmıştı. Vapurdan önce ben çıktım ve İnebolu'daki irtibat subayına geldiğimi ve Veliahdın oğlu Ömer Faruk Efendi'nin de vapurda olduğunu bildirdim.

Şehzadenin vapurda olduğu bir anda duyulmuş, İnebibolu ayağa kalkmıştı. Hanedandan birinin İnebolu'ya gelmesini halk heyecanla ve coşkun tezahüratla karşılamıştı. İskeleye toplanan halk şehzadeyi görmek için sabırsızlanıyordu. Sandallar ve motorlar vapurun etrafını sarmıştı. Gece de ziyafetler verilmiş, fener alayları düzenlenmişti.

Bu arada, Kaymakam ve mevki kumandanı, durumu Ankara'ya bildirmişlerdi. Ertesi sabah bana getirilen şifreden hayal kırıklığına uğradım. Şifreden Mustafa Kemal'in şehzadenin gelişine sinirlendiği anlaşılıyordu; ayrıca bana da şehzadeyi hemen geri götürmemi emrediyordu. Şimdi durumu nasıl halledecektim. Şehzadeyi kandırıp getirmemiştim. Hanedandan biri-

nin Ankara'ya çağrıldığını babasından öğrenmişti; kendisi "gerkirse bir er olarak yurdumuza hizmet edeceği" diyordu. İstanbul'a dönmesini şu şartlar altında ona nasıl anlatacaktık.

Ancak, bilmediğimiz taraf, Mustafa Kemal'in bir insanı davasına yararlı olacağı zaman kullanmasını iyi bildiği idi. Büyük Millet Meclisi yeni kurulurken Veliahdın şahsiyetinden faydalanmayı düşünmüş ve kendisini Ankara'ya davet etmişti. Halbuki şimdi, bir ordu kurulmuş, İnönülerde düşmana iki defa darbe vurulmuştu. Artık onun, Osmanoğullarından birinin maddî veya manevî dayanağına ihtiyacı kalmamıştı.

Burada, hatırıma gelen bir olayı anlatmalıyım: İzmir'e muzaffer olarak girdiğimiz günlerde idi. Sonradan Korgeneralliğe kadar yükselen bir arkadaşımız:

"Asım" demişti. "Bu işi başardık. Bir de İstanbul'u alıp Padişahı esaretten kurtarırsak Osmanlı hükümetinin sırtı yere gelmez..."

Ben, Şehzadenin Inebolu'dan döndürülüşünü hatırlamış ve şöyle demiştim:

"Dikkat ediyor musun, Devletimizin adı Osmanlı değil, Türkiye oldu. Mustafa Kemal Paşa şimdiye kadar Vahdeddin'i karşısına almadıysa, bir başka düşman kazanmamak içindi. Ben Mustafa Kemal'i mektep sıralarından beri tanırım. Şunu bil ki o asla Osmanoğullarını sevmez ve Padişahlığı yaşatmaz. Bir daha sakın, bu sözü sarfetme..."

Şimdi Şehzadenin geri götürülmesi olayına dönüyorum: Bana gelen şifreyi ertesi sabah mecburen Omer Faruk'a gösterdim. Adeta kendimi kovulmuş hissediyordum. Şahzedeyi

de alarak İstanbul'a döndüm.

Vapur Karaköy'e yaklaşmış ve ben de Şehzade'den ayrılmıştım. Bu sırada M. M. Grubundan bir genç teğmen yanıma gelerek, tekrar Ankara'ya çağrıldığımı ve M.M. Grubu tarafından biletimin de hazırlandığını ertesi gün kalkacak vapurla hareket etmem gerektiğini söyledi. Sonradan generalliğe kadar yükselen bu genç teğmeni Harbiye Nezaretinden tanıyordum. Olu bitenler karşısında şaşırmıştım. Evvelâ geri çevrilmiş, sonra yeniden Ankara'ya çağrılıyordum. Gitmem diyemezdim. Bu bir vatan hizmeti idi. Yalnız olup bitenlerin bir muhasebesini kendi kendime yapıyordum. Şehzadeyi Ankara'ya götürmeye teşebbüs eden ben değildim. Israrı karşısında Ömer Faruk Efendi'yi yanıma almak zorunda kalmıştım.

Evimde bir gece kaldım ve geriye döndüm. Geri dönmem ve ertesi gün tekrar evimden ayrılmamın sebeplerini ve olup bitenleri eşime bile anlatmamıştım. Eşim, o günün olaylarını ancak zaferden sonra İzmir'e geldiği zaman öğrenebilmişti.

Bir Garip Olay

Bir süre ortadan kaybolunca, bir çokları gibi, Topçu Ferik Rıza Paşa meraklanmış ve beni sormak için eve gelmişti. Saltanat Şûrasında Sevres andlaşmasına "hayır" diyen Rıza Paşa, eşimin yakın akrabasıydı. İnebolu'dan döndüğüm ve ertesi sabah yine Anadolu'ya geçmek üzere bulunduğum gece, Rıza Paşa bizde idi. Paşanın ziyaretinin böyle bir güne rastlaması hakikaten garipti. Konuşmamızın konusu, memleketimizin içinde bulunduğu durum ve Anadolu hareketi idi. Konuşma arasında, o gün gazetelerde yayınlanan bir Yunan taarruzundan da bahsetmiştik. Rahmetli Paşa bana dönerek:

"E... Asım," demişti. "Ne dersin, Mustafa Kemal bu defa da taarruzları karşılayabilecek mi? Anadolu'ya gitmeli, Anadolu'ya, vatan sizi bekliyor."

Bir an dutakladım... Gözüm eşimin yüzüne takıldı. Gülümsüyordu... Sonra:

"Paşam, dedim, siz yabancı değilsiniz... Size her şeyi açabilirim. Acaba, çağrıldığım takdirde, Anadolu'ya geçmemi uygun bulur musunuz?"

Paşanın cevabı kesin olmuştu:

"Yerine olsam koşardım..."

Rıza Paşa mert ve doğru bildiğinden şaşmayan bir adamdı. Olup bitenleri kendisine anlattım. Sükûnetle dinledikten sonra:

"Zaten ben tahmin etmiştim. Hastalığını işitince senin Anadolu'ya gittiğini sanmıştım. Şehzade meselesinde üzülecek bir şey yok. O zaman, Mustafa Kemal'e Abdülmecid lâzımdı, şimdi sen lazımsın. Vatanın kurtulması için silahlı mücadele lâzım. Yoksa siyasî temaslar ve yalvarışların sonunda insanın boynuna "Sevres idam fermanı" geçiriverirler, oğlum..." demişti.

"Şu ana kadar karşılıklı olarak, hem İstanbul hükümeti, adına ve hem de Ankara hükümeti adına naklettiğimiz hatıralardan çok iyi anlıyoruz ki Sultan Vahdeddin'in Samsun'a göndermekle ve para yardımıyla başlayan Anadolu'nun kurtuluşu için yapılan destekler manevi anlamda da hem Veliahd Abdülmecid Efendi ile devam etmiş ve hem de bedenen Şehzade Ömer Faruk Efendi ile gerçekleştirilmiştir.

Bilinmesi gereken en önemli tarihi püf noktası da bütün bu maddi ve manevi yardımların ve dahi Abdülmecid Efendi ile Şehzâde Ömer Faruk Efendi'nin Anadolu'ya geçme arzularının gerçekleştiği tarihlerde ki en geç olanı 27 Nisan 1337 (1921) dir. Henüz Anadolu'da hiçbir zaferin kazanılmış olmamasıdır.

Bu püf noktası bilindiğinde Mustafa Kemal'in saltanat ve hilafete karşı sürdürdüğü bazan gizli, yeri ve zamanı geldiğinde de açıkça yürütülen kavganın mana ve mahiyetini daha iyi kavramış olacağız.

İşte biz bu muhtevayı çok iyi kavradığımız içindir ki bu eserimizin alt başlığına ister istemez "*bir hilenin başlangıç senaryosu*" demek zorunda kaldık.

Saltanatın kaldırılması hilesi başından beri vardı ve sonunda sahneleneceği gün Cumhuriyet tiyatrosunda oynanmış oldu!..

SALTANATIN KALDIRILMASINA DOĞRU

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi hakkında çalışmalarıyla tanınmış olan Türkolog Jean Deny, "*Revue des Etudes Islamique*" isimli eserinde: "*Mustafa Kemal acaba sultanlığın ve arkasından da halifeliğin kaldırılmasını her zaman düşünmüş müdür?*" diye soruyor.

Jean Deny'in ve o günleri yaşayan dış basının ve özellikle de I. BMM'yi dolduran milletvekillerinin sultanlığın ve hilafetin kaldırılmasıyla ilgili "acaba" soruları doğrusu çoğu zaman olmamıştı . Çünkü biliyorlardı ki, Mustafa Kemal, Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaptığı konuşmalarla özellikle hilafetin kaldırılmayacağını üzerine basa basa vurguluyordu.

Saltanatın ve Hilafetin arka arkaya ve çok kısa bir zamanda, "hilafet elbette kalacaktır" sözlerine rağmen kaldırılması, Jean Deny gibi içerde ve dışarda çok kimseyi düşündürmüştü. "Yoksa Mustafa Kemal, saltanatın ve hilafetin kaldırılmasını dışarıya aksettirmemesine rağmen, her zaman düşünmüş müydü?" gibi sorular ister istemez herkesin aklına geliyordu.

Bu soruya Mustafa Kemal'i ve onun kişiliğini tanıyanların çoğu 'evet' cevabı vermektedir.

Zamanın "*Vakit Gazetesi*" Ankara temsilcilerinden ve Atatürk'ün bütün gezilerinde yanında bulundurduğu gazeteci Naşit Hakkı Uluğ bu konuda şunları söylüyor:

"O günlerde Büyük Mustafa Kemal'in kafasında yaşayan bütün kurtarıcı ve yüceltici fikir ve kararların tam tersi düşünceler Ankara'da hakimdi. Hepsi de birer hamiyetli ve vatansever olan milletvekilleri her şeye rağmen halifelığe bağlılık esasını muhafaza ediyorlar ve bunda ısrarla duruyorlardı.

Mustafa Kemal, işte bu statükocu ve geri fikirlere sahip arkadaşlarının tutumları önünde irkilmemiş ve kafasındaki büyük kararı iki safhada gerçekleştirmeyi düşünmüştü:

Önce saltanat kaldırılacak, sonra hilafet hakkındaki düşüncelerini meclise kabul ettirecekti.¹

"Yine o günlerde mahalli elemanlar, hocalar, ulema zümresi arasında ümitsizlik ve hayâl kırıklığı ile beraber, geleceğin nizamı, devlet şekli üzerinde derin kaygılar esiyordu. Ortılığı saltanat ve halifeliğin kaldırılacağı söylentileri almış yürümüştü.

Gerçi Mustafa Kemal 20 Ocak 1921'de Büyük Millet Meclisi'ne kabul ettirdiği bir kanunla, tarihi ömürlerini yaşamış bulunan bu köhne müesseseleri zaten kanunun çerçevesi dışında bırakmıştı. Kanunun ilk iki maddesi bunu açıkça gösteriyordu:

Madde 1— Hakimiyet bilâ kayd-ü şart milletindir. İdare usulü, halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir.

1. Naşit Hakkı Uluğ, *Halifeliğin Sonu*, s. 62, Ak Yayınları, 1975, Ankara.

Madde 2— İcra kudreti ve teşri salahiyeti, milletin yegane ve hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisi'nde tecelli ve temerküz eder."²

Mustafa Kemal Oyunu Uygulamaya Safha Safha Koyuyor...

Görülüyor ki, Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı ve Milli Mücadele'deki arkadaşlarının aksi düşünce ve ısrarlarına rağmen saltanatın ve hilafetin kaldırılmasını çok öncelerden kafasına koymuştu. Naşit Hakkı Uluğ'un anlattığı gibi bu plânı da safha safha uygulamaya koymuştu.

20 Ocak 1921'de Meclisce kanunlaştırılan Teşkilat-ı Esasîye'ye ait bu iki maddenin ne mânâya geldiğini düşünemeyenler, Mustafa Kemal'in hedefinin ne olduğunu, ne olacağını anladıklarında, hilafeti kurtarmak için meclis içerisinde telaşlı ve heyecanlı çalışmalara başladılar. Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam* isimli üç ciltlik kitabının 1922-1923 yılları arasını anlattığı üçüncü cildinde, o heyecanlı çalışmalara dikkat çeker:

"Zaferden sonra, Meclis içerisinde, sanki Meclisin vazifesi hilafet ve saltanatı kurtarmak, yahut onu yeniden düzenlemek imiş gibi bir gayret kendini gösteriyordu. Hilafet ve Saltanat hakkındaki bu kaygı bir gün, bizzat Başvekil Rauf Bey (Orbay) ve Refet Paşa ve Ali Fuat Cebesoy gibi Gazi'nin bazı yakın ar-

2. Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, c. 3, s. 49, 3. Baskı, 1969, İstanbul. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce 20 Ocak 1921 tarihinde kabul edilen Anayasa ile "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir", "Temel haklar denilen şeylerin tümü TBMM'ne aittir" denilerek bizzat Mustafa Kemal'in diliyle, TBMM'nin her türlü dinsel düşünceden uzak bir yönetim olduğu ifade edilmiştir. Görüldüğü gibi Rauf Orbay'ın Refet Paşa'nın ve benzeri hilafet savunucularının gözlerinin içine bakıla bakıla yeni Türk devletinin Laik kişiliği aslında 1921'lerden itibaren açıkça dile getirilmiştir.

kadaşları tarafından da açığa vuruluyordu. Tam tarihi verilmemiş olmakla beraber, 10-13 Ekim 1922 tarihine rastlayan günlerde cereyan eden bu sahne, devrin yukarıda işaret ettiğimiz halini aksettiren ilgi çekici gerçekleri ortaya koyuyordu. Olayı, Mustafa Kemal şöyle dile getirir:

"Rauf Bey birgün Meclisteki odama gelerek, benimle bazı mühim hususlara ait görüşmek istediğini ve akşam Refet Paşa'nın evine (Keçiören'de) gidersem daha güzel konuşabileceğimizi söyledi. Rauf Bey'in teklifini kabul ettim. Ali Fuat Paşa'nın bulunması için de izin istedi. Onu da münasip gördüm. Refet Paşa'nın evinde dört kişi toplandık. Rauf Bey'den dinlediklerimin hulâsası şuydu:

"— Meclis, saltanat makamının ve belki de hilafetin ortadan kaldırılması endişesi ile mütezzizdir (azap ve sıkıntı içindedir). Sizden ve sizin gelecekte alacağınız vaziyetten şüphe etmektedir. Bu sebeple Meclisi ve dolayısıyla milletin umum-î efkârını tatmin etmeniz lüzumuna inanıyorum."

Rauf Bey'den saltanat ve hilafet hakkındaki kanaat ve mütalaasının ne olduğunu sordum. Verdiği cevapla şu açıklamada bulundu:

"Ben, saltanat ve hilâfet makamına vicdanen ve hissen bağlıyım. Çünkü benim babam, padişahın nimeti ve ekmeği ile yetişmiş. Osmanlı devletinin ricâli (büyükleri) arasına girmiştir. Benim de kanımda o nimetin zerrelere vardır. Ben nankör değilim. Padişaha sadakatımı muhafaza etmek borcumdur. Halifeye bağlılığım ise, terbiyem icabıdır...

Umumî mütalâm da vardır: Bizde umumî vaziyeti tutmak güçtür. Bunu ancak, herkesin erişemeyeceği kadar yüksek

görölmeye alışılmış bir makam temin edebilir. O da, saltanat ve hilafet makamıdır. Bu makamı kaldırmak, lağvetmek, onun yerine başka bir mahiyette bir varlık yerleştirilmesine çalışmak, felâket ve hüsrânı mucip olur. Asla caiz değildir."³

Rauf Bey'den sonra, karşımda oturan Refet Paşa'ya fikrini sordum. Refet Paşa'nın cevabı şu idi:

"Tamamen Rauf Bey'in fikir ve mütalâalarına iştirak ederim. Bizde Padişahlıktan ve halifelikten başka bir idare şekli, hakikaten mevzubahis (sözkonusu) olamaz."

Ondan sonra Ali Fuat Paşa'nın fikrini öğrenmek istedim. Paşa yeni Moskova'dan döndüğünü, umumî vaziyeti, fikir ve duyguları kâfi derecede tetkike vakit bulamadığını bildirerek, görüşülen mesele hakkında kesin bir fikir ve kanaat ifadesinde mazur olduğunu söyledi. Ancak makam-ı hilafetin kaldırılmasına göz yummayacağı ve rızasının olmadığı her halden belli idi. Ben muhataplarıma kısaca şu cevabı verdim:

"Bahis konusu mesele, bugünün meselesi değildir. Mecliste bazılarının telâş ve heyecanına da yer yoktur."⁴

Mustafa Kemal Başvekil Rauf Orbay ve yanındaki arkadaşlarına açıkça; "Tereddüde mahâl yoktur, telaş ve heyecana kapılmaya da gerek yoktur. Hilafet ve Saltanatın kaldırılması sözkonusu değildir"⁵ demeye getirmişti.

Böyle olduğu için Rauf Orbay ve arkadaşları alınan cevaba çok sevinmişler ve Mustafa Kemal'in kendilerine söylediklerini

3. Şevket Süreyya Aydemir, *a.g.e.*, c. 3, s. 50-51.

4. *Nurak-Söylev*, c. 2, s. 910-912. TTK Basınevi, Ankara. İkinci Baskı, 1987.

5. Naşit Hakkı Uluğ, *Halifeliğin Sonu*, s. 63.

Mecliste de aynen tekrar etmişlerdi. Rauf Orbay ve arkadaşlarının arzuları, Mustafa Kemal'in saltanat ve hilafeti kaldırmayacağına dair sözlerinin meclisteki arkadaşları tarafından da bilinmesiydi.

Çünkü Millî Mücadeleyi başlatan, Erzurum ve Sivas Kongrelerinin ortaya çıkardığı ruh ve 4 Eylül 1919'da Sivas'da akdolan kongrenin zorunlu bir sonucu olarak gerçekleşen Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (A-RMHC)'nin ana gayesi; "... Her ne şekil ve suretle olursa olsun düşmanların "Hakimiyet-i Osmaniye" ve "Hukuk-u İslâmiyeyi" ve mevcudiyet-i milliyemizi muhil bir vaziyet almalarına kat'iiyen müsaade edilmeyecektir"⁶ diyordu. Yine Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin gayemiz nizamnamesinde saltanatın ve hilafetin korunacağına ve yaşatılacağına dair özel bölüm açılmıştı. Söz konusu nizamnamede aynen şöyle deniliyordu: "Hükümet-i Osmaniye'nin tehlike-i inhilaline karşı Hilafet-i İslâmiye ve Saltanat-ı Osmaniye'nin bekası esas maksadı teşkil ettiği cihetle müttehiden müdafaa ve mukavemet esası kabul edilmiştir."⁷ Açıkça söylemek gerekirse I. Büyük Millet Meclisini dolduranlar Milli Mücadelede bu temel espri için savaşmışlardı. BMM'de Birinci Grup üyelerin Halk Fırkası (HF)'ni oluşturdukları tarih olan 9 Eylül 1923 tarihine kadar, Halk Fırkası ve Halk Partisinin temelini oluşturan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (A-RMHC), yukarıda iki maddesini verdiğimiz ana nizamname

6. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Nizamnamesi. (Md. 2) *Tarih Vesikaları Dergisi* XV. sayısına ek.

7. *Tarih Vesikaları Dergisi* XV. sayıya ek. (3. md.) Nizamnamenin yeni harflerle çevrim yazısı. T.Z. Tunaya, *Türkiye'de Siyasî Partiler*, s. 514-519.

doğrultusunda yurt sathında örgütlenmişler ve vatanın kurtuluş savaşını başlatmışlardı. Hedef "Saltanat-ı Osmaniye'nin bekası ve Makam-ı Hilafetin muhafazası" idi.

A-RMHC için bütün tarihçiler onun İslâmcı bir cemiyet,⁸ Osmanlı yurtseverliğini ve hilafeti savunan bir dernek olduğunda birleşirler. Hâl böyle olunca Kurtuluş Savaşı'nın önemli simaları Kâzım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebe-soy gibi kişilerin ve I. BMM'yi dolduran hoca ve ulemanın "Saltanatın ve hilafetin kaldırılmasına" yönelik itirazları ve tereddütleri gayet doğaldı. Çünkü vatanla beraber bunların korunması ve kollanması için yola çıkmışlardı. Ayrıca "Büyük Millet Meclisi, heyet-i umumiyesiyle, aynı zamanda Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin siyasî bir grubu mahiyetinde idi. Meclis heyet-i umumiyesinin umde-i esasiyesini, A-RHMC'nin umde-i esasiyesi teşkil ediyordu⁹ ki, "Bismillahirrahmanirrahim" diyerek Allah'ın adıyla başlayan A-RHMC nizamnamesi¹⁰ çok açık bir şekilde "Hilafet-i İslâmiye ve Saltanat-ı Osmaniye'nin bekası" ifadesini "umde-i esasiye" adı altında zikretmişti.

Kadı Raif Efendi Mustafa Kemal'e Başkaldırıyor...

Meclis içerisindeki saltanat ve hilafetin kaldırılmasına yönelik çalışmalar sezinlenmeye başlayınca A-RMHC'ye ait

8. Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması* s. 28, Yurt Yayınları, Ankara, 1981.

9. *Nutuk-Söylev*, c. 2, s. 792. (TTK Basımevi, İkinci Baskı, 1987).

10. Sivas Matbaası 8.10.1335 (1919) tarihinde bu nizamnameyi basarak yayımlamıştır. Tıpkı basımı, *Tarih Vesikaları Dergisi*'nin XV. sayısına ek olarak verilmiştir. Yeni harflerle Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasî Partiler*, s. 514-519 arasında bu nizamnameyi zikretmiştir. Ayrıca Bkz. Mete Tunçay, *Tek Parti Yönetimi*, Ek Belgeler I, s. 341-346, Yurt Yayınları, Ankara, 1981.

11. Mahmut Goloğlu, *Cumhuriyet'e Doğru*, s. 159-160, Başnur Matbaası, Ankara, 1971.

milletvekillerinin bir kısmı da, "bu bizim varlığımıza aykırı, hareketimizin esprisine aykırıdır" diyerek yeni gruplar oluşturmuyorlardı.¹¹

Bunların başında Erzurumlu Kadı Raif Efendi başta gelir. Kadı Raif Efendi; Mustafa Kemal'in A-RMHC içerisinde, düşüncelerini daha iyi gerçekleştirebileceği "*Anadolu ve Rume-li Müdafaa-i Hukuk Grubu*" adıyla yeni bir grup kurmasıyla "*Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*" adı altında yeni bir grup kurar.

Hoca Raif Efendi bu yeni cemiyetiyle Ankara'dan ayrılıp Erzurum'a döner ve Ankara'ya şiddetli uyarılarda bulunur. Kadı Raif efendi bir beyanname¹² neşrederek Ankara'daki kadronun Erzurum ve Sivas Kongrelerinde alınan kararların zıddına uygulamalara gitmelerinden ve Milli Mücadelenin ruhuna uymayan istikametlere yönelmelerinden dolayı Ankara yönetiminden ayrıldığını ifade ederek "*Muhafaza-i Mukaddesat*"ın gaye ve prensiblerini besmele ile başlayan nizamnamesinde arzeder.¹³

"*Belgelerle Atatürk Döneminde Muhalefet*" kitabının yazarı Nurşen Mazıcı'nın da Saltanat ve Hilafet Savunuculuğunda Mustafa Kemal Atatürk'e en başta muhalefet edenlerden biri olarak saydığı Kadı Raif Efendi¹⁴ meşhur "*Muhafaza-i Mukaddesat*" nizamnamesinde de belirtildiği gibi Mustafa Kemal'in ta 1920'lerden beri Cumhuriyeti düşündüğünü ve Saltanatla Halifeliği kaldıracağını sezinleyenlerdendir. Bu maksatla da 1921 yılının Şubat ayında "Ey Ümmet-i Muhammed, ey

12 Kadir Mısıroğlu, *Sarıklı Mücahidler*, s. 423, Sebil Yayınları, İstanbul, 1977.

13 *Muhafaza-i Mukaddesat Cemiyetinin* bu beyannamesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivinde 24/3078 numarada kayıtlıdır.

14 Nurşen Mazıcı, *Atatürk Döneminde Muhalefet*, s. 63, Diline Yayinevi, İstanbul, 1984.

aziz hemşehrilerimiz!" diyerek besmeleyle başlayan bir muhtırada bulunur. Muhtıra diyorum, çünkü gerçekten Mustafa Kemal'e ve onun gibi düşünenlerin aleyhine yazılı olduğu her satırından anlaşılan bu bildiri de Mustafa Kemal'in Erzurum ve Sivas Kongrelerine uymayan tavırları ile A-RMHC'ye zıt olan düşünce ve davranışları çok sert bir dille kınanmıştır.

Erzurumlu Kadı Raif Efendi, "... bazı muhteris ve menfaa-perestler vaktiyle şarktan kopmuş ve bunca mamureleri harap ve bisaap edip bir memleket dahilinde milyonlarla mahlukatı diğerine boğdurup boğazlattırarak hak-ı helake sermiş ve bir fikir ve akide-i batıla fırtınalarını memleketimize sokup ordu, din vesaire gibi maddî ve manevî kuvvetleri devirmeye ve vatan sathında bir hercümerc meydana getirerek bu meyanda kendileri bir baş olmak ve halkın bütün Hukuk ve emvalü ırzı namus ve mukaddesatını yıkıp enkazı üzerinde kendilerine bir mevkie istifade ve tahakküm ihzar etmek teşebbüsüne düşmüşler ve hatta pak ve nazik olan Müdafa-ı Hukuk (A-RMHC) ahkam ve gayeleri meyanında bu gibi mel'anet ve mefsedetleri yerleştirmek suretiyle bile değişim ve bir inkılap meydana getirmek üzere hemen fiiliyata geçmek üzere idiler..."¹⁵ diyerek kuruluş gayesinden saptırılan A-RMHC ile birlikte Mustafa Kemal'in niyyetini açıklığa kavuşturur.

Kadı Raif Efendi, bu niyyetler karşısında kurmuş olduğu "Muhafaza-i Mukaddesat ve Müdafa-ı Hukuk" adlı cemiyetin bütün gücüyle başkaldırıda bulunacağını ve "akaid-i diniyye" ile "İslâmlığın merkezi olan makam-ı hilafetten" asla taviz verilemeyeceğini ifade eder.

Bunun için de seçim zamanı yaklaştığında bütün

15 Mete Tunçay, *Tek Parti Yönetimi*, (Ek Belgeler) s. 359

seçmenlerin seçeceği mebuslarda, "dindar ve Allah'tan korkan, hatır ve gönülden ziyade hak ve hakikate riayetkar olan ve milletvekilliğini kendisine yalnız bir yüksek makam için değil; milletin kendisine tevdi ettiği azim bir emanet olduğunu bilen ve bu emaneti de Rıza-i Barî doğrultusunda kullanabilen" türde şartlar aramasının çok elzem olduğunu dile getirir.¹⁶

Kadı Raif Efendi'nin olaylar ve Türkiye'nin geleceği üzerinde bu kadar durmasının nedeni Kurtuluş Savaşı'nda yola çıkıldığında A-RMHC tarafından Sivas ve Erzurum Kongrelerinde sınırları çizilen ana esprilere uyulmaması, hatta tam zıddı çalışmaların yapılmaya başlanmasıdır. Bu da Saltanat ve Hilafetin ilgası fikrinden başkaca bir şey değildir.

Mustafa Kemal Atatürk, Kadı Raif Efendi'nin kendisini zımnen de olsa muhatab olarak aldığı beyannamesini okuyunca çok sinirlenir ve Hoca Raif Efendi'nin yeni kurduğu cemiyetle ilgili olarak kanaatlerini şu şekilde dile getirir: "Muhafaza-i Mukaddesat Cemiyeti, Cemiyet Esasatının başına hilafet ve saltanat makamının ve şekl-i devletin temin-i mahfuziyetine müteallik bir takım ilavelerde bulunmuş, bu teşebbüsünü diğer vilayetlere, bilhassa şark vilayetlerine bir takım beyannameler göndererek teşmile kalkmıştır. Ben, bundan haberdar olur olmaz, Şark Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir Paşa'nın nazar-ı dikkatini celbettim. Hoca Raif Efendi'yi ve arkadaşlarını ikaz ve bu nevi teşebbüsattan sarf-ı nazar ettirmesini rica ettim. Çünkü Raif Hoca'nın başlattığı gelişmeler gelecekte bizim için büyük tehlikeler doğurabilecek güçteydi!.." ¹⁷

16. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 24/3078, Muhafaza-i Mukaddesat Beyannamesi, madde 2 Kadı Raif Efendi'nin Parti Beyannamesini o günkü üslubu içerisinde ve tarihi bir belge olarak TİTE Arşivinin 24/3078 nolu belgesinden buraya aynen alarak neşretmek işiyorunu.

17. *Nutuk-Söylev*, s. 798-799, TTK Yayınları, Ankara, 1987.

Bu ikaz üzerine Sarıkamış'ta bulunan Kâzım Karabekir Paşa ile Erzurum'da bulunan Hoca Raif Efendi arasında, bazı dialoglar cereyan eder. Raif Hoca, bizzat Kâzım Karabekir Paşa'nın karargâhına giderek orada "Muhafaza-i Mukaddesat" isminin kullanılışındaki esbabı izah eder. Kadı Raif Efendi, "maksat, hukuk-ı hilâfet ve padişahiyi muhafaza etmek ve memleket ve âlem-i İslâm'ın hayat-ı hazır ve müstakbelesini için azim teşettüt ve mahzurları davet eden cumhuriyet şeklinden kat'iyyen sakınmaktır". "Büyük Millet Meclisi'nde teşekkül eden Müdafaa-i Hukuk Grubu maksadının hilafet ve saltanat şeklinin cumhuriyete inkilabını istihdaf eylediği mahsustur" diyerek Kâzım Karabekir Paşa'dan, bu gibi teşebbüsâtı tanımamakta mazur olduklarını bildirir. Ayrıca Raif Efendi Kâzım Karabekir'e Mustafa Kemal'den gerçekten Saltanat ve hilafeti kaldırıp, kaldırmayacağını özel olarak sormasını ister.

Kâzım Karabekir Paşa'nın bu malûmatı veren 11 Temmuz 1921 tarihli şifre telgrafı Mustafa Kemal'e ulaşır. Kâzım Paşa, Raif Efendi'nin şüphelerini özetleyerek verdiği sözkonusu telgrafta şunları dile getirir: "Şekl-i hükûmete ait esasatı, Büyük Millet Meclisi'nce kabul edilen Teşkilât-ı Esasiye Kanununun tespit etmiş olduğu görülüyor. Halbuki bendeniz, bu kanun muhteviyatının nihayet bir fırka programı halinde kalmasını, kabiliyet-i ameliyesinde zuhûrunu tahmin ettiğim müşkalâta karşı, daha faydalı buluyorum. Bu fikrimi yakinen nüfuz edebildiğim mıntıkam efkâr ve hissiyatına göre, mücmelen izah etmek isterim. Mecliste Teşkilât-ı Esasiye Kanunu taraftarlığıyla teşekkül eden gruba dahil olan ekser zevat; yeni bir inkilab-ı idaride memleket mukadderatına amil olmak hevesinde görünenlerdir. Halk arasında, ancak bir hizb-i kalil yeni teşkilat fikirlerini terviç eder. Meb'usların Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'na taraftarlıkları, ancak fikr-i zatileri olabilir. Devlet

şeklinin bu azim ve tarihî tebeddülâtı teşebbüslerinde, memleket mukadderatı hayatiyesinde, mes'ul ve müşterek olan rical-i askeriye ve mülkiyeden ve Müdafaa-i Hukuk merkezlerinden lâzımı gibi mütalaat alınması ve fevkâlade bir mecliste tetkikini müteakip keyfiyetin bir karara raptolunması lâzımdır kanaatindeyim."¹⁸

Sûretâ Hilafetçi, Sîretâ Hilafet Düşmanı...

Kâzım Karabekir'in yazısına Mustafa Kemal'in gönderdiği cevap özetle şöyleydi:¹⁹

"... Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, bütün fûruat-ı idariyeyi ve Türkiye Hükümetinin vaz-ı hukukisini ihtiva eden mufasssal ve tam bir kanun olmayıp, memleketin teşkilât-ı mülkiye ve idariyesinde icabat-ı zamanın istilzam eylediği halkçılık esasını ifade eden bir düsturdan ibarettir. Yoksa bu kanunda açıkça "Cumhuriyet"; ifade eden bir şey yoktur. Raif Efendinin saltanat şeklinin cumhuriyetçiliğe dönüştürüleceğinin sezildiği yolundaki düşünceleri birer fikr-i vehimdir."²⁰

Hilafet ve Saltanat meselesi, birer mesele-i esasiye olarak zaten mevcut değildir. Türkiye'nin başında Halife-i İslâm olacak ve bir hükümdar Sultan bulunacaktır. Mevzu bahis olunan mes'ele, hükümdarın hukuku olup, tayin ve tahdidi için son bir kaç asrın tecrube ve devlet mefhumundaki millet

18. Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz* s. 980-984, İstanbul, 1960

19. *Nutuk-Soylev*, s. 800-802. Kadir Mısıroğlu, *Sarıklı Mücahidler*, s. 423, Sebül Yayınları, İstanbul, 1977. (Bu ilginç cevabî yazı-eski harflerle; Osmanlıca yazı ile-bizzat Mustafa Kemal'in el yazısı ile yazılmış olarak, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A-II-3, O-14, F-91, vesika No 9321'de kayıtlı bulunmaktadır)

20. Mustafa Kemal'in Sultanat koruyuculuğunu yapmış olması ve Cumhuriyet kurma gibi bir fikre kesinlikle salûp olmadığını söylemesi elbette Raif Efendi'ye karşı yapılmış bir aldatmacadan başka birşey değildir. İşte bu yüzden de "Mustafa Kemal 11 Temmuz 1921 tarih C. 11 7 1921 Şifreye cevaben yazdığı yazıda, o yurekten inandığı Cumhuriyet rejimine karşı olduğu düşüncesini savunmak zorunda kalmıştı" (Nuriyî Mazici, *Atatürk Döneminde Muhalefet*, s. 63)

hukukunun manay-ı hakikisi amil olmalıdır. Bu esas üzerinde henüz tesbit edilmiş kat'i bir düsturumuz yoktur."²¹

Mustafa Kemal'in Kâzım Karabekir Paşa'ya gönderdiği cevap, hilafet ve saltanatın kaldırılması hakkında düşünülenler ile kamuoyuna ve BMM'deki bir takım zevata yansıyanların ne kadar farklı ve zıt şeyler olduğunu ortaya koyar.

Bunun sebepleri vardı: Halk müslümandı ve İslâmî değerlere sınıksız bağlılığı devam ediyordu, kurtuluş savaşından zaferle çıkışı İslâm'dan aldıkları güce bağlıyordu. Meclistekilerin çoğu ve sonraları tarihe "İkinci Grup" diye geçen dine bağlı milletvekilleri, Hilafet-i İslâm mânâsında ve din mânâsında veya onunla eşdeğerde görüyorlardı ve bunun için "hilafet" üzerine hassasiyetle duruyorlardı. Hatta bırakın hükümet içindeki farklı tavırları, Büyük Millet Meclisi adına Şer'îye Vekaleti olarak halkın İslâm dışı hayat sürmelerine; İslâm ve Müslümanlıkla alâkası olmayan davranışların sergilenmesine şiddetle karşı çıkılıyordu.

Ocak 1922 senesinde İstanbul ahalisine karşı bir uyarı niteliğinde olan Şer'îye Vekaleti'nin beyannamesi, o günlerde devletin dine bakışını-dini koruyan ve kollayan tavrını göstermesi açısından ilgi çekicidir. Zira bu tarihten ve böyle bir yazıdan tam 11 ay sonra, yani 1 Kasım 1922'de Saltanatın kaldırılmasıyla birlikte devletin dine bakışında tam bir zıtlık hasıl oluyor ve artık devlet dine ve dine ait unsurlara karşı amansız bir mücadeleye girmiş oluyordu.

21. Mustafa Kemal Atatürk'ün, Kâzım Karabekir Paşa'ya gönderdiği C. 11.7.1921 şifre no.lu telgrafını, daha doğrusu Mustafa Kemal'in saltanat ve hilafet savunuculuğu yapıp, —zaman ve zaman gereği— Cumhuriyet karşıtlığını yaptığı telgrafını bugünün Türkçesiyle ve bir tarihî belge olması niteliğiyle ARA-EK bölümüne aynen alarak yayınlamak istedim.

Bu kadar kısa zamanda böylesine büyük değişiklik meydana getiren kişileri ve zihniyetlerini tanıyabilmek için olayları bütün çıplaklığıyla değerlendirmek gerekecektir.

Saltanatın kaldırılmasından önce Büyük Millet Meclisi adına Şer'îye Vekaletinin İstanbul halkına hitaben yayınladığı beyanname düşüncelerimizi aydınlatacak önemli kilometre taşlarından biridir.

Bu maksatla beyannameyi tedkik nazarlarınıza takdim etmek istiyorum:

"BMM adına

Şer'îye Vekaleti

Sayı: 5-1

ANKARA

İstanbul ahalisine karşı Şer'îye Vekaleti'nin Beyannamesi:

"İstanbul'da âdâb-ı milliye ve şiar-ı İslâmiye ile hiçbir zaman telif edilmeyecek bir takım hareketlerin meydan aldığını ve son zamanlarda o mübâlâtsizliğin pek çirkin bir şekle girdiğini Büyük Millet Meclisi kemâl-i esefle işitiyor, müslüman nâmını taşıyan bazı kadınlar namus ve iffet nâmı altında takdis ettiğimiz iki muazzam vazifeye karşı tamamiyle lâkayd kalarak fezhetlerini kendilerine yabancı erkeklerle hususî ve umumî yerlerde dans etmek derecesine kadar ileriye götürüyorlarmış. Büyük Millet Meclisi yakinen bilir ki, bu şenâatleri bî-perva irtikâb eden alçak fîtneler pek küçük bir ekalliyetden ibarettir. Yoksa o mübarek memleketin ekseriyet-i kâhiresi diyânetine, milliyetine has olan secyâ-yı hergüzedeyi tamamiyle muhafaza etmektedir. Ve ahlâk-ı kerimânâmesine ve an'anât-ı ziyâde müteessirdir. Fakat emri bilmaruf nehyi anilmünker farızasıyla

bütün müslümanların mükellef bulundukları hiçbir zaman hatırdan çıkmamalıdır. Bilhassa oradaki ahalimize mürşidlik vazifesini deruhte eden havas tarafından umur-u millete bu derecelerde müsamahakârlık gösterilmesi elbette mazur görülemez. Bütün Anadolu halkı çoluğuyla, çocuğuyla, kadınıyla, erkeğiyle, malıyla, canıyla, dişiyle, tırnağıyla düşmanlara karşı mücadele ediyorken İstanbul'daki halkın hiç olmazsa bu mukaddes cihada kalben iştirak etmesi icab etmez mi?

Milletimizin istikbali olan gençler ve istikbali kurtarmak için hayırlı evlatlar yetiştirecek kız ve kadınlar düşünmelidir ki; bugün kendilerinin Anadolu'daki dindaşları onların hayatını, namusunu, çamurların üstünde, sarp dağların tepesinde, engin ovaların içerisinde, mübârek kanlarını döküyorlar. Bu mukaddes gâye uğrunda canlarını fedâ ediyorlar. Namusunu şerefini her şeyden üstün selâbet-i imanına azamet-i vicdanına Dünyaları hayran eden milletimiz arasında bu fezâhatler ve bu fezâheti irtikâb edecek kadar sefil fitratlar acaba nasıl oluyor da bulunuyor. Hiç şüphe yoktur ki; bu şenaatler bizim ruh-ı milliyetimizden bizim terbiye-yi millimizden doğmamış, bunlarda yabancı bir ruh, zehir-nâk bir terbiye âmil olmuştur. Bu yabancı ruhu ve zehir-nâk terbiyeyi öldürmek büsbütün vücudunu kaldırmak için bütün millet rehberlerinin bütün millet matbuatının elbirliğiyle çalışmaları en mukaddes vazifeleridir. Zira ahlâksız bir millet için imkân-ı hayat tasavvur olunamaz. Ahlâkın sükutu bünyan-ı milliye'nin inhizamıdır. Millet şahıslar gibi türlü türlü ukbelere uğrar. Lâkin bütün bu ıstırapları bütün bu ukbeleri muvaffakiyetle atlatanlar ancak ahlâkını sukuttan muhafaza edenlerdir. Binaena-

leyh mekârim-i ahlâkı itmam için gönderilmiş bir dinin muhafaza-i esâsiyesini kendilerinde umde ittihaz eden, bu hisle İstanbul'daki sukut-i ahlâkiden son derece müteessir bulunan Büyük Millet Meclisi bütün ruhuyla temenni eder ki; inayet-i Hakla İstanbul'u tahlis ettiği zaman orada velev pek küçük bir ekalliyet tarafından irtikab edilmiş olsun bütün bir ekseriyetin namusunu lekeleyebilecek bu kabil fezahetleri görmesin, bilâkis necâbet-i milliye ve İslâmiyetimizin her türlü ilcaatı mühacemata rağmen saffet-i ezeliyesiyle pâyidâr olduğunu müşahade etsin. Bununla beraber Büyük Millet Meclisi İstanbul'un namuslu, hamiyetli, faziletli evlâdına iştihaklarını iblâğ ederken şunu da ilâve ederiz ki, kadın olsun erkek olsun milletin mukaddesatını hiçe sayan namusunu lekeleyen nefsi hevâsına esir bir takım erâzil emin olsunlar yakında hareketlerinin hesabını vermekten kurtulamayacaklardır. Veyl o kimsele-re ki, mevcudiyet-i milliyyede elim rahneler açarak cezâ-yı sezâlarını Dünyada, ezlan-ı ukbada sermedi bir hüsrân suretinde görürler. Febeşşürühüm ibâdellezine yesmeûnel ükûl feyet-tebiûne ahsenehû.

BMM Adına

Umur-u Şer'îye Vekili

Mustafa Fehmi²²

İşte bu ruh haleti içerisinde çalkalanan Büyük Millet Meclisi içerisinde Mustafa Kemal'in Saltanat ve Hilafet hakkında kesin tavır alması, kendisinin tereddütlü bir zaman geçirmesine neden olmuştu. Hedef her ne kadar Saltanatın yanında hilafetin

22 Kâzım Karabekir, *İsnâkât Harbimiz*, s. 992-993, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1969, İkinci Baskı

de kesinkes kaldırılacağı idiyse de zaman ve şartlar gereği düşünülen plân kademeli olarak adım adım uygulanmak isteniyordu.

Çok İnce Düşünülmüş Bir Oyun...

Önce Saltanatı Kaldıralım, Sonra Gerisi Gelir!

Önce Saltanatın hilafetten ayrı olarak ele alınması düşünülmüştü. Çünkü saltanat pek o kadar ürkütmüyor ve BMM'ye, saltanat denilince sadece İstanbul hükümetini hatırlatıyordu. İstanbul hükümeti denilince de tabii meclisin aklına ilk gelen kavram "vatan hainliği" oluyordu.

İşte bu ortamda Mustafa Kemal, saltanatı halifelikten ayırmaya kesin olarak karar vermiş ve Rauf Orbay'ın daha önce bu konu hakkındaki kanaatlerini bilmiyormuş gibi, onu odasına çağırarak şu kararını teklif etmişti:

"Padişahlığı ve halifeliği birbirinden ayırarak saltanatı kaldıracağız. Bu kararın yerinde bir karar olduğunu Meclis kürsüsünden söyleyeceksiniz..."

Başvekil Rauf Orbay, hiçbir şey söylemeden odadan çıkmış ve aynı maksatla çağırdığı Kâzım Karabekir'in de bu karar doğrultusunda Mecliste konuşma yapmasını istemişti. Nitekim Rauf Orbay ve Kâzım Karabekir Mecliste saltanatla hilafetin ayrı ayrı şeyler olduğunu ve iki başlı bir devlet olmaması için saltanatın kaldırılması gerektiğini dile getirdiler. Hatta Rauf Orbay Bey, saltanatın kaldırıldığı günün bayram olarak ilân edilmesini teklif etti.²³

Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*'ta: "Burada bir nokta kafalarda düğümlenip kalabilir. Bana, padişaha, muhafaza-i sadaka-

23. Naşit Hakkı Uluğ, *Halifeliğin Sonu*, s. 63-65

ti borç bildiğinden, makam-ı saltanatın yerine başka mahiyette bir mevcudiyetin ikamesine çalışmanın felaket ve hüsranı mucib olacağından bahsetmiş olan Rauf Orbay Bey; benim yeni kararına muttali olduktan sonra kararımın lehinde ve saltanatın lağvı hakkında beyanatta bulunmasına dair teklifim karşısında hiçbir şey söylemeksizin sükut ederek odadan çıkması nasıl yorumlanabilir?"²⁴ diyerek hemen herkesin sorabileceği bir soruyu gündeme getirir. Evet, Rauf Orbay ve Kâzım Karabekir önceleri saltanatın kaldırılmasına karşı oldukları halde neden Mustafa Kemal'in isteği doğrultusunda davranmışlardı? Bu soruya tarihçilerin verdiği cevaplardan birisi, her ikisinin de halifeliğin kalkmayacağına ikna edildiği, halifeliğin kalkmaması için de saltanatın mutlaka kaldırılması gerektiğidir.

Bir diğer yaklaşım ise, saltanatın kaldırılması tartışmalarında Mustafa Kemal'in serdettiği, "Efendiler! Bu bir emr-i vakidir; söz konusu olan "millete saltanat hakimiyetini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız?" meselesi değildir. Mesele zaten emr-i vaki olmuş bir gerçeği ifade etmekten ibarettir.

Bu behemahal olacaktır! Burada toplananlar, Meclis ve herkes meseleyi (tartışmasız) tabii görürse, fikrimce çok iyi olur. Aksi takdirde hakikat gene usulü dairesinde ifade olunur! Fakat, ihtimal ki bazı kafalar kesilecektir!.."25 sözlerinde cevabını bulacaktır.

Büyük Millet Meclisi 1922 yılının Ekim ayını Saltanatın kaldırılması görüş ve tartışmalarıyla geçirmişti. Tartışmalarda

24 *Nutuk-Söylev*, c. 2, s. 914-915.

25 Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, c. 3, s. 58-59, İstanbul, 1969.

dikkat çeken husus İkinci Grup milletvekillerinin Mustafa Kemal aleyhine tavırları ve hilafet konusunda da hiçbir tavize yaklaşmıyor olmalarıydı.²⁶

Birinci Meclisin 437 kişilik milletvekili toplamının 122'sini Bağlantısızlar, 197'sini Atatürk ve çevresini destekleyen Birinci Grup, 118'ini de muhafazakâr dinci kanat denilen İkinci Grup oluşturunuyordu.²⁷

1 Kasım 1922 tarihine kadar grublara bağlı milletvekilleri gece ve gündüz özel temaslar, ikili görüşmeler ve kulis faaliyetleri yürüttüler.²⁸ 1 Kasım'da Meclis toplanmıştı. Kemal Atatürk, işin yeterince uzatıldığını düşünüyordu. Çünkü Meclis bu kadar zamana rağmen doğru dürüst bir kanun tasarısı çıkartamamıştı. Nihayet bir tasarı çıkmış ve onda da saltanatın kaldırılması, halifeliğin saltanattan ayrılarak bakî kalması isteniyordu. Ancak ikinci gruba mensup bazı hocalar, bu durumun geçici olduğunu, er geç hilafeti de kaldırmak isteyeceklerini anlayınca, "hilafetin saltanattan ayrılmayacağını, hilafetin kudrete dayandığını, kudretin de saltanatla beraber olduğunu" savunmaya başladılar.²⁹

26. Naşit Hakkı Uluğ, *Halifeliğin Sonu*, s. 67.

27. F.W. Frey, *Turkish Political Elite*, s. 307, (Dipnot, 10).

28. Mete Tunçay, *a.g.e.*, s. 46, dn. 41.

Mecliste kendisine İkinci Grup denilen milletvekillerinin en önemli özelliği Mustafa Kemal'e güvensizlikleriydi. Bir diğer özellik de Mustafa Kemal'i düşündükleriyle gelecekte bir "diktatör" olarak görmeleriydi. Nitekim mecliste Hüseyin Avni Bey Mustafa Kemal'i diktatörlükle suçluyordu. (*Atatürk Döneminde Muhalefet*, s. 53).

Bir keresinde Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey, "İstişare etmiyor, hep tek başına hareket ediyor" düşüncesiyle mecliste "meclis iradesini kaale almayanları Yunan kadar memlekete zararlı sayıyoruz!.." diyerek Mustafa Kemal'in üzerine yürümüştü. (Feridun Kandemir, *Hatıraları ve Söyleyemedikleri Rauf Orbay*, s. 71, Sinan Matbaası, Yakın Tarih Yayınları, No. 4)

29. Şevket Süreyya Aydemir, *a.g.e.*, s. 57.

Durum bir anda değişivermişti. Çünkü bu noktaya peyder pey gelinmiş, her şey vaktine göre ve meclisin sindirebileceği tarza göre ayarlanmıştı. Elbette er geç hilafet de kalkacaktı ama bunu hocalar çok erken anlamışlardı. Mustafa Kemal için hilafet "ilmin ve fennin nurlandırdığı medeniyet alemindeki gülünç bir durum idi. Bu gülünçlüğü görmemek için insanların kör ve sağır olması gerekiyordu." ³⁰ Hoca kökenli milletvekilleri ve özellikle de İkinci Grub üyeleri bu mânâda kör ve sağır olarak görülüyor ve hepsine birden "cahil" gözüyle bakılıyordu.

Bu açık niyyetine rağmen Mustafa Kemal Atatürk gayet soğukkanlı ve sükûnet içerisinde Meclisi yatıştırmak için bir konuşma yaptı. Her açıdan ve her kesim için büyük bir tarihî belge olan bu konuşmada Mustafa Kemal hilafet müessesesini en muhafazakâr hilafet savunucusundan daha mutaassıbane bir surette savunuyordu. Çünkü o, "ihtilalci kararlarını yeri ve zamanına göre frenleyebiliyor, başarı için her safhayı vakti geldikçe tatbik prensibinden ayrılmıyordu."³¹ Kesin bir kanaat olduğu halde zamanının gelmediğini anladığı için —hiç inandırdığı halde— hilâfet savunuculuğu yapmış olmasını ve bu bağlamda İslâm'a övgüler düzmesini onun bu özelliğine bağlamak gerekmektedir.

Zira Mustafa Kemal açıkça; "Ben, milletimin yücelme istidadını, bir millî sır gibi vicdanımda taşıyarak, peyderpey, toplumumuza tatbik ettirmek mecburiyetinde idim."³² diyerek bu

30. Naşit Hakkı Uluğ, *Halifeliğin Sonu*, s. 67, T.İ.B. Kültür Yayınları, İstanbul, 1975, Birinci Baskı.

31. *a.g.e.*, s. 67.

32. *a.g.e.*, s. 67.

değişken politikasına açıklık getiriyordu. Değişkenliğin özelliği, zamana ve zemine göre konuşmak idi.

Meclistekiler ve Türk toplumu birdenbire hazmedemeyeceği için hilafet saltanatla birlikte kaldırılmak istenmemiştir. Nitekim bu senaryosunu Mustafa Kemal saltanatın kaldırılmasından nice bir zaman sonra İzmit'te gazetecilerle yaptığı bir basın toplantısında dile getirir:

"... 2 Kasım 1922 tarihinde şahsi saltanat ilga edildiği zaman hilafet meselesinin de aynı dakikada hal' ve tasfiye edilmesi lâzımdı. Fakat tarihi davanın azameti dolayısıyla hedefi iki merhaleye ayırmak tabii görüldü!"³³

Zamanlama işini çok iyi yapan Mustafa Kemal, BMM'de, "şeriat'ın kudretsiz ve hükümeteşiz halifesi olamaz. Kudret ve kuvvet saltanatla beraberdir" sözleri meclis havasına hakim olunca bir konuşma yapmak durumunda kaldı.

Saltanat İslâm Adına Kaldırılacaktı!

Konuşma, Cumhuriyet döneminin en çarpıcı konuşmalarından biridir. Çünkü Mustafa Kemal Atatürk, düşünülen hedefe varmak için iki aşamalı oyununu sahneye koyar: Saltanatın kötülenmesi ve Hilafetin yüceltilmesi ve öylece de oyun beğeni görür ve saltanat kaldırılır.

33. Gottherd Jaescke, "Dos Ende dos Osmanischen Sultanats", Studien zur Ausländskunde, Vorderasien, c. 1, s. 113-36.

Meşhur Alman şarkiyatçısı Jaeschke, "Yeni Türkiye'de İslâmlık", "Der Islam in der Neuen Türkei" isimli eserinde Mustafa Kemal'in, hedefini iki ana merhaleye ayırdığını ve bu düşünce gereği olarak da önce saltanatın kaldırıldığını dile getirir. Hatta Jaeschke Mustafa Kemal'in Saltanatın kaldırılmasıyla ilgili yaptığı konuşmaya dikkatlice bakan her gözün rahatlıkla Mustafa Kemal'in halifelîği de kaldıracağını sezinleyebileceğini zikreder.

(Jaeschke, Yeni Türkiye'de İslâmlık, s.115; Das Osmanische Scheinkalifat von 1922: Die Welt des Islams, N.S. Vol. I. Nr. 3(1951), s.195-217.

Mustafa Kemal'in 2 Kasım 1922 tarihinde Saltanatın kaldırılması için yaptığı konuşma Cumhuriyet döneminin değerlendirilmesi açısından çok ilginçtir. Çünkü burada Mustafa Kemal meclis-i mebusanı etkilemek için tam bir din âlimi gibi konuşmuş, İslâm tarihinden, fıkıhtan, peygamberlerden örnekler vererek halifeliğin zaruretiine değinip, saltanatın İslâm'da olmadığına işaret ederek, saltanatın kaldırılmasını istemiştir.

Mustafa Kemal sözkonusu konuşmada Halifelik makamı içinse —şartlar gereği— "Makam-ı hilafet, İslâm âleminin ruh ve vicdanının ve imanının merkez noktasıdır. Bundan sonra halifelik makamının hem Türkiye'miz için ve hem de bütün İslâm âlemi için ne kadar feyizli olacağını gelecek günler gösterecektir!.." diyerek halifeye ve makam-ı hilafete övgüler düzmüştür.

Okunduğunda da açıkça görüleceği gibi Mustafa Kemal gerçekten bir din âlimi gibi Mecliste konuşma yapmıştır. Konuşması Kur'an'ı, Sünneti ve İslâm tarihini çok iyi bilen birinin konuşması gibidir. En önemlisi asr-ı saadet müslümanlığı göklere çıkartılıp, Peygamber (s.a.s.) Efendimize ve dört halifeye övgüler düzülmüştür.

Son olarak da saltanat; "Halifelik makamının Türkiye devleti için ve bütün İslâm âlemi için ne kadar feyizli olacağını, gelecek günler bütün açıklığı ile gösterecektir" denilerek kötülenmiş ve onun yerine hilafet yüceltilerek konuşmaya son verilmiştir.

Bu önemli konuşmayı Nutuk'un, vesikalar bölümündeki 264 sayılı belgeden aynen alarak ve o günkü Türkçe ile sizlere aktarmak istiyorum:

Saltanatın Kaldırıldığı Gün

M. Kemal Atatürk'ün Yaptığı Konuşma!

— Devletimizin yönetim şekline girmiş bulunan gerçek, Türkiye halkının kendi mukadderatına el koyması, millî egemenliğine kavuşması ve saltanatı, bu milletin üç yıldan beri kendi elinde bulundurması ve kutsal davayı savunmasıdır. Bu gerçeğin bütün parlaklığı ile görünmesi, bir "Bâtıl"ı yoketti. Bu, meşru olmayan, aklın almadığı şey, milletin egemenlik haklarının ve saltanatının bir şahıs tarafından temsil edilmesi idi.

Arkadaşlar, bu gerçeği açıklamak için, hep birlikte Türk tarihine, Islâm tarihine göz atmama muvafakat buyurur musunuz?

Yeryüzünde en azından yüz milyonu aşan büyük Türk milleti vardır. Bu milletin yeryüzündeki genişliği oranında tarih alanında da bir derinliği vardır. Bu derinliği, isterseniz, iki ölçü ile ele alalım: İlk birim ölçüsü, tarihten öncesine aittir. Buna göre Türk milletinin cedd-i âlâsı —ağa babası— olan "Türk" adındaki insan, beşeriyetin ikinci babası denen Nuh'un oğlu Yafes'in oğlu olan kişidir. Tarih devrinin belgelendirmekte pek müsamahalı olan ilk sayfalarına biz de müsamaha edelim; en açık, en kesin ve maddeleşmiş tarih belgelerine dayanarak söyleyebiliriz ki, Türkler, onbeş yüzyıl önce, Asya'nın göbeğinde koskoca devletler kurmuş ve bu devletler dedelerimiz tarafından kurulmuştur.

Gene bilirsiniz ki, yeryüzünde yüz milyonluk bir Arap kitle si vardır, bunların Asya'daki bölümü, Arap yarımadasında topludur.

Tanrının peygamberi ve resulu olan fahr-i âlem efendimiz.

bu Arap kitlesi içinde, Mekke'de dünyaya gelmiş kutlu bir varlıktır.

Ey arkadaşlar; Tanrı birdir, büyüktür, Tanrının tecelli eden kudretlerine bakarak diyebiliriz ki, insanlar iki sınıfta, iki devirde mutalâa olunabilir.

İlk devir, insanlığın çocukluk ve ilk gençlik devridir.

İkinci devir, insanlığın olgunlaşma ve gelişme devridir. İnsanlık ilk devirde tıpkı bir çocuk gibi, tıpkı bir genç gibi yakından ve maddi vasıtalarla kendisiyle uğraşılmaya lüzum gösterir. Tanrı, kullarının gereği kadar olgunlaşmalarına değin, aralarından vasıtalarla dahi onlarla uğraşmayı Tanrılığın ödevi sayar, onlara Hazreti Adem aleyhisselâmdan başlayarak adları bilinen ve bilinmeyen, sayıları uçsuz bucaksız denecek kadar çok "nebi"ler, peygamberler, resuller, yani yalvaçlar göndermiştir, fakat peygamberimiz vasıtasıyla, en son din ve uygarlık gerçeklerini verdikten sonra, artık insanlıkla vasıtalı olarak temasta bulunmaya lüzum görmemiştir. İnsanlığın idrak, aydınlanma ve gelişme derecesini, her kulun doğrudan doğruya kendisinin kalbine koyduğu insanlarla başbaşa bulunduğunu kabul buyurmuştur. Bu sebepledir ki, Cenab-ı Peygamber, "nebi"lerin sonuncusu olmuştur. Kitabı da kusursuz ve mükemmel kitaptır.

Son peygamber olan Muhammed Mustafa Sallallahü aleyhivesellem, 1394 yıl önce, rumi takvimi ile nisan içinde, rebiyyülevvel ayının onikinci pazartesi gecesi sabaha doğru tanyeri ağarırken doğdu, gün doğmadan... Bugün, işte o gündür, inşaallah büyük tesadüftür (inşaallah sesleri). Gerçekten hicri takvim ile bu akşam, doğum gününün yıl dönümüne rastlıyor.

Hazreti Muhammed, çocukluk ve olgunlaşma günlerini geçirdi. Fakat peygamber olmadı, nurlu yüzü, ruha seslenen konuşması, olgunluk ve ön görürlükteki eşsizliği, sözlerindeki doğruluk, yumuşaklık ve cesareti ile başkalarından üstün olan Muhammed Mustafa, önce bu özel vasıfları ve kişilikleri ile oymağı içinde "güvenilir Muhammet" adını aldı... Muhammet ül Emin.

Muhammet Mustafa, Peygamber olmadan önce, ulusunun saygısını ve güvenini kazandı. Ondan sonra ancak kırk yaşında "nebi" oldu ve kırk üçünde "resul" oldu, kitap sahibi oldu. Alemin kıvanç duyduğu "Efendimiz" ucu bucağı olmayan tehlikeler içinde, sonsuz dert, acı ve zorluk karşısında yirmi yıl çalıştı ve İslâm dinini kurmak olan "yalvaçlık" görevini başardıktan sonra âlâ-yı illiyyine erişti.

Kendisinin yetiştirdiği bütün müslümanlar ve özellikle "Sahabe"ler —peygamberimizin sohbetine erişen ve nail olanlar— birçok gözyaşları döktüler. Fakat, insanlık iktizası olan bu acınma ve dövünme halinin devamının faydasız olduğunu idrak eden akli başındakiler, peygamberimizin arkasından ağlamak değil, ümmetin işlerini bir an önce doğru dürüst yürütecek tedbirler almak için toplandılar. Yar-u garı ile Fahri Kâinat Efendimiz Peygamberimiz, Mekke'yi terke mecbur oldukları zaman Hazreti Ebubekir ile birlikte bir mağaraya saklanmışlardı. Onun için Hazreti Ebubekir'e "Mağara arkadaşım" derdi. Onun "yar-u garı" idi.

Peygamberimiz Efendimiz, Hazreti Ebubekir'den şahsen çok hoşlanırdı ve en son nefesini yaşarken, Ebubekir'in kendisine "halef" olacağını türlü suretlerle belirtmişlerdi. Buna göre toplanıp resmi surette bir seçim yapmaktan başka bir iş kal-

mamış olduğuna hüküm olunabilirdi. Halbuki seçim o kadar basit olmadı, tersine mesele çok konuşmalar, tartışmalar ve esaslı anlaşmazlıklarla karşılaşıldı.

Seçimde birbirinden ayrı, üç görüş ileri sürüldü:

Bu görüşlerden birisi, Halifelik makamını hakketmek, ümmetin işlerini görebilmek için, kudret ve yeterliğin kolaylaştırılması idi; buna göre Halifelik makamı, en kuvvetli, en nüfuzlu ve en olgun kavmin olacaktı, bu görüş cumhur-u sahabenindi, sahabe topluluğunundu.

İkinci görüş o güne kadar İslâmlığın zaferi için hizmet eden kavmin, Halifeliği haketmiş sayılması idi. Bu "ensar"ın görüşü idi. Fahr-i Kâinat efendimize yardım eden Medine halkına "ensar" denirdi.

Üçüncü fikir ise, akrabalık kudretinden yana olanlarındı; bu da Haşimilerin görüşü idi.

Bu üç görüş üzerinden birinin oy birliği ile tercihi suretiyle seçimi sonuçlandırmak mümkün olmadı. Sonunda dağılma ve dağınıklığın derhal önüne geçmek lüzumuna inanan Hz. Ömer'in gayreti ile Hz. Ebubekir'e biat olundu. Görülüyor ki, ilk Halifenin seçiminde, halk eğiliminin tabii birleşmesinden ziyade şahsî tesir, şekli tesbit etmiştir.

Efendiler, bu muhalefet ve tartışmaların yersiz olduğunu sanıyalım. Gerçekte, Halifelik müessesesi, İslâm milletlerince en büyük bir maslahattır. Çünkü efendiler, Peygamberin Halifeliği, İslâmlar arasında din vazifesi gören bir emirliktir — hükümet yetkisini taşıyan bir kuruluş—. İslâmların tek söz ve imanda birleşmelerini sağlayan bir emirliktir. Emirlik ise, Tanrının bir sır ve hikmetidir ki, kurulması daima salvet ve

kudret şartına bağlıdır. Asıl maksadı her türlü fesadın ortadan kaldırılması, beldelerin huzur ve güveninin korunması, savaş işlerinin düzenlenmesi, kamu işlerinin iyi yürütülmesidir. Bunlar dahi ancak satvet ve kudrete bağlıdır. Tanrının kuralı bu veçhile akıp gelmiştir.

Anlattığım üç görüşten, kuvvet ve nüfuzu olan kavmin, milletin Halifeliğin varisi olması görüşü, diğer fikirlere tercih edilmesi ve üstün olması tabiidir.

Hazreti Ebubekir'in etki kullanarak, Halifeliği alması isabetli olmuştur. İşte bu suretle Peygamberimizin, irtihalinden sonra, Halifelik adı ile bir Islâm emirliği kurulmuştur.

Fakat efendiler, Peygamberimizin ölümü ile derhal her tarafta döneklik başladı, gericilik ve ayaklanma hareketleri başladı. Hazreti Ebubekir bunları ortadan kaldırdı ve duruma hakim oldu. Bir yandan da, emirliğin sınırlarını genişletmeye savaştı. Ebubekir, son demlerine yaklaşıncı kendi seçimindeki güçlükleri hatırladı ve Hazreti Ömer'i vasiyet mektubu ile kendisi seçti ve millete sundu.

Hazreti Ömer'in Halifeliği zamanında, Islâm ülkesi olağaniüstü çabuklukla genişledi, servet çoğaldı. Halbuki bir milletin içinde servetin ve zenginliğin meydana gelmesi, halk arasında sosyal rahatsızlıkların doğmasına ve bunun da, ihtilal ve fitnenin çıkmasına sebep olması, bu fesat dünyanın icaplarından. İşte bu nokta, Hazreti Ömer'i düşündürüyor ve korkutuyordu.

Bir de Hazreti Ömer, hatırlıyordu ki; Peygamberimiz, sırlarını söylediği sahabelerin ileri gelenlerine şöyle demişti:

"— Ümmetimin düşmanlarını yenecek, Mekke'yi, Medi-

ne'yi, Yemen'i, Kudüs'ü ve Şam'ı alacak, İran hükümdarlarının, Roma kayserlerinin hazinelerini paylaşacak, fakat ondan sonra, aralarında fitne, ihtilal ve nefse düşkünlük başlayacak, geçmişteki hükümdarların yoluna gireceklerdir".

Hazreti Ömer, birgün Yeman'ın oğlu Huzeyfe Radiyallahü anh Hazretlerine, deniz gibi dalgalanacak fitneyi sorduğu zaman, şu cevabı aldı:

"— Senin için üzülecek bir şey yok, senin zamanında, onun arasında kapalı bir kapı vardır!"

Hazreti Ömer sordu:

"— Bu kapı kırılacak mı, yoksa açılacak mı?"

Hazreti Huzeyfe:

"— Kırılacak" dedi.

Hazreti Ömer:

"— Öyle ise artık kapanmaz" dedi ve yakındı. Gerçekten kapının kırılması mukadderdi. Çünkü İslâm ülkesi genişlemişti, iş çoğalmıştı. Bu şekilde emirlik ve yönetim tarzı ile her yerde adaletin mükemmel surette tatbik edilmesi güçleşmişti. Hazreti Ömer, bunu, idrak ediyor, sıkılıyor ve Tanrıya yalvarıyordu:

"— Ya Rab, ruhumu kabzeyle!"

Ömer, birgün ağlarken, sebebi soruldu:

"— Nasıl ağlamayayım ki, Fırat boylarında bir oğlak kaybolursa, korkarım ki, Ömer'den sorulur" diye cevap verdi.

Evet, Hazreti Ömer Radiyallahuanhı, artık Halifelik adı altındaki emirlik tarzında yönetimin bir devlet idaresine yetersiz olduğunu, bir zatın kendi faziletinde, kendi kudretinde ve

hatta kendi mabetinde —saygı ile birlikte korku yaratma— olsa dahi, bir devlet idaresine yetmeyeceğini, bütün anlamı ile idrak etmişti.

Hatta bu endişe ile idi ki, Hazreti Ömer kendisinden sonra, artık bir Halife düşünemez olmuştu. Kendisine oğlunu tavsiye ettikleri zaman: "— Bir evden bir kurban yeter" demiş ve Avf'ın oğlu Abdurrahman'ı çağırarak:

"— Ben seni yerime bırakmak istiyorum" dedi. O da: "— Bana kabul et diye öğüt verir misin?" deyince, Hazreti Ömer:

"— Öğüt vermem ey Avf" cevabını verdi. Abdurrahman da "— Ben de kesin söylüyorum, bu işe girmem" dedi.

En nihayet Hz. Ömer en akla yakın bir noktaya geldi. Emirlik, devlet ve millet işlerini meşverete havale etti. Hazreti Ömer'den sonra meşverete katılan şahsiyetler ve bütün halk, Mescid'i ağzına kadar doldurdu ve orada bazı dikkat çeken durumlarla, yine ümmetin idaresini, seçtikleri bir Halifeye verdiler.

Hazreti Osman Halife oldu; fakat "kırılmağa mahkum kapı kırılmıştı", islâm ülkesinin her yanında dedikodular, hoşnutsuzluklar başladı. Zavallı Osman, acz içinde idi; o kadar ki, Şam valisi Muaviye, onu hayatını korumak için kanatlarının altına sığınmaya çağırdı. Buna yanaşmayan Hz. Osman, Nefsi'nin korunması için asker gönderilmesini teklif etti. Bunların hiç birisine meydan kalmadı; her tarafta ayaklanan muhtelif bölgeler halkı, Medine'de evinin içinde Hz. Osman'ı kuşattılar, onu sayın eşinin yanında şehid ettiler. Birçok gürültü ve kanlı olaylardan sonra, halk Hz. Ali Kerremallahüveche'nin Halifeliğini tanımıyor, tersine onu Hz. Osman'ın kanını dökmekle suçlandırıyordu.

Görevi İslâm âleminde "Kur'an"ın hükümlerini tatbikten ibaret olan Halife, mızraklarına "Mushafı Şerifler" geçirilmiş Emevi ordusunun karşısında savaşı kesmeğe mecbur oldu. İki tarafın arabulucularının vereceği karara boyun eğmeye söz verdi.

Muaviye'nin temsilcisi Amr İbnül As ile Halifenin temsilcisi Ebu Musa el Eş'ari, uzlaşma senedini yapmak için karşı karşıya geldikleri zaman Hazreti Ali de orada hazırды ve "Mü'minlerin emiri Ali ile Muaviye arasında uzlaşma senedir" diye yazılan cümleye, derhal, Muaviye'nin temsilcisi itiraz etti ve dedi ki:

"— O, Mü'minlerin Emiri sözünü oradan kaldır sen, yalnız emrinde bulunanların Emir'i olabilirsin. Şam halkının Emir'i değil!"

Hazreti Ali, adının başındaki sıfatının kaldırılmasına muvafakat etti. Bundan sonra, iki taraf temsilcilerini birbirine karşı kullandığı adi hileyi bilirsiniz; bunda başarı kazanan Amr İbnül As, Muaviye'ye halifeliğini müjdeledi.

Diğer taraftan Hazreti Ali, hâkimlerin hükümlerine sadık kalacağına söz verdiği halde biraz tereddütten sonra halifeliğe devam etti. Görülüyor ki, Tanrı'nın Resul'ünün ölümünden yirmi beş yıl kadar bir zaman sonra, İslâm alemi içinde, İslâm'ın en büyük kişilerinden ikisi karşı karşıya Halifelik iddialarıyla arkalarında sürükledikleri aynı din, aynı ırktaki insanları kanlar içinde bırakmakta mahzur görmediler. En nihayet, hilesinde muvaffak olan, saf ve nezih olanını yendi; çoluk çocuğunu yok etti ve perişan eyledi. Bu suretle Halifelik adı altındaki İslâm emirliğini, yine Halifelik ünvanı adı altında İslâm sultanlığına çevirdi.

Emevi Sultanlığı, topraklarını büyük ölçüde genişletmekle beraber, baştan sonuna kadar, kanlı ve elemelerle dolu olaylarla ancak 90 yıl sürmüş ve hicretin 132'nci yılında Arap milleti Emevi sultanlarını başından atmış ve yerine başka bir adla devlet kurmuşlardır. Bu devlete Abbasiler ve başında bulunanlara da Halife deniliyordu. Merkezleri Irak'ta bulunan Abbasi Halifeliğinin varlığına rağmen, Endülü's'de dahi "Resulullah Halifesi" ve "Müminlerin Emiri" ünvanları ile yüzlerce yıl saltanat sürmüş hükümdarlar mevcuttu.

Sözlerimin başında anlatmıştım ki, Orta Asya'da muazzam bir Türk devleti vardı. İslâm'dan önce var olan bu devletlerin sahibi Türkler, bundan bin yıl önce Müslümanlığı kabul ettiler. Önce, Doğu'ya doğru topraklarını genişleterek Çin sınırına kadar sızdılar. Abbasi halifeleri zamanında bu civanmert Türkler asillikleri ve cesaretleri ile tanınan Türkler, asker olarak Suriye'ye, Irak'a geldiler; Abbasi halifelerinin idaresi altında bulunan bu yerlerde nüfuz kazandılar; en yüksek idare ve komuta makamlarına yükseldiler.

Hicretin dördüncü yüzyılında idi ki, Selçuk hükümeti adıyla muazzam bir Türk devleti kuruldu. Bu adla devlet kuran Türkler, bir yandan Kafkasya'ya, diğer yandan Güney'e, İran'a, Irak'a, Suriye'ye, Batı'ya yönelerek Anadolu'ya nüfuz ettiler.

Bağdat'ta oturan Abbasi halifeleri, bu muazzam Türk devletinin nüfuzu altına girmişlerdi. Gerçekten bu azametli Türk devleti, beşinci yüzyılın ortalarında Maverâünnehir'i, Harzem'i, Şam'ı, Mısır'ı ve Anadolu yarımadasının büyük kısmını ve birçok memleketleri zaptetti ve sınırlarını Kaşgar'dan ve Seyhun boylarından, Akdeniz'e, Kızıldeniz'e ve Umman denizine kadar genişletti. Bağdat'ta bulunan Abbasi Halifelerini avuçlarının ve yönetimlerinin içine aldılar.

Bağdat'ta, aynı merkezde, Melikşah adlı, Türk egemenliğini temsil eden bu zat ile, Halife adını taşıyan Muktedi billah yanyana oturdular ve aralarında yakınlık kurdular.

Bu durumu ve görünüşü biraz incelemek isterim:

Türk Hakanı ki, muazzam bir Türk Devleti'nin egemenlik ve saltanatını temsil ediyor, yanında bir Halifelik makamını ayrıca bulundurmasında bir mahzur görmüyor; eğer böyle bir mahzur görseydi, zaten avucunun içine aldığı makamı ortadan kaldırması ve o makama ait sıfat ve yetkiyi kendi makamına katması mümkündü. Yavuz Selim'in beş asır kadar sonra Mısır'da yaptığını eğer istese idi, Melikşah, daha o zaman Bağdat'ta yapmış olurdu.

Belki Melikşah'ın düşündüğü bir şey var idi ise, o da, Türk Selçuk devletine daha sadık ve Halifelik makamına daha yaraşır diğer birinin Halife Muktedi billah'a halef olmasını sağlamaktı.

Gerçekten Muktedi billah'ın veliahtı olan oğlunu azil ve onun yerine kendi torununu koymak için Halife'yi zorladı. Melikşah ölmese idi, bu, böyle olacaktı.

Şimdi Efendiler, Hilafet makamı mahfuz olarak, onun yanında "milli egemenlik ve saltanat makamı", ki —Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir— elbette yanyana durur ve elbette Melikşah'ın makamı karşısında acz içinde değersiz bir makam sahibi olmaktan daha yüce bir mevkide bulunur; çünkü bugünkü Türkiye Devleti'ni temsil eden Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Çünkü bütün Türkiye halkı, bütün güçleri ile Hilafet makamının dayanağı olmadığı doğrudan doğruya, yalnız vicdanî ve dinî bir görev olarak üzerine alıyor, onun kefili oluyor.

Tarihsel eleştirmeler, silsilesi üzerinde beraberce birkaç adım daha atalım:

Bu adımlarınız, bizi, bugünkü yönetim şeklimizin ne kadar tabii, ne kadar zaruri ve Türkiye için ve bütün İslâm âlemi için ne kadar faydalı ve isabetli olduğu neticesine götürecektir. Efendiler, Orta Asya'da devlet üstüne devlet kurmuş olan Türkler daha Batı'da İran Selçukluları ve Anadolu'da da Rum Selçukluları adı altında pek muazzam ve pek büyük uygarlık yaratan devletler meydana getirmişlerdir.

Konya'da devlet merkezlerini kurmuş olan Rum Selçukluları hicri 699 yılına kadar varlıklarını muhafaza ettiler. Tanınmış İslâm-Türk devletlerinin karşısına Cengiz Han adlı cihangir Karakurum'dan çıkarak 559 yılında sınırlarını Çin Denizine, Karadenize kadar genişletiyor. Cengiz'in torunu Hülagû idi ki, 656 hicri yılında Bağdat'ı eline geçirerek Abbasi halifesi Mutasım'ı idam ediyor ve bu suretle dünya yüzünde fiilen halifeliğe son veriyor.

Fahr-i Alem'in irtihalinden sonra birinci Halife Hz. Ebubekir ne dünyayı istemiş, ne dünya ona teveccüh eylemişti. İkinci halife Hazreti Ömer, toplumun içindeki dalgalanmanın tutulamayacağı kanısını, yaşarken yakından idrak ederek, ruhu ıstıraplar içinde olarak hayata gözlerini kapamıştı.

Hazreti Osman'a gelince, mukadder olan saldırılar içinde kanını Kitabullah'a —Kur'an'a— akıtarak dünyayı terketti.

Hazreti Ali, Halifeliği üzerinde karar kılamamak ve Ehl-i Beyt-i Resulün haklarını koruyamamak bahsizliği ile giryan oldu.

Emeviler, halifeliği 90 yıldan fazla ellerinde tutamadılar.

En sonunda Halifeliğin nüfuzunu Bağdat'ın sınırları içinde tutabilen Abbasi halifelerinin sonuncusu Mutasım'ı çocuk ve çoluğu ile 800.000 kişilik Bağdat halkı ile beraber Hülagû'ya kurban verdiler.

Abbasi halifelerinin zayıflığını görmekle, Resulullah'ın Halifesi ve Emirül müminin ünvanlarını almış olan ve Halifelik nüfuzları Elhamra Sarayı'nın kapısından çıkmamağa mahkûm kalan Endülüs'teki Halifelerin de beşinci hicret asrının başlangıcındaki feci sonunu bilirsiniz.

Bağdat'ta Hülagû'nun meydana getirdiği önemli olaylar sonucunda, yeryüzünde Halife ve Halifelik makamı, bir alet haline getiriliyor. Bundan üç yıl sonra 659 hicret yılında idi ki, Abbasi halifeleri neslinden Elmuntasır billah isminde bir zat Mısır Meliki tarafından halife atandı. Bundan sonra 17 zat halife unvanını alarak ve fakat hiçbir yetkisi, hiçbir etki ve nüfuzu bulunmaksızın doğrudan doğruya Mısır hükümetinin himayesinde birbirinin peşinden hayat sürdü....

Selçuklu Devleti'nin idaresinde umumi dağılma olunca, Türkler 699 hicret yılında, bu devletin yerine Osmanlı Devleti'ni yarattılar ve kurdular.

Bu devletin ulularından Yavuz Hazretleri, 924 hicret yılında Mısır'ı ele geçirdiği zaman, orada idam ettirdiği Mısır hükümdarından başka, ünvanı Halife olan bir zat buldu. Halife sıfatının böyle aciz bir kimse tarafından kullanılmasının Islâm âlemi için ayıp olduğuna şüphe etmediğinden, o sıfatı, Türkiye Devletinin gücüne dayanarak yükseltmek üzere aldı.

Efendiler, Osmanlı Devleti ki, 699'da kurulmuştu Halifeliği aldığı 924 hicri yılından ancak 50 yıl sonrasına kadar

cihan tarihinin yükselme devri denilen ve birbirini izleyen büyük başarılar ile dolu üç asırlık bir devir yaşadı. Ondan sonra efendiler, iniş, kuvvetten düşüş devri başlıyor.

Efendiler, düşüş devrinin her safhası Türkiye devletinin sınırlarını biraz daha daraltıyor, Türk milletinin maddi ve moral güçlerini biraz daha küçültüyor, devletin özgürlüğüne vuruyor, toprak, servet, nüfuz ve haysiyetini yok ediyordu. Sonunda Osmanlı hanedanının sonuncu Padişahı Vahdeddin'in saltanatı devrinde Türk milleti, en derin kölelik uçurumunun kenarına getiriliyor. Binlerce yıldan beri özgürlük anlamının aslı timsali olan Türk milleti bir tekme ile bir çukura yuvarlanmak isteniyor, fakat bu tekme vurdurmak için bir hain, şuursuz, idraksiz bir hain lâzımdı. Nasıl ki, kanuna uyularak asılması gerekenlerin ipini çekmek için, kalbi ve vicdanı insanlık duygularının yüceliklerinden yoksun bir yaratık aranır; idam hükmünü verenlerin böyle adî bir vasıtaya ihtiyaçları vardır... o, kim olabilirdi?

Türkiye devletinin özgürlüğüne son veren, Türkiye halkının hayatını, namusunu, şerefini yokeden, Türkiye'nin idamı kararını, ayağa kalkarak ve eğilerek kabul etmek istidadında kim olabilirdi?"

Meclis sıralarından:

— *Vahdeddin, Vahdeddin... sesleri ve gürültüler...*

— *Esefle söylüyeyim ki, bu milletin hükümdar diye, Sultan diye, Padişah diye başında bulundurduğu Vahdeddin...*

— *Allah kahretsin sesleri...*

Mustafa Kemal devamla:

— Vahdeddin bu alçakcasına hareketi ile, yalnız kendisine yakışan bir tutumu kabul etmiş olmaktan başka hiçbir şey yapmış olmadı.

Vahdeddin bu hareketi ile kendini öldürdü ve temsil ettiği içyüzünü kolaylıkla anlayacak olgunlukta ve kabiliyette idi. Millet, hiç bir vakit bu haince hareketin kurbanı olmağa razı olmazdı.

Çünkü millet, bir teamül olarak başında bulunanın, hareketinin içyüzünü kolaylıkla anlayacak olgunlukta ve kabiliyette idi. Millet, tarihin açıkladığı, yüzyıllardan beri uğradığı felâketlerin sebeplerini bir anda görebilecek duyarlıkta ve uyanıklıkta idi.

Millet, şahısların, saltanat hırsı, zorbalık hırsı, yayılma hırsından başlayarak, menfaatlerini rahatlarını sağlamak, sefihlik ve rezilliklerini genişletmek, israfları gibi hasis maksatları için vasıta ve kuvvet olmak yüzünden kendi benliğini unutacak mertebede geçirdiği gafletlerin elim sonuçlarından derhal kendisini kurtarabilecek bir olgunluğa erişmiş bulunuyordu. Artık milletin en akla yatan ve meşru ve en insanî yetkilerini kullanmak zamanının geldiğine kimsenin tereddüdü kalmamıştı.

Cihan tarihinde bir Cengiz, bir Selçuk, bir Osmanlı devleti kuran, bunların hepsini türlü olaylarla deneyen Türk milleti bu defa doğrudan doğruya kendi adı ile bir devlet kurarak bütün felâketlerin karşısında, yaradılışındaki kabiliyet ve kudretle yerini aldı. (Şiddetli alkışlar)

Millet mukadderatını doğrudan doğruya eline aldı ve millî saltanat ve egemenliği bir şahısta değil, bütün fertleri

tarafından seçilen vekillerinden kurulmuş yüksek bir Mecliste temsil etti. İşte o Meclis, yüksek Meclisinizdir; Türkiye Büyük Millet Meclisidir. Milletın Saltanat ve egemenlik makamı, yalnız ve ancak Türkiye Büyük Millet Meclisidir. Bu egemenlik makamının hükümetine Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti derler. Bundan başka bir hükümet heyeti yoktur ve olamaz.

Kendisine halifelik sıfatı ekliyen bu şahıs mevkii yıkılınca, hilafet makamı ne olacaktır? sorusu hatıra gelir.

Efendiler, Abbasi halifeleri devrinde Bağdat'ta ve ondan sonra Mısır'da halifelik makamının, yüzyıllarca saltanat makamı ile yanyana, fakat ayrı ayrı bulunduğunu gördük. Bugün de saltanat ve egemenlik makamı ile Halifeliğin yanyana bulunabilmesi en tabii hallerdendir. Şu farkladır ki, Bağdat'ta ve Mısır'da saltanat makamında bir şahıs oturuyordu. Türkiye'de o makamda asıl olan milletin kendisi oturuyor. Halifelik makamında da kendisi oturuyor. Halifelik makamında da Bağdat ve Mısır'da olduğu gibi kudretsiz sığıntı bir aciz şahıs değil, dayanağı Türkiye Devleti olan bir yüksek şahıs oturacaktır.

Bu suretle bir taraftan Türkiye bir taraftan Türkiye halkı asrî bir uygar devlet halinde her gün daha kuvvetlenecek, hergün daha kuvvetlenecek, hergün daha mesut ve refahlı olacak, hergün daha çok insanlığını ve benliğini anlayacak, şahısların hıyanetine uğramak tehlikesine kendisini maruz bulundurmayacak ve diğer taraftan Halifelik makamı da bütün Islâm Aleminin ruh ve vicdanının ve imanının, birleşim noktası, Islâm kalplerine ferahlık verebilecek bir şeref ve yücelikte tecelli edecektir.

Efendiler, Türkiye Devletinin, Büyük Millet Meclisi ve onun

hükümeti mefhumlarının, millet ve memleketimiz için ne kadar kuvvet ve kurtuluş, feyiz ve saadet vaadettiğini anlatmayı lüzum görmem. Üç yıllık fiili tecrübe ve bunun mesut meyveleri yeter ölçüde fikir ve kanaat verebilir inancındayım. Bundan sonra Halifelik makamının da Türkiye devleti için ve bütün İslâm Âlemi için ne kadar feyizli olacağını da, gelecek günler, açıklığı ile gösterecektir. (İnşaallah sesleri)

Türk ve İslâm Türkiye Devleti iki saadetin tecelli ve tezahürüne kaynak ve beşik olmakla dünyanın en bahtiyar bir devleti olacaktır. (İnşaallah sesleri)

Bu anlattıklarımı son vermek için, yüce heyetinize söyleyeyim ki, bütün arkadaşlarımin bahse konu olan mesele- nin esasında birlik ve tek eksiksiz beraberlik içinde olduğunu, tam vicdan kanaati ve fikri muhakeme ile beraber olduğunu görüyorum.

Bu hal, milletimizin cidden teşekkürünü gerektiren bir hâldir. Yüce heyetiniz sonsuz takdir ve tebrikleri hak etmiştir. Deminden tafsilatlı bir önerge okunmuştu. Şimdi okunan bir iki tahrir daha var. Her üçünün istekleri esas bakımından birdir. Onun için yapılacak şey bu üç tahriri daha açık ve daha güzel surette yazıp, yüce heyetinizin kesin oyunu alarak ilân sayesin- de bütün düşmanlarımızın aleyhimize aldığı tedbirlere engel olmaktır." (Şiddetli alkışlar...) 34

Mustafa Kemal'in Kurnazlık Noktaları!..

Mustafa Kemal Atatürk'ün 1 Teşrinisani (Kasım) 1922 günü Meclis birleşiminde yaptığı bu konuşma birkaç yönden çok ehemmiyeti haizdir:

Birincisi, konuşma ateşli bir hilafet savunuculuğu içerisinde geçmiş ve mecliste çoğunlukta bulunan hilafet taraftarlarına, bir nevi hilafetin kaldırılmayacağına dâir bizzat Atatürk'ün diliyle "senet" verilmiştir.

Böyle olduğu için de her türlü muhalefete hazırlıklı olan meclisin dindar grubu, ikinci gruba ait milletvekilleri, "biz hilafetin kaldırılacağını sanıyorduk. Yanılmışız. Bizi konuşmalarınızla tenvir ettiniz"³⁵ diyerek Atatürk'ün yanında yer almışlar ve saltanatın kaldırılmasına halifelik kalmak şartıyla evet demişlerdir.

İkincisi, konuşma Hz. Adem (a.s.)'dan, Hz. Muhammed (s.a.s.)'e gelene dek geçen peygamberler silsilesini, Peygamberimizin müstesna hayatını, Kur'an ve İslâm uğruna çektiklerini, Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali dönemlerini ve onların halifeliklerini, sonra Emevi, Abbasi, Endülüs Emevileri, Selçuklular ve Osmanlılar dönemindeki İslâm anlayışını saltanat ve hilafet uygulamalarını, kısaca İslâm Tarihini ve siret-i Nebi'yi bir ilmî etüd ciddiyetiyle gündeme getirdiği için meclis-tekilerin Mustafa Kemal'e olan duygularını yer yer hayranlığa dönüştürmüştür.

Hatta meclisin bazı sarıklı, cübbeli hoca milletvekilleri Ankara mebusu ve aynı zamanda müderris olan Mustafa Efendi gibi³⁶ birkaç hoca bizzat Atatürk'ün yanına gelerek

35. *Nutuk-Söylev*, c. 2, s. 920-921.

36. Ankara Mebusu Mustafa Efendi, Ankara'nın Beynam köyünden olup, medreseden yetişmiş bir müderris idi. Şeriye ve irşad encümenlerinde çalışmış. Meclisteki hocalar grubunun önde gelenlerinden idi. Mustafa Kemal kürsüde konuşurken yanındaki hoca arkadaşlarına sık sık, "görüyorsunuz ya İslâm'ı ne kadar iyi biliyor, halifelik makamına ne kadar bağlı. Bakın bizler yanılmışız..." diyerek sarıklı ve sakallı milletvekilleri arasında kulis oluştuyordu.

konuşmasına duydukları hayranlığı dile getirmişti. Hatta hocalar birbirlerine "biz bunun birtek din adamı olacağını tahmin etmezdik, bakın o da varmış kendisinde!" diyerek Atatürk'ün konuşmasındaki dinî tonlara dikkat çekmişlerdi. Atatürk, en başta meclisin sarıklı, cübbeli hoca efendilerini, çoğunluğu müderris olan hocaefendileri etkileyecek konuşmayı nasıl yapmıştı? Konuşmadaki dinî muhtevayı nasıl oluşturmuştu? Ve önceden böyle bir konuşma için hazırlık yapmış mıydı?

İşte bütün bu sorular cevaplandığında, bu konuşmadan tam 16 ay sonra hilafetin kaldırılmasıyla ilgili tartışma ve konuşmalar daha iyi aydınlanmış olacaktır.

Konuşma bütünüyle izlendiğinde özenle hazırlandığı ve dinî muhteva olarak din âlimlerinden faydalanılmış olduğu hemen dikkat çeker. Çünkü Atatürk'ün böylesi mufassal ve İslâm tarihi ile ilgili derinlikli bilgisi yoktur ve doğal olarak tahsil itibarıyla olamaz da. Bize göre Mustafa Kemal bu konuşmayı hazırlarken medrese âlimi, Darülfünun İlahiyat Fakültesi Dekanı ve İslâm Hukuku hocası, Adliye Vekili İzmirli Prof. Seyyid Bey'den faydalanmış ve onunla bir emiri vasıtasıyla "konuşma metni" üzerinde mahrem mütalaalarda bulunmuştur.³⁷

"Zaten Saltanatın ilgası ile birlikte, hilafetin ilgası, Şer'iye mahkemelerinin ilgası, medreselerin kapatılması ve Tevhid-i Tedrisat kanunu ile birlikte din eğitime son verilmesi hususunda Gazi Mustafa Kemal'e Meclis nezdinde en büyük yardımı yapan eski ve yeni hukukun tanınmış âlimi, Adliye Vekili, İzmirli Prof. Seyyid Bey idi."³⁸

37. Naşid Hakkı Uluğ, *Üç Büyük Devrim*, s. 95, Ak Yayınları, İstanbul, 1973.

38. Naşid Hakkı Uluğ, *Üç Büyük Devrim*, s. 95, Ak Yayınları, İstanbul, 1973.

Devrimler döneminde Atatürk'e en yakın gazeteci ve gözlemci olan Naşid Hakkı Uluğ, *Üç Büyük Devrim* (Eğitimin Birleştirilmesi, Şapka ve Giyimin Değiştirilmesi, Latin Harflerinin Kabulü) isimli eserinde Seyyid Bey'in Mustafa Kemal'le olan sözkonusu ilişkisini teyid ve teşvik eder.

Zaten Seyyid Bey'in Mustafa Kemal'in yaptığı bu konuşmadan 16 ay sonra hilafetin kaldırılmasıyla ilgili yaptığı konuşmayı yanyana getirir ve gözlerseniz her iki konuşmanın da kaynağını rahatlıkla tesbit edebilir ve "bu konuşmayı Seyyid Bey hazırlamıştır" hükmünü rahatlıkla verebilirsiniz.

Bir farkla; zamanı henüz gelmediğinden ve meclistekilerin sindirmesi kolay olamayacağından Mustafa Kemal'in konuşmasında hilafet savunulmuş ve hilafetin asla kaldırılmayacağı dile getirilmiştir.

Prof. Dr. Seyyid Bey'in konuşması ise, İslâm adına, dini, vatani, mukaddesatı kurtarmak adına hilafetin de kaldırılması gerektiğine işaretle yapılmıştır. Her iki konuşma da birşeylerin kaldırılmasına vesile olmuştur. Biri saltanatın, diğeri hilafetin kaldırılmasına...

Bu iki konuşma Modern Türkiye'nin doğuş tarihinde dinî unsurların nasıl kademe kademe kaldırılmak istendiğini ve bunun için acele edilmeyip tedrici bir senaryonun nasıl uygulanmaya konulduğunu göstermesi açısından çok dikkat çekicidir.

Neticeleri ayrı ayrı, biri saltanatın, diğeri hilafetin kaldırılmasına sebebiyet veren her iki konuşma da din adına, İslâm adına yapılmıştır: Saltanat da hilafet de din adına, İslâm adına kaldırılmıştır!..

Bu nutkun bir tek temel hedefi vardı: Meclisteki İkinci Grup milletvekillerinin itirazlarına meydan vermeyecek şekilde hilafetin sevildiği ve yüceltilmek istendiği ihsas edilecekti. Meclisin öğleden sonra yapılan oturumunda bu meseleye müteallik takrirler, üç encümene Teşkilat-ı Esasiye, Şer'iye ve Adliye encümenlerine havale olundu.

"Karma Komisyon bir odada toplanmıştı. Riyasetine Hoca Müfid Efendi seçildi. Meseleyi müzakere etmeye başladılar. Şer'iye encümenine mensup hoca efendiler, hâlâ hilafetin saltanattan ayrı olamayacağını maruf safsatalara istinat ettirerek iddia ettiler. Bu tarzda görüşmelerin istenilen neticeye varmasını beklemek beyhude idi. Malumat-ı diniyye yarışına giren hocalar işi gittikçe çıkmaza sürükleyebilirlerdi. Skolastik saplantılar istidad gösteriyordu. Neredeyse encümen hilafet ve saltanatın ayrılmazlığı kararına varacaktı..."³⁹

İşte tam bu sırada yine Mustafa Kemal olaya müdahale etti. "Mecliste ihtilal meclislerinde görülen bir sahne cereyan etmişti. Gazi Mustafa Kemal birden ileri yürüdü. Bir mektep sırasının üzerine çıktı ve gayet sert bir eda ile:

"Mesele Zaten Emrivaki Olmuştur."

"— Hâkimiyet ve saltanat hiç kimseye, ilim icabıdır diye, müzakere ile, münakaşa ile verilmez. Kudretle ve zorla alınır. Nitekim Türk milleti hakimiyet ve saltanatı, isyan ederek kendi eline bilfiil almıştır. Bu bir emri vâkidir (olup bittidir). Mevzu-bahis olan millete saltanatını, hâkimiyetini bırakacak mıyız,

39. *Nutuk-Söylev*, c. 2, s. 920-921.

bırakmayacak mıyız değildir. Mesele zaten emri vaki olmuştur. Şimdi mesele bu emri vâki olmuş hakikati ifade etmekten ibarettir."⁴⁰

Bir sıranın üstüne çıkarak orada kesin bir şiddetle konuşan Gazi'nin gözleri, bütün müşterek encümen azaları ve bilhassa encümenin çoğunluğu gibi görünen sarıklı hocalar üzerinde büyüleyici tesirlerle duralamıştı. Son sözlerini söylerken bakışları, tam karşısındaki bir hoca efendinin gözlerine saplandı:

"— Burada toplananlar, Meclis ve herkes, meseleyi tabii görürse, fikrimce çok iyi olur. Aksi takdirde hakikat gene usulü dairesinde ifade olunur. Fakat ihtimal bazı kafalar kesilecektir..."

Gazi "bazı kafalar kesilecektir" derken gözleri encümeni ve hele tam karşısındaki Ankara Mebusu Hoca Mustafa Efendi'yi ezmekle kalmıyor, Gazi'nin sağ eli de, bu başların nasıl kesileceğini anlatmak istercesine, Hoca Mustafa Efendinin boynu hizasında sağa sola işleyip duruyordu!

O zaman mesele birden ve herkesin kavrayacağı gibi anlaşılmış oldu. Şeriat ve skolastik münakaşaları hemen kesildi ve bütün encümenin yeni anlayışına tercüman olur gibi Hoca Mustafa Efendi işi kestirip attı:

"— Affedersiniz efendim, dedi. Biz meseleyi başka nokta-i nazardan mütalâa ediyorduk. İzahatınızdan aydınlandık..."⁴¹

40. Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s. 258, TTK Yayınları 1988, Ankara (Üçüncü Baskı)

41. Naşit Hakkı Uluğ, *Halifeliğin Sonu*, s. 69.

Müşterek encümen bu sert tavırdan sonra derhal, saltanatın kaldırılması kararını aldı. Sonra hemen bir kanun lâyihası hazırlandı. Aynı günde ve Meclisin ikinci içtimasında okundu. Bu arada oy toplama usulü üzerinde bazı zikzaklar yaratılmak istendi. Fakat Gazi bu sefer de meclis kürsüsüne fırladı:

"— Bunlara hacet yoktur efendim. Çünkü memleket ve milletin istiklâlini ebediyen koruyacak esasları, yüksek Meclisin müttefikan kabul edeceğini zannederim."

Saltanatın kaldırıldığına dair kanun tasarısı oya konuldu ve reisin sesi duyuldu:

"— Müttefikan kabul edilmiştir!.."42

Bu sesten sonra, "Ben muhalifim. Müttefikan değil, ekseriyetle karar alınmıştır"43 diye bir muhalif ses duyulsa da Mustafa Kemal'in ve Meclisteki bir kısım milletvekillerinin "söz yok" demelerinden sonra resmen Osmanlı Saltanatının kaldırılması kararı alınmış oldu.

Meclisin saltanata son veren kararı bir bildiri ile birlikte içte ve dışta ilan edildi.44

Saltanatın kaldırılmasına dair olan 1 Kasım 1922 tarihli ve 308 sayılı kararın metni şudur:

"1— Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile Türkiye halkı hukuku hakimiyet ve hükümranisini, mümessili hakikisi olan Türkiye

42. Sevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, c. 3, s. 58-59, İstanbul, 1969.

Konunun genel olarak incelenmesi için bkz. Jaeschke, "Das ende des Osmanischen Sultanats", s. 113-136.

43. Saltanatın kaldırılmasına muhalefet eden, herşeyi göze alarak "ben muhalifim" diyebilen tek ses, İzmir suikastında suçsuz olmasına rağmen idam edilen Ziya Hurşit'in baskısı değildir.

44. Saltanatın kaldırılmasıyla ilgili konuşmalar için bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, c. 24, s. 305.

Büyük Millet Meclisi'nin şahsiyeti maneviyesinde gayr-ı kabili terk ve tecezzi ve ferağ olmak üzere temsile ve bil fiil istimale ve irade-i milliyeye istinat etmeyen hiçbir kuvvet ve heyeti tanımamaya karar verdiği cihetle misak-ı millî hudutları dahilinde Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinden başka şekl-i hükümeti tanımaz. Binaenaleyh Türkiye halkı hakimiyet-i şahsiyeye müstenit olan İstanbul'daki şekl-i hükümeti 16 Mart 1336'dan itibaren ve ebediyyen tarihe müntakil addeylemiştir.

2— Hilafet Hanedan-ı Al-i Osman'a ait olup Halifeliğe Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bu hanedanın ilmen ve ahlâken erşed ve eslah olanı intihap olunur.

Türkiye Devleti, makam-ı hilafetin istinadgahıdır."

Meclis bu karar gününü bayram kabul eden ilave şu karar da almıştı:

"12 Rebiülevvel gecesini ile, bu güne rastlayan saltanatın kaldırılması gününün bayram sayılması hakkında umumi heyet kararı:

Veladet-i Peygamberiye ve hakimiyet-i milliye ilanına rastlayan 1-2 kasım (Teşrinisani) gecesinin ve müteakip günün bayram sayılmasına Karar no: 309"⁴⁵

Görülüyor ki, saltanatın kaldırılma hususu ne bir tartışmaya ne de bir oylamaya konu edilmeksizin tam bir "İhtilal sahnesi"⁴⁶ ile cereyan etmiş, aksi davranan ve hareket edenlerin de "kafaları kesileceği"⁴⁷ açıkça ifade edilmiştir.

Böyle bir manzara içersinde, Büyük Millet Meclisi'nin 1 Kasım 1922 oturumunda Saltanatın kaldırılması kararının

45. Özer Ozankaya, *Atatürk ve Latiklik*, s. 200, Tekin Yayınevi, 1983, Ankara

46. Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, c. 3, s. 58

47. Çeun Özek, *Devlet ve Din*, s. 471, Ada Yayınları, Bilim Dizisi, İstanbul

alınmasından daha tabii elbette bir şey olamazdı.

Mustafa Kemal Atatürk'ün düşüncelerini oturtmada, inkılaplarını yerleştirmedeki sert tavrı, kendisinin Bursa gezisinde yaptığı bir konuşmada daha net ortaya çıkar:

"Kan ile yapılan inkılaplar daha muhkem olur, kansız inkılap ebedileştirilemez."⁴⁸

Emr-i vakiler... Kafaların kopartılması tehditleri... Ve muhkem olması için kanla yapılacak inkılaplara kapı aramalar...

Cumhuriyet dönemine girerken karşılaştığımız kilometre taşlarıdır bütün bunlar.

"Herşey inkılaplar için, her şey devrim için."

48. Mustafa Kemal Paşa, Bursa Konuşması, 22 Ocak 1923.

CUMHURİYET ÖNCESİNDE BİR İSLÂMCI PARTİ ve KADI RAİF EFENDİ

(MUHAFAZA-İ MUKADDESAT ve MÜDAFA-İ HUKUK CEMİYETİ)

Vatanın kurtuluşu için mücadele başladığında, özellikle ulema önderliğinde kurulan "Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti" yurt sathında yürütülen çalışmaların bir sonucu olarak kazanılan zaferin görünmeyen kahramanlığını oluşturuyordu.

Cumhuriyeti bu kahramanlığa götüren sebep, hedefleri olan "Saltanat-ı Osmaniye'nin Bekası ve Makam-ı Hilafetin Muhafazası"¹ fikrine bütün samimiyetleriyle sarılmış olmalarıydı.

Bu hedefe bağlılıkları ve sadakatleriyle ki, "Bismillahirrahmanirrahim" diyerek, Allah'ın adıyla başlayan A.RMHC nizamnamesi,² çok açık bir dille, "Hilafet-i İslâmiye ve Salta-

1. A-RMHC'nin nizamnamesi, Sivas Matbaası tarafından 8.10.1335 (1919) tarihinde neşredilmiştir. Tıpkı Basımı, *Tarih Vesikaları Dergisi*'nin XV. sayısına ek olarak verilmiştir. Yeni harflerle de Tarık Zafer Tunay'a *"Türkiye'de Siyasî Partiler"* adlı yapıtında (S. 514-519) A-RMHC nizamnamesini yayınlamıştır. Bütün bu çalışmalarda A-RMHC'nin hedefi, "Saltanat-ı Osmaniye'nin bekası ve Makam-ı Hilafetin muhafazası" olduğu açıkça gösterilmiştir.

2. Mete Tunçay, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi*, s. 340-346, Ek Belgeler-1, Yurt Yayınları, Ankara, 1981.

nat-ı Osmaniye'nin bekası" ifadesini "Umde-i esasiye"³ adı altında zikretmişti.

Vatanın kurtuluşunda hedef bu iken, vatan kurtulduğunda bu hedeften sapmalar ve hatta bu hedef karşıtlığı faaliyetler meclis içi ve dışı yürütülmeye başlanınca özellikle ulema kökenli mebuslarda bu gelişmeye karşı gruplaşmalar başladı.

Ulema kökenli mebuslar, sezinlemeye başladıkları "Saltanatın kaldırılması, hilafetin ilgası ve Cumhuriyetin kurulması" gibi yeni düşüncelere: "Bu düşünceler bizim varlığımıza aykırı ve hareketimizin (A-RMHC) ana esprisine muhaliftir"⁴ diyerek bu yeni düşüncelerin karşısında gruplar oluşturmaya başladılar.

Tabi bunların başında sık sık Erzurum'dan, İslâm'ın müdafaa ve muhafazası için neşrettiği tamimleriyle tanınan Kadı Raif Efendi vardır.

Kadı Raif Efendi, Cumhuriyet tarihinin ilk İslâmcı Partisi diyebileceğimiz "**Muhafaza-i Mukaddesat ve Müdafa-i Hukuk Cemiyeti**" adı altında bir parti kurar ve Ankara'daki yönetici kadronun ve özellikle de Mustafa Kemal Atatürk'ün, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde alınan kararların zıddına uygulamalara gitmelerinden ve Millî Mücadelenin ruhuna uymayan istikametlere yönelmelerinden..." dolayı Ankara'ya şiddetli ihtarlarda bulunur. Kendisi de "bundan sonra A-RMHC'de çalışılmaz!" diyerek besmele ile başlayan nizamnamesini neşrederek "Muhafaza-i Mukaddesat"ı kurduğunu ilan eder.

4. Mahmud Goloğlu, *Cumhuriyet'e Doğru*, s. 159-160, Başnur Matbaası, Ankara, 1971.

3. Mete Tunçay, *o.g.e.*, s. 340. "Mevadd-ı esasiye"den

Biz işte bu Cumhuriyet döneminin ilk İslâmcı Partisi diyebileceğimiz sözkonusu cemiyetin kuruluş beyannamesini Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivinde 24/3078 numaralı kayıttan alarak bir tarihî belge olarak burada aynen yayınlamak istiyoruz:

Bismillahirrahmanirrahim

Muhafaza-i Mukaddesat ve Müdafaa-i Hukuk

Cemiyeti Erzurum Heyet-i Merkeziyesi

Beyannamesi

Ey Ümmet-i Muhammed! Ey Aziz Hemşehrilerimiz!

Harb-i Umumî felâket-i uzması akabinde kürre-i arzdeki üçyüz elli milyon müslümanın gözbebeği olan kürsî-i muallâ-yı hilâfet-i İslâmiyyenin makarriyle ânâ merbut bir nice memalik-i İslâmiyyenin düşman-ı bî-amanlarımız tarafından nasıl işgal ve tarümar edildiği ve bu meyanda hakikaten her kabza-i hâki bir şehit kaniyle yoğurulmuş güzel vatanımız Erzurum'umuzun da kimlere peşkeş çekilmek istenildiği cümlemizin malûmudur. İşte böyle bir zamanda idi ki erbab-ı azm ve himmetin delâletleriyle yer yer teşekkül eden Millî Müdafaa cemiyetlerinden biri de Erzurum'umuzda meydana gelmiş ve derd ortağımız olan civar vilâyetlerle dertleşip çareler aramak üzere Erzurum'da bir kongre akdine derhal teşebbüs edilip tevfik-i İlâhî sayesinde akd olunan kongrede dertlerimiz ortaya ve bu derdlerin devasının ancak fedâkârane çalışmak ve dinsiz, namussuz esir yaşamaktansa din ve şerefiyle ölmeyi tercih etmekten ibaret olduğuna karar verilmiş idi. Ve bu suretle taazzuv eden Vilâyat-ı Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bilâhare kesb-i tevessüyle Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti hulin-

de inkişaf ederek şarkan ve garben pay-i âdadan tathir ve müdafaasına azm ve teşebbüslerle lütf-ü İlâhî sayesinde her ci-hette muvaffakiyetler husül bulmağa başladığı bir esnada idi ki, kimlerden ibaret olduğu mukaddema neşr olunan bir beyanna-memizde kaydü işaret edilen bazı muhteris ve menfaatperestler vaktiyle şarktan kopmuş ve bunca mamureleri harap ve bisaab edip bir memleket dahilinde milyonlarla mahlukâtı diğerine boğdurup boğazlattırarak hâk-i helâke sermiş ve açlık ve sefaleti insan eti yemek derecesine getirmiş olan bir fikir ve akide-i bâtılâ fırtınalarını memleketimize sokup ordu vesaire gibi maddî ve manevî kuvvetleri devirmeğe ve bir hercümerc meydana getirerek bu meyanda kendileri bir baş olmak ve halkın bütün hukuk ve emvalü ırzû namus ve mukaddesatını yıkıp enkazı üzerinde kendilerine bir mevki-i istifade ve tahakküm ihzar etmek teşebbüsüne düşmüşler ve hatta pâk ve nezih olan Müdafaa-i Hukuk ahkâm ve gayeleri meyanında bu gibi melânet ve mefsedetleri yerleştirmek suretiyle bile bir istihale ve bir inkılâp vücude getirmek üzere hemen fiiliyata geçmek üzere idiler ki Erzurum'un pâk ve dindar nâsiyesi yine parlayıp buraca infisaha uğratılmış olan cemiyeti yeniden Muhafaza-i Mukaddesat ve Müdafaa-i Hukuk namıyla bitteşkil zulmetalûd eskâr-ı fâsidenin mahiyetini meydana koyarak muhiti tenvir ve müteşebbislerinin görüp tanımak istemedikleri hak ve hakikati gözlerine sokmuş ve dikelmüş kafalarını aşağı indirtmiş idi.

Cemiyetin teşkili bütün âraz-ı fâside ve âmâl-i ihtiras menfaatperestane şâibelerinden münezzeh gaye ve meslekî isminin medlûlünden ibaret olarak sırf kudsî ve nezih bir emel-i dindâraneye münhasır olmak üzere vukua geldiğinden şimdiye kadar başka vadilerde hiçbir şeyle alâkalanmayıp dahil ve hariçte din ve milletin düşmanlarının tecavüzlerine karşı icabe-

den mukabele ve müdafaa-i mümkinede bulunulmuştur. İşte bu kere Meclis-i Millînin tecdiden intihabata karar vermesi üzerine hak veya bâtil bir takım fikir ve düşünce sahiplerinin kendi fikir ve düşüncelerini âtide tervic için esbab hazırlamak üzere halen müsait buldukları meydan-ı faaliyete atıldıkları şu esnada yine bir takımlarının da buralarca alttan alta ve bin türlü riya kisvelerine bürünerek ve suret-i haktan görünerek faaliyete getirdikleri hatta meb'us namzedi olmak üzere mülhakata, şuraya buraya bir takım esami ve listeler irsaliyle ezhân-ı ahaliyi iğfal ve taglit ve desiseler istimaliyle birer meb'usluk elde ederek âtide eskârü amâl-i şahsiyye ve menfaat ve ihtirasat-ı hasiselerini daha serbest ve kuvvetlice temine teşebbüs ve gayret etmekte oldukları görülüp anlaşılmıştır. Bu gibiler ileride yine milletin âmâl-i eskâr-ı kudsiyye ve âdâb-ı milliyyesiyle gayr-i kabil-i telif ve taban tabana zıd bir takım vaziyetler ihdasiyle de mukadderat-ı milleti melabeye çevirip mukaddesat-ı millete tecavüzkârane harekâta bulunacakları ve millet ve memleketin menafi-i âliyesi zararına olsa dahi menafi-i şahsiyelerini takibi elden bırakmayacakları emsal ve asar-ı sâbitesiyle taayyün ve tezahür etmiş olduğundan ve bu noktadan keyfiyet cemiyetin gayeü âmâl-i mübeccelesiyle alâkadar görüldüğünden dindar ve muhterem ahalimizin pişegâhına âtideki nukatı selâmet-i umumiyeye nâmına arz ve izahı bir vazife telâkki eyledi.

1— Siyaset-i hariciye ve ahval ve vaziyet-i dahiliyemiz itibariyle hakikaten tarihimizin şimdiye kadar kaydetmediği gayet nazik ve mühim ve hayat memmat tâbirine bihakkın maasıdk bir noktada bulunduğumuz ve işte bu defa toplanacak meclisin ciddî olarak millet ve memleketin ba berat-ı istiklâl ve saadatını istihsal veyahut maazallah mahv-ü nâbud olması esbabı istihzar etmiş olacağı kemal-i ehemmiyetle her dakika

nazar-ı dikkatte tutularak ana göre hareket edilmesi.

2— Birinci derecede müntehip olan umum ahalimizin doğrudan doğruya meb'us olabilecek kimseleri tanıyıp bilmek talipleri yekdiğerinden tefrik ve temyiz etmek imkân-ı maddîsi olmamakla beraber zaten hal-i hâzırda mevcut intihap kanunu da intihabâtı iki derece üzerine tertip ettiğinden ahalimizin bi-dayet-i emirde meb'uslardan ziyade intihap edeceği müntehib-i sânilerin dindar ve Allah'tan korkar, hatır ve gönülden ziyade hak ve hakikate riayetkâr ve müntehib-i sâniligi kendisine yalnız bir rifat ve leddel-kaza âlet-i menfaat değil milletin kendisine tevdi ettiği azîm bir emanet olup ehline tevdi etmediği halde huzur-u bâri ve ind-i ahalide mes'ul ve şerr-i mesar olacağına iman ve itikad etmiş kimselerden intihap edilmesine son derecede gayret ve itina etmek.

3— Müntehib-i sâni olacak zevat da balâdaki fıkralarda beyan olunan cihetleri tamam ve hakikî manasiyle düşünerek sandığa atacağı bir rey pusulasıyla milyonlarla halkın din ve dünyasına ve ırz ve namusuna müteallik hukuk ve mukadderatını birkaç kimseye tevdi etmekte olduğunu derpiş ederek ve hatta bu babta havf-ı ilâhîden elleri titreyinceye kadar tefekkür ve mülâhaza ederek ondan sonra sandığa rey pusulasını atmak.

4— Yüksek Erzurum'umuzun vaziyet-i siyasîyyesi, yalnız civar vilâyetler veya havza-i hükümet dahilindeki memalikçe değil, bütün memalik ve hükümetlerce pek dakik surette telâkki ve takip edilmektedir. Intihabât ve saire gibi bir takım siyasî hareketlerde bizim atacağımız her adım pek çok mânâlar ifade ve pek büyük tesirler icra edeceği gibi bililtizam mânâlara çekilmek ihtimali de mevcuttur ki, işte bu noktadan da hey'et-i umumîyemizin bahusus müntehib-i sâni olacak zevatın pek

müteyakkız bulunması ve siyaset-i umumîyye-i devlet ve milletin eser-i zaafî telakkî edilecek bir yanlış hareketin pek büyük mazarratlar tevliid edeceğinin daima piş-i mülâhazada tutulması.

5— *İşte cemiyetimizce ahval-i hâzıra dolayısıyla düşünmek mecburiyeti hissedilen şeyler balâya derc edildi. Şimdiye kadar meb'us olmak üzere namzedliklerini resmen vaz'eden zevatın esamisi buraca malûm olduğu gibi peyderpey mülhakata da tebliğ olunduğu tabîîdir. Bunların haricinde olarak namzetliklerini ilân etmek üzere zamanına müteakip ve haricen müteşebbis olanlar olduğu gibi kendisi bizzat tâlip olmayıp millet tarafından intihap edildiği halde reddetmeyerek kabul edecekler de vardır. Maahaza bunlardan daha peyderpey zuhura gelenler olduğundan henüz tamamı anlaşılamadığı gibi defatir-i esasîyyenin tanzimi henüz hitam bulmadığından livamızdan kaç meb'us çıkacağı da taayyün etmemiştir. Binaenaleyh vakti geldiğinde cemiyetimizce bunların umumunun meyanından balâda mebsud idarî, içtimaî, siyasî nukat-ı nazar hasebiyle kimler üzerinde reylerin toplanması mümkün ve maslahat-ı din ve devlet namına evfak ve enseb olacağına dair son derece tetkik ve it'ab-ı fikr ile balâdaki evsafı haiz bir esami listesi tertip ve muhterem ahalimizin nazar-ı tasvib ve ihtiyarına arz ve ilân eyleyeceğiz. Binaenalâzalik ona intizaren şimdiden bir cihete karar vermeyip ondan sonra bir fikr-i tamü sahih ve serbesti-i vicdan ile reylerini istimal eylemelerini rica ederiz. Selâmet-i Din ve millet ve saadet-i memleket namına çalışmak bizden, hüsn-ü telâkki ve tefekkürle hüsn-ü kabul muhterem ahalimizden ve tevfik de Cenab-ı Allah'tandır."*⁵

SALTANATI KALDIRTAN MUSTAFA KEMAL HALİFESİNİ SEÇİYOR!

Büyük Millet Meclisinin 308 sayılı kararı ile saltanatlığa son verilmiş ve fakat hilâfet, Âl-i Osman'a ait bir hak olarak kalmıştı.

Saltanatın ilgası kararından 16 gün sonra halifelik makamında bulunan Vahdettin'in hayatını tehlikede gördüğünü hissetmesi üzerine, —ki bu 16 günlük zaman içerisinde Vahdettin aleyhine gösteriler had safhaya çıkmış ve bizzat Yıldız Sarayı'nın etrafını saran göstericiler tarafından, "Kahrolsun Vahdettin" gibi sloganlar saray duvarlarına yazılmaya başlanmıştı— artık halifelik tarihinin son günlerine gelindiği de kendini hissettirir olmuştu. Sultan-Halife Vahdettin de, İngiltere Devleti'nin İstanbul'da bulunan Şark Kuvvetleri Başkomutanı General Harington'a kendi el yazısıyla yazdığı ve bizzat kendisinin mühürlediği müracaat yazısında bu durumu dile getirerek şöyle diyordu:

"Dersaadet İşgal Kuvvetleri Komutanı General Sir Harington Cenablarına!

İstanbul'da hayatımı tehlikede gördüğümünden İngiltere devletine iltica ve bir an evvel İstanbul'dan mahalli ahara naklimi talep ederim efendim."

16 Teşrinisani (Kasım) 1922

Halife-i Müslimin

Mehmed Vahdettin¹

1. Naşit Hakkı Uluğ, *Halifeliğin Sonu*, s. 76; Çetin Özek, *Türk Anayasa Hukukunda Laiklik Kuralı*, s. 32-33.

Gerçekten Halife-Sultan Vahdettin bu isteğinden bir gün sonra, yani 17 Kasım 1922 tarihinde sabahın erken saatlerinden itibaren artık İstanbul'da halife yoktu ve Vahdettin Türkiye'den ayrılmıştı.

Ankara Hükümeti ve Mustafa Kemal Vahdettin'in İstanbul'dan ayrıldığını haber alır almaz, 19 Ekim'den beri Ankara Hükümeti'nin temsilcisi olarak İstanbul'da bulunan Refet Paşa'ya (Bele) bir telgraf göndermiş; Meclisin kimi halife seçeceği belli olmamakla beraber, seçilecek kimsenin tekrar padişahlık iddiasına kalkması ihtimalini gözönünde bulundurarak Refet Paşa'dan Abdülmecid Efendi'nin kanaatlerini ve eğilimini öğrenmesini istemişti.

Çünkü saltanatın ilgası hakkındaki kararda, "hilafetin ilmen ve ahlâken erşed ve aslâh olan bir Âl-i Osman'a verileceği"² çok açık bir şekilde belirtilmişti. Böyle olunca da halifeliğin tek adayı olan Âl-i Osman kendiliğinden ortaya çıkıyordu: Abdülmecid Efendi.

İlginç olan şuydu: Bugünkü Türkiye Cumhuriyeti Büyük Millet Meclisi Halife-i Müslimin'i seçmek durumunda kalmıştı. TBMM, 17 Kasım - 19 Kasım 1922 tarihlerinde halifelik seçimi şartları ve usulleri üzerine çok hararetli tartışmalara sahne olmuştu.

Bu hararetli sahneleri sayfalarımıza almamızın nedeni Türkiye'nin nereden nereye geldiğini ve bu geliş içerisinde hangi serüvenleri geçirdiğini göstermek içindir. Sultan Vahdettin'in İstanbul'dan ayrılışıyla birlikte 18 Kasım 1922'de Meclis

2. TBMM Zabıt Ceridesi, Dev I, c. 24, s. 304

Başkanı Rauf Orbay'ın teklifleriyle, TBMM içerisinde halifenin seçimi müzakerelerine başlandı.

Meclis Başkanı Hüseyin Rauf Orbay, halifelik kavramını adeta ıstılahî anlamıyla kullanarak, "münhal kalan İslâmlığın imamlığına" birinin seçilmesinin acil ve zaruri olduğuna işaret etti.

İkinci Grup milletvekillerinin liderlerinden Mersin mebusu Çolak Selahaddin Bey; "Halifeyi seçme hakkı meclisindir. Halifeyi burada seçeceğiz" demişti.

Herşeyin ehveni, zaman ve zemine uygunluğu açısından bütün görüşler Abdülmecid Efendi'nin halifeliği üzerine yoğunlaşıyordu. Yalnız bir farkla, seçilecek halifenin artık İstanbul'da duramayacağı ve TBMM'nin başında bulunması gerektiği söyleniyordu.

Çankırı mebusu eski medrese hocalarından Tevfik Efendi de herşeyin usulüne uygun olması için meclisten Şer'îye Vekaletinden halifelik için ayrıca bir fetvanın da çıkmasını ve fetvanın mecliste okunmasını istemişti.

Ankara'lı müderris mebuslarından Mustafa Efendi, yine hepsi İkinci Grup'un "hoca" ve "Ulema" kaynaklı milletvekillerinden Erzurum mebusu Yeşilimamoğlu Salih Efendi, Lazistan mebusu Osman Efendi, Amasya mebusu eski Kurmay Albay ve nafia Vekili Ömer Lütfi Bey, Kırşehir mebusu Müfit Kurutluoğlu Hoca ve İzmit mebusu Sırrı Bey'ler, halifenin artık Ankara'da ve TBMM'nin başında bulunması gerektiğini savunmuşlardı.³

3. Naşit Hakkı Uluğ, *Halifeliğin Sonu*, s. 87.

"Yaşasın İslamiyet, Yaşasın Halifelik"

Hatta Büyükşehir caddelerinde halâ adı yaşatılan Tunalı Hilmi heyecana gelerek: "Halife Ankara'da bulunmalı, Şeriat hükümlerine uyacağına dair TBMM'nin iş bu kürsülerinde yemin etmesi katiyyen lâzımdır" diyerek hararetli bir konuşma yapmıştı. İzmit milletvekili Sırrı Bey ise, "Yaşasın İslamiyet ve yaşasın halifelik!" diyerek oturduğu yerden bu konuşmalara katılıyordu.⁴

Bütün bu konuşma ve hararetli müzakereler TBMM Reisi Mustafa Kemal ve arkadaşlarının gözleri önünde cereyan ediyordu.

Müzakerelerin bir yerinde meclisin lider simalarından Kurmay Albay Selahaddin Bey, halife seçilse bile bütün bir mebusan'ın ve TBMM reisi olarak Mustafa Kemal'in seçilecek halife-ye "biat" etmesi gerektiğini⁵ söylemişti. "Biat" kavramını TBMM çatısı altında ilk kez gündeme getiren Kurmay Albay Çolak Selahaddin Bey, "Şeriat için biat zaruridir" diyordu.

Müzakerelere bir müddet ara verilmiş ve ikinci celse açılınca ilk sözü İkinci Grup sözcülerinden Bitlis Mebusu Yusuf Ziya almıştı. Bitlis milletvekili dindarlığıyla, İslâm'a aşırı bağlılığıyla tanınıyordu. Ne zaman biri İslâm'a aykırı, dine aykırı bir konuşma yapsa hemen onun üzerine yürümesi ve mecliste gürültü çıkarması ile tanınıyordu. Kendisi Anadolu'nun işgal kuvvetlerinden kurtulmasında büyük gayretler göstermişti.

Yusuf Ziya İstanbul'un halen işgal altında olduğunu söyleyerek: "Halifeyi hakimiyetimiz altındaki bir yerde seçmek

4. Çetin Özek, *Devlet ve Din* s. 475.

5. Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, c. 3, s. 61-63, *Uluğ, a g e.*, s. 88.

ve biat şarttır; biat olmadıkça da seçim tamam olmaz." demiş ve, "Asıl olan halifeyi seçmemiz değil, ondan da öte halifenin vezâifinin ve salahiyetinin ne olacağıdır. Halifenin yetki ve vazifeleri belli olmadan halife seçiminin bir anlamı yoktur" diyerek halife seçimi müzakerelerine yepyeni bir boyut kazandırmıştı.⁶

Bitlis Mebusu Yusuf Ziya:⁷ "İslamlık Cumhur üzerine kurulmuş bir varlıktır. Meşveretle idaresi gerektir ve böyle bir Şura'nın tabii reisi ancak Halife olabilir." deyince Mecliste leyh ve aleyhte görüşlerde muazzam bir dalgalanma meydana gelmişti. Bu sırada Yusuf Ziya, mecliste bulunan hocaları işaretle elini havada sallayarak: "Şeriatı bilen hocalar bu konuda susmaya devam ederlerse, yarın yevm-i kıyamette, mahşer gününde bunun hesabını vereceklerdir. Şeriata iman eden insanların benim söylediklerim karşısında söz söylememesi lazımdır" diyerek Meclisin itiraz etmemesine zemin hazırlıyordu. Gürültüler devam edince: "Efendiler ben şeriatı İslamiyeden bahsediyorum. Burası müslüman bir meclistir. Artık ben meseleyi umur-i şeriye ile alakadar olan rüfeka-yı kiramın vicdanı insafına terk ediyorum..."⁸ diyerek konuşmalarına ara vermişti.

Bitlis mebusu Yusuf Ziya Bey'in konuşmaları meclise halledilmesi gereken iki başlık bıraktırmıştı:

6. TBMM Gizli Celse Zabıtları 140. Birleşim 4. celse.

7. Anadolu'nun kurtuluşunda büyük gayretler sarfetmiş olan bu insan 1925 yılında Doğu Bölgelerinde çıkan ırıca hareketleri ve olaylarla ilgili görülmüş ve Bitlis Askeri Mahkeme kararı ile (İstiklal Mahkemelerine bile gönderilmeden) idam edilmiştir (Naşit Hakkı Uluğ, a.g.e., s. 88)

8. TBMM Gizli Celse Zabıtları, 140. İn'ikat 4,5 ve 6. celseler.

a— Halife'ye Biat.

b— Halifenin vazife ve selahiyetlerinin şariat sınırları çerçevesinde tesbit ve tayini.⁹

Durum bu noktaya gelince, daha doğrusu müzakerât hiç beklenilmeyen ve hatta tahmin edilmeyen bir mecraya gelince Mustafa Kemal müdahale etmek durumunda kalmıştı. Müzakereler için hedef şaşırtıp sadece halifenin seçimi ile kifa-yet ederek başka meselelere geçmek en çıkar yol idi. Çünkü böylece, halifeye biat ve halifenin şariat dahilinde vazife ve sa-lahiyetlerinin tayini meselesi Ankara'nın gelecekteki siyasî hayatını toptan değiştirebilirdi. En önemlisi Mustafa Kemal'in ta baştan beri düşündüklerinin allak bullak olması sözkonusuydu.

Bitlis Milletvekili Yusuf Ziya meclisi konuşmalarıyla artık halifeye biat noktasına getirmiş ve ondan da öte halifeliğin sembolik olarak kalmaması için:

"Sembolik Bir Halife Seçmeyelim!"

"Efendiler! Bir camie, bir mescide bir imam veyahut bir müezzin tayin ettiğimiz zaman o vazifesinin ne olduğunu bilir. Camie tayin olunan imam bilir ki, gideceği camide imamet edecektir. Bir imamın, bir müezzinin vazifesi malum iken, koskoca bir halifenin vazifesini tayin etmemek, müşevviş (belirsiz ve karmakarışık) bırakmak muvafık mıdır?

Yoksa Efendiler halife yalnız bir kelime ile olmaz. Biz Va-tikan Sarayını taklit etmiyoruz. Sembolik bir halife seçmiyoruz.

⁹ Bitlis mebusu Yusuf Ziya Bey'in bu hiç beklenmedik konuşması ve konuşmanın kazandırdığı açt, devleti tam anlamıyla yeniden Kur'an'a ve Sunnet'e, kısaca şariate döndüreceği için Mustafa Kemal bu konuşmalardan çok huylanmıştı ve yandaşlarına, "bu da nereden çıktı?" demek mecburiyetinde kalmıştı.

Maahaza Halifenin vazifesi tayin edilmeli ve intihap, şerait-i lazime tahtında olmalıdır."¹⁰ diyerek meclisi etkileyen bir konuşma yapmıştı.

İşte tam bu sırada Gazi Mustafa Kemal gelecekteki düşündüklerini gerçekleştirmek adına bizce tarihî olan şöyle bir konuşma yapmıştı:

"Arkadaşlar mevzubahis olan meseleyi çok münakaşa etmek, çok tahlil etmek mümkündür. Fakat zannediyorum ki, münakaşat ve tahlilâtta ne kadar ileri gidersek meseleyi halletmekte o kadar müşkülât ve teahhurata uğrarız. Benden önce kürsüyü terk eden Yusuf Ziya Bey, halife olacak zatın vazife ve salahiyetlerinin ne olacağından bahis buyurdular. Zannediyorum ki, ondan önce bir halife intihap etmek daha mühimdir. Sonra seçeceğimiz halifeye hilafetini tebliğ edeceğiz... Binaenaleyh bugün söylenen şeylerin hepsini halletmemiz mümkün değildir."

Mustafa Kemal'in hedefi "sözde bir halifelik"le seçimi yapmak ve halifeye hiçbir vazife verdirtmemek idi. İşte bu konuşmayla "biat" ve "halifenin salahiyetleri" meselesi gündemden çıkıverdi. Son söz olarak Mustafa Kemal, halifelik ve hilafet makamı üzerinde durarak: "... Fakat Türkiye'nin vazifesi Makam-ı Hilafeti kurtarmaktır. Bu bizim için bir dava-yı mahsustur. Bunu makam-ı Hilafet olarak nihayetine kadar göstermek ve onun kurtarılmasına çalışmak bizim için hayırlı bir davadır. Bizim için bu dava Alem-i İslâm nazarında fevkalâde takviye eden bir meseledir. Bunu sarsmak doğru değildir." diyerek halifeye sahiplenme hususunda meclisin nabzına hakim olmaya çalıştı."¹¹

10. TBMM Gizli Celse Zabıtları, 140. in ikat, 5. celse (18.11.1338)

11. Çetin Özek, *Türkiye'de Gerici Akımlar*, s. 31-34, Varlık Yay. İstanbul, 1964.

İşin ilginç yanı Atatürk'ün çok açık bir dille hilafeti ve halifeliği savunan bu konuşmalarına rastlayan günlerde; 18 Kasım 1922 tarihinde Lozan Barış Konferansı için Lozan'da bulunan İsmet İnönü de bütün bir dünyaya ve dünya müslümanlığına aynı mesajı veriyordu. İsmet İnönü 17 Kasım 1922'de Lozan'da kabul ettiği: "*Muslim Standart*" gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Seyyid Abdülkayyum Melik'e bütün dünyaya duyurulmak isteği ile verdiği beyanatta:

"Size ve sizin vasıtanızla bütün müslümanlara şunu söyleyeyim ki...

Türk Milleti, İslâmiyet'in kolu ve kılıcıdır. Türkiye Anayasası, Hilâfetin yani hür ve müstakil bir "İslâm Devleti"nin menfaatlerini yürütmeğe çalışacak ellere, bütün müdafaa kudretini vereceğini söylüyor. Bu halde, Hilâfeti nasıl, maddî, desteksiz bırakmış oluruz.

Türkiye, Hilâfeti tutuyor ve tutacaktır. Hilâfet Türk Milletine veditir, emanettir. Türk milleti hür ve müstakildir. Bunun için Hilâfet de taarruzdan masûn ve iktidara mâliktir. Hilafetin bütün vasıfları mahfuz ve emindir.

Kanımızın son damlasına kadar Hilâfeti tutup, yaşatacağız. Fakat tek bir adamın şahsi malı olmasına aslâ müsaade edemeyiz. İşte Türk Milletinin kararı budur. Biz öyle hissediyoruz ki, Hilâfet bugün dahi müslümanlar arasında, daha büyük bir anlaşma ve yardımlaşma kaynağıdır. Yeryüzündeki din kardeşlerimizin bu sözlerimi dikkatle okumalarını isteriz ve mihnetli günlerimizde onların devamlı müzaheretlerini beklemekte olduğumuzu düşünerek bizi haklı görmelerini bekleriz.

Biz, büyük İslâm Aleminin azasındanız. Bizi takviye ve

*teşcî, etmenizle ve İslâmiyete yaptığımız âcizâne hizmeti takdir eylemenizle bizim, İslâm'ın hürriyet ve istiklâlinin savunucusu sayılmağa lâayık olduğumuzu isbat ettiniz. Türk, bu mütevazî ve asil vazifeden dolayı iftihar eder. Bizim kanaatimiz şudur ki, Hilâfet hakkı Türk Milleti'nde mahfuzdur."*¹²

18 Kasım 1922 tarihlerinde Lozan'da böylesine açık bir üslupla hilafet savunuculuğunu yapan İsmet İnönü gibi, 18.11.1922 tarihli TBMM Gizli Celsesinin 140. birleşiminin saat 4.18 sonrası başlayan 5. celsesinde de Atatürk çok açık bir dille: "Halifelik bizim için Alem-i İslâm nazarında fevkâlâde takviye edici bir meseledir" demişti.

Bu sözlerin zaman ve zemin gereği, özellikle de siyaset gereği söylenmiş olduğunu, 3 Mart 1924'de Halifeliğin kaldırılması üzerine söylenen sözler ispat sadedindedir.

O günleri dakika dakika yaşayan gazeteci Naşid Hakkı Uluğ'un tesbit ve benzetmesiyle söylersek; "Gazi yine soğukkanlı ve sükûn içerisinde ihtilalci kararlarını frenlemiş,

12. Feridun Kandemir, *Hatıraları ve Söyliyemedikleriyle Rauf Orbay*, s. 96, İstanbul, 1965, Kadir Mısırlıoğlu, *Lozan, Zafer mi, Hezimet mi?* Sebil Yay. c. 1, s. 238.

İsmet Paşa'nın "kanımızın son damlasına kadar hilafeti ve halifeliği yaşatacağız" diyerek İslâm dünyasına anons ettiği sözlerin çok kısa bir zaman sonra tamamen siyasî bir maslahat için söylenmiş olduğu anlaşılmıştır.

İsmet Paşa'nın da düşünülen senaryonun, zaman gereği, —istemese ve inanamasa da— bir parçasını yerine getirmek için bu sözlere başvurduğu bugün gün gibi aşikardır.

Yine İsmet Paşa'nın Lozan'a hareket etmeden önce Türkiye'de halifelik ve hilafet makamı üzerine 13 Kasım 1922 tarihinde verdiği beyanat ilgi çekiciydi. İsmet Paşa şunları söylüyordu:

"Halifelik yüce bir makamdır ve bütün siyasî çatışmaların üzerinde kalacaktır. Halife bağımsız olmalıdır, yabancı bir kuvvetin egemenliği altında kalamaz ve yaşayamaz. Halife, hilafetin merkezi olan İstanbul'da ve bağımsız Türkiye'nin himayesi altında kalacaktır. Halifeliğin Osmanlı hanedanından alınacağı yolunca asılsız yalan haberler duymaktayım. Bilesiniz ki Halifelik daima onların ve onlarda kalacaktır." (Göthard Jaschke, *Yeni Türkiye'de İslâmlık* (Orijinal adı, "Der Islam in der nen Turkei"), s. 117. Bilgi Yayınevi, Ankara, 1972, Birinci Basım)

başarı için en pratik yoldan her safhayı vakti geldikçe tatbik prensibinden ayrılmamıştı."¹³

Mustafa Kemal Atatürk'de özellikle devrimlerin başlangıcına kadar geçen süredeki bu tür değişken politikalar için ortaya koyduğu stratejiyi şu sözleriyle izah ediyordu:

"Ben toplumumuzun yücelme istidadını ve yapacaklarımı bir millî sır gibi vicdanımda taşıyarak, peyderpey toplumumuza tatbik ettirmek mecburiyetinde idim."¹⁴

Gazi Mustafa Kemal'in bütün meclisi yönlendiren konuşmalarından sonra halife seçimiyle ilgili fetvanın okunması isteğiyle Konya Mebusu, Şer'îye Vekili müderris ve müfessir Mehmed Vehbi Efendi (Çelik) kürsiye gelir. 16 ciltlik "*Hülasatül Beyan Fî Tefsir'il Kur'an*" adlı büyük tefsir kitabının da müellifi olan Hâdim'li Vehbi Efendi¹⁵ özetle şu konuşmayı yapar:

13. Naşit Hakkı Uluğ, *Halifelîğin Sonu*, s. 67.

14. *agc.* s.67.

15. Konyalı Mehmet Vehbi (Çelik) (1861-1949).

"Mehmed Vehbi (Çelik) Efendi, İstiklal Mücadelesi sırasında Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin üçüncü şer'îye ve Evkaf vekilidir. 15 ciltlik "*Hülasat-ı Beyan Fî Tefsiri'l-Kur'an*" adlı tefsiriyle şöhret bulmuş değerli din alimlerinden-
dir.

1861 yılında Konya ilinin Hâdim kazasında doğmuştur. Hâdim ulemasından Çelikzâde Hüseyin Efendi adında bir zatın oğludur.

İlk tahsilini köyünde yaptıktan sonra 1877 yılında Hâdim Medresesine girmiş üç yıl burada gerekli temel İslâmî ilimleri öğrendikten sonra 1880 yılında Konya'da Şirvaniye medresesine kaydolmuştur. Konya'da Fıkha ağırlık veren Mehmed Vehbi Efendi, 1888 yılından itibaren Fıkıh, Tefsir, Hadis gibi temel ilimlerden icazet aldıktan sonra ders okutmaya başlamış ve 1899 yılında da Mahmudiye Medresesine müderris olmuştur. 1901 yılında Konya Hukuk Mahkemesi üyeliğine seçilen Mehmed Vehbi Efendi, 1908 yılında İkinci Meşrutîyetin ilanı ile Konya mebusu olarak İstanbul Meclis-i Mebusan'ına katılmıştır.

1911 yılında Meclis-i Mebusan'ın dağılması üzerine Konya'ya gelerek 1915 yılına kadar, "*Hülasatül Beyan*" adlı 15 cildlik tefsirini yazmakla uğraşmıştır.

1918 yılında Yunanlılar'ın İzmir'e asker çıkarmasıyla, yurdun değişik yerlerinde oluşturulan "Kuvay-ı millîye" için, Konya'da vaaz ve irşadlarıyla büyük

"Efendiler! İslâmiyet'te müstebit bir hükümet şekli yoktur. Hükümet-i İslâmiye tamamen meşruattır (şartlara bağlıdır). Fakat meşrûtiyeti Şeriat Ahkâmını icrâ suretiyle meşruttur. Şeriatın ahkâmını icra noktasında zaman zaman suistimâlat da oldu, şeriata hiç yanaşmayanlar da oldu. Hatta ahkâm-ı şer'iyye'nin dışına çıkmalar da oldu. Ama bütün bunlar makam-ı hilafette bulunanların kendi hatalarıdır. Fakat bu durum asla makam-ı hilafetin ıskatı anlamına gelmez. Halife İslâmlara ait bir ünvandır ve Kur'an-ı Azimüşşan ile sabittir. Cenab-ı Hak, Adem'i halife kıldığını beyan buyurmuştur. Hali-fenin manası, dünyayı vakti merhumuna kadar, şeriat dairesin-de imara say etmektir. Binaenaleyh halife olan zat, şer'î şerifin

desteklerde bulunmuştur. Bu desteklerinden ve halkın da kendisine karşı sevgi-sinden dolayı kısa bir müddet Konya Vali Vekilliğinde bulunmuştur.

Vehbi Efendi 1919 yılında yapılan seçimlerde tekrar Meclis-i Mebusan'a Konya Milletvekili olarak katılmıştır.

23 Nisan 1920 yılında Ankara'da Büyük Millet Meclisinin açılışıyla Anka-ra'ya gelmiş, bir müddet Meclis Reisliğinde de bulunmuş, bilahare 6 Kasım 1922'de Abdullah Azmi Efendi'nin yerine Şer'îye Vekilliğine getirilmiştir. Şer'îye ve Evkaf Vekaletinde iken ruhen ve fikren uyuduğu İkinci Grup milletvekillerine dahil olması yüzünden çok sıkı takip ve tazyik ile Mustafa Kemal Atatürk'ün ve I. Grup milletvekillerinin kuracağı Halk Partisine girmesi için zorlanmış ve fakat o bütün baskılara ve partiye girmezsen Şer'îye vekaletinden istifa et!" demelerine rağmen ne Halk Partisi (Fırkası)ne üye olmuş ve ne de Şer'îye vekaletinden istifa etmiştir.

Mehmed Vehbi Efendi'nin Şer'îye Vekilliği 4 Ağustos 1923 yılında kabine-nin istifası ile sona ermiştir. 3 Nisan 1923 yılında alınan seçim kararı ile dini düşüncelerinden dolayı milletvekili seçimlerine alınmayan Vehbi Efendi, Millet-vekilliği sonrasından, 1949 yılı, Kasım ayının 27'inde 88 yaşında hakkın rahme-tine kavuşuncaya kadar sürekli Tek Parti —Halk Partisi—nin tarassutu altında kalmıştır.

Onun bu dönemdeki baskı dolu hayatını anlatması açısından şu örnek yeterli olur kanaatindeyiz:

"Mehmed Vehbi Efendi basılmış olan "*Hûlasat'ül-Beyan*" adlı tefsirinin cilt işlerini takip için 1926 yılında İstanbul'a gitmişti. Birgün köprüde eski Canik mebusu Nafiz Bey'e tesadüf etmiş ve Nafiz Bey ile birlikte I. dönem TBMM'nin ateşli İslâmcılarından ve İkinci Grup milletvekili liderlerinden Erzurum Mebusu Hüseyin Avni (Ulaş) Bey'in Karaköy'de bulunan bürosuna gitmişti. Büroda soh-bet ederlerken, oraya İzmir suikastı tertipçilerinden olduğu iddia edilerek idam edilen Ziya Hurşit de gelmişti. Eski bir mebus arkadaşı olması hascebiyle Ziya Hurşit'le de orada kısa bir sohbette bulunan Mehmet Vehbi Efendi, bilahare

ahkâmını icraya memurdur. Hilafet İslâmlara mahsus bir keyfiyettir derken de bunu kastediyorum. Halife denilen zat tenfiz-i ahkâma, icra-yı hukuka, mazlumun intikamını zalimden alma-ya... kadir olmakdır. Ve de halife alim olmalı, müctehid olmalı, sahibi re'y ve tedbir olmalıdır. Fakat şimdi bu şerâitin cem'ini bir şahısta bulmak imkanı var mıdır? Elbette yoktur. Onun için biz halihazır şartta en uygun halifeyi seçmek durumundayız. Seçilene biat ederiz. Bu müslümanlar için vacibtir, lazımdır. Hatta tehiri de caiz değildir. Seçilen halife de vezaif-i şer'iyelerini meclise terk eder ve meclis vasıtasıyla icra ettirebilir.

Bunun için efendiler ben cümleden rica ediyorum, ev-velen intihap (halife seçimi) bilelim, sonra da sıfatlarını düşünelim (çok doğru sesleri ve alkışlar)."¹⁶

Şer'îye Vekili Vehbi Efendi bu konuşmadan sonra halife intihabı'na dair fetvayı meclise sunmuş ve fetva kabul edil-

İzmir suikastı olayı gerçekleşince kendisine konuyla hiç alakası olmadığı halde ve sadece Ziya Hurşit'le İstanbul'daki kısa bir görüşmesi münasebetiyle 1927 yılında Konya'da tevkif edildi. 10 gün kadar Konya merkez karakolunda baskı gören Mehmet Vehbi Efendi, Ankara'dan Konya'ya gelen ani bir emirle bütün ilmi kisvelerinden soyutlanarak; müderrislik ve benzeri diplomalarına el konularak acilen Ankara'ya getirilmiştir. Ankara'da iki hafta yoğun bir sorgu ve baskıya uğrayan Vehbi Efendi, yapılan kovuşturmalar sonunda suçsuz olduğu ve uzaktan yakından İzmir suikastı ile alakası olmadığı tesbit edilince serbest bırakılmış ve böylece son anda İstiklal Mahkemesine gönderilmeden salıverilmiştir.

Mehmed Vehbi Efendi, Şer'îye ve Evkaf Vekili olduğu sırada Vekâletin resmi arabasına birgün bile binmemiş, milletvekilliğinde olduğu gibi bakanlığı döneminde de, evi ile meclis arasında üç kilometrelik bir mesafe olmasına rağmen, hergün evinden meclise yaya gidip gelmiştir. Vekilliği sırasında yöneticilerden çok tazyik görmesine rağmen bir gün olsun ne sarığından ve ne de giydiği mest lastiğinden taviz vermemiştir."

(Mehmed Vehbi, *Büyük Kur'an Tefsiri*, c. 1, s. 11-15; Konya Yüksek İslâm Enstitüsü Eski Müdürü Veli Ertan'ın önsözünden).

16. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, İş Bankası Kültür Yayınları, c. 3, s. 1052-1053, 2. Baskı, 1985, Ankara.

mişti.¹⁷ Ancak meclis gizli oturumundaki tartışmalar bitmemiş ve bu sefer özellikle de İkinci Grup milletvekilleri arasında biatın şekli, biat yeri, gıyabi biat caiz midir, biat için musafaha şart mıdır? gibi henüz seçilmemiş bir halifeye bağlılığın şekli en ince teferruatlarına kadar münakaşa edilir olmuştu.

Bu sefer meclisteki hocalar tarafından fikhî boyutlarındaki farklılıkla beraber, yetişmelerindeki farklılıklar dolayısıyla birbirine girer olmuşlardı.

Meclisin Birinci Grubuna ait milletvekilleri Mustafa Kemal ve Arkadaşları, sessizce hocaların biat meselesinde birbirine düşmelerini seyrediyorlardı! Müzakerât esnasında her hoca kendi bilgisini ortaya koyarcasına kürsüden arapça ayetler okuyor,¹⁸ (Erzurum Mebusu Salih Efendi), bir kısmı da fıkhi ayrılıklarla mezhep imamlarının bu konudaki görüşlerini fıkıh kitaplarından örnekler göstererek uzun uzun tartışmaya katılıyordu.¹⁹ (Ankara Mebusu Mustafa Efendi).

Böylece müzâkerât başında İkinci Grub'un yüklendiği hedef noktadan kendiliğinden uzaklaşmış oluyordu. Hocalar bu işin çok derinlikli bir mesele olduğunu söyleyerek tartışmaya kendiliklerinden son verme yoluna gittiler. Çünkü sabah namazı vaktine kadar bu hararetli tartışmalar sürmüş ve doğal olarak hiçbir neticeye ulaşılmamıştı.

17. Meclis Oturum Başkanı Dr. Adnan (Adıvar) Bey, sözkonusu fetvayı oya sunduğunda Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Bey, "fetvalar fıkıhla ilgilidir, Allah'ın kanunlarıyla ilgilidir, oya sunulamazlar!" diyerek karşı çıktığında, Mustafa Kemal'in cevabı ilginçtir: "Beyefendi, unutmayın ki bu memleketi yıkmak için de fetva vermişlerdir." Mustafa Kemal'in bu cevabıyla İslâm tarihinde belki ilk kez bir fikhî fetva bir meclisin oyuna sunulmuş ve geçerliliğini de bu koşulla kabul ettirmiş oluyordu. Aslında böylece 1299 tarihinden bu yana Osmanlı ülkesinde ilk kez bir fetva böylesine kişilerin istek ve emellerine bırakılmış oldu ve böylece de İslâm siyasal yapısında bu oylamalı fetva ile önemli bir gedik açılmış oldu. (Çetin Özek, *Devlet ve Din*, s. 475)

18. *a.g.e.*, c. 3, s. 1056.

19. *a.g.e.*, c. 3, s. 1058.

TBMM'DE HALİFE SEÇİLİYOR

Gizli oturumdaki bu konuşmalar sabaha kadar sürmüş, sabah olduğunda gelinen nokta ise Mustafa Kemal'in başlangıçta İkinci Grup milletvekillerine söylediği nokta idi. Yani "biat" ve "halifenin vazife ve salahiyetleri" konusu görüşülmeyecek ve direkt olarak halife seçimine gidilecekti. Halife seçimi çok kısa sürdü. Mecliste oya katılan 162 mebus vardı. 148 kişi Abdülmecid Efendi için oy verdi. İkisi Sultan Abdulhamid'in oğullarından Abdürrahim'e, üçü de yine Sultan Abdulhamid'in büyük oğlu Selim'e oy vermiş, 9 kişi de çekimser oy kullanmıştı.²⁰

Şer'îye Vekili Konyalı Mehmed Efendi'nin halife seçimine dair fetvasının TBMM'ce kabulünden sonra hilafetin konumu, halifeye bağlılık, biatın zarureti, İstanbul'da halife olur mu? Meclis'in konumu şer'an nedir? halifenin merasimleri... gibi konu başlıkları, TBMM'de 140. gizli oturumda uzun uzun tartışılarak her zaman ifade ettiğimiz gibi senaryoda planlanan noktaya; yani "göstermelik halifelik" noktasına getirilmişti.

TBMM'nin 18.11.1338 tarihli 140. birleşiminde "gizli" olarak tartışılan bu konunun meclisçe nasıl değerlendirildiğini ve Mustafa Kemal'in de bilerek seçilen halifeye yetki ve sorumluluk kazandırmak yerine suretâ işi hallettiğini, bu günkü ifadeyle de hep türübünlere oynadığını aşağıdaki gizli celse zabıtlarından daha rahat öğrenmiş olacağız.

20. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, İş Bankası Kültür Yayınları, c. 3, s. 1063, Naşit Hakkı Uluğ, *Halifeliğin Sonu*, s. 97, Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, c. 3, s. 63.

İşte meşhur hilafet makamı üzerine yapılan gizli oturum konuşmaları:

Beşinci Celse

Açılma Saati: 4,18

Reis – Reis-i sani Dr. Adnan Beyefendi

Kâtipler: Hakkı Bey (Van) Mahmut Sait Bey (Muş)

Reis – Efendim; celseyi açıyorum. Söz Ziya Bey'indir.

Yusuf Ziya BEY (Bitlis) – Muhterem arkadaşlar; firari Vahidüddinin bu kadar hiyaneti, sırf fitratındaki redaet seyyie-siyle yaptığına kani misiniz? Bendeniz buna kani değilim. O esaretin taht-ı tazyik ve şiddetinde bunu yaptı. Esaretin taht-ı tazyik ve tesirinde olan bir halifeyi, şeriat, halife olarak tanımıyor. Şimdi aynı suretle, aynı akıbetе düşmek zannederssem muvafık değildir. Bu gün İstanbul'a zannederssem fiilen hâkim değiliz. İstanbul bir işgal mıntıkasıdır. Halen o vaziyeti muhafaza etmemiş olsaydı Vahidüddin firar etmezdi ve ettirilmezdi. Binaenaleyh kaçıp kaçmamasında katiyen ehemmiyet yok. Bunun ehemmiyetinden bahsetmeyeceğim. Fakat bilfiil hâkim olduğumuz bir mıntıkada Halifeyi intihap etmek şarttır, biat ta şarttır. Biat, intihabatın esasatındadır. Biat tamam olmayınca, intihap tamam olmaz. Hatta hatırlarsınız ki Hazreti Ali'ye bir çokları biat etmedi ve hilâfeti de tamam olmadı. (Oldu Sesleri) Yine hatırlarsınız ki Hazreti Ebubekir, Hazreti Ali'ye biat etmedi. Yani biatın, intihabatın şeraitinden olduğunu izah etmek için arz ediyorum. Biat şarttır ve Hazreti Ali'nin de

biat etmesi lâzım bir keyfiyettir. Biat, halifenin intihabı şeraitindendir. Biat olmayınca intihap tamam değildir, nakıstır. Binaenaleyh bir muhit-i işgalde halife intihap ederek yine eski vaziyete düşmek katiyen muvafık değildir.

Haşim BEY (Çorum) – Yani musafaha mı etmek istiyorsun?

Yusuf Ziya BEY (Devamla) – Evet müsafaha edelim (kesmeyelim dinleyelim sesleri) bir camie bir mescide bir imam ve yahut bir müezzin tayin ettiğimiz zaman o, vazifesinin ne olduğunu bilir. Camie tayin olunan imam bilir ki gidecek camide imamet edecek. Efendiler. İntihap edeceğiniz halifenin vazifesi nedir? Ben bu suali Heyet-i Âliyenizden soruyorum. Bir imamın bir müezzinin vazifesi malum iken, bir halifenin vazifesini tayin etmemek müşevviş bırakmak muvafık mıdır?

Rüştü Bey (Ergani) – Şeriat tayin etmiştir.

Yusuf Ziya Bey (Devamla) – Şeriatın tayin ettiğini biz tetkik etmeliyiz ki mübhemattan kurtulalım. Şeriat tayin etmiş ise umur-i şeriye ile alakâdar olan zevat buraya gelsin, tespit etsin ve beni de ikna etsin. Efendiler, halife hangi şerait dahilinde intihap ediliyor? Bendenizin kanaatıma göre İslâmiyet'te saltanat yoktur. Bu cihetten korkuyorsanız bunu iptal ediyorum. İslâmiyet, Cumhur-u halk üzerine müesses bir mecmua-i hâkimiyettir. Esasi Şûra ile müdevvendir (Malum Sesleri)

Yunus Nadi Bey (İzmir) – O, hal edilmiş mesaildendir.

Yusuf Ziya Bey (Devamla) – Fakat o şûranın reisi tabiisi, halife olacak herhangi bir zattır. Efendiler şeriat-ı İslâmiyeden bahsediyorum. Müslüman bir mecliste şeraiat-ı İslamiyeden

bahsediyorum. Binaenaleyh umur-u şeriye ile alâkadar rüfeka-i kiramın vicdanı insafına müracaat ediyorum. O şûraya riayet edecek zat, herhalde halife olacak zattır. Halife cismani, ruhani sıfatları nefsinde cem eder. Fakat mukayyeden cem der. Onu Takyit edecek ise mücerret şûra-yı ümmettir. Bu, usul-ü şeriyeden, kavaid-i şeriyedendir. Buna iman eden insanların bunun karşısında söz söylememesi lâzımdır.

Hacı Şükrü Bey (Diyaribekir) – Halife, yani Meclisin reisi mi olsun? (Gürültüler)

Yusuf Ziya Bey (Devamla) – Meseleyi umur-i şeriye ile alâkadar olan rüfekayı kiramın vicdan-ı insafına terk ediyorum. Binaenaleyh söz söylemek sükût etmemek hakları iken sükût ederlerse vebal yarın ruzu mahşerde boyunlarındadır. Maahaza halifenin vazifesi tayin edilmeli ve intihap, şerait-i lâzime tahtında olmalıdır. Yoksa efendiler halife yalnız bir kelime ile olmaz. Biz Vatikan Sarayını taklit etmiyoruz. Bu katiyen böyledir. Yoksa âlem-i İslâmda müthiş teşevvüş vardır. Bunun önünü alınız. Yoksa pek fena olur.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Ankara) – Hiç bir teşevvüş yoktur. Merak etme.

Yusuf Ziya Bey (Devamla) – Bu benim kanaatimdir.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Ankara) – Arkadaşlar mevzu-bahis olan meseleyi çok münakaşa etmek, çok tahlil etmek mümkündür. Fakat zannediyorum ki münakaşat ve tahlilatta ne kadar ileri gidersek meseleyi halletmekte o kadar müşkülât ve teahhurata uğrarız. Bir de mevzubahis olan meseleyi muhtelif safhadan mütalâa etmek mümkündür. Meselâ şimdi kürsüyü terk eden refik-i muhteremiz doğrudan doğruya halife olacak

zatın sıfatını, salâhiyetinin ne olacağından bahis buyurdular. Zannediyorum ki ondan evvel firarî halifeyi halletmek ve onun yerine bir halife intihap etmek birinci safhayı teşkil etmek lâzım gelir.

İkincisi intihap olunacak halifeye keyfiyeti intihabı tebliğ edeceğiz. Ondan sonra bu müntehap halife nerede oturacaktır? Ahvali umumiye-i siyasiye hangisini mürecceh görmektedir? Ondan sonra bu halifenin salâhiyetinin derecesi ne olmak lâzım gelir meselesi mevzubahis olabilir. Binaenaleyh bugün hepsini birden halletmenin imkânı yoktur. Bendeniz söyleyeceğim bir kaç söze, arkadaşımın mevzubahis ettiği noktadan başlayacağım. Bu meclis, Türkiye Milletinin Meclisidir. Türkiye halkının Meclisidir. Bunun sıfatı, bunun salâhiyeti, yalnız Türkiye halkının yalnız Türkiye Milletinin, Devletinin hissiyatına, mukarreratına aittir. Bu Meclis kendisine, bütün âlem-i İslâmiyete şâmil bir kudret veremez efendiler. Binaenaleyh bu Meclisin Riyasetinde bulunacak zatın da olsa olsa temsil edeceği şey, yalnız Türkiye'ye ait olabilir. Bu mahdut bir şeydir. Halbuki Makam-ı Mualla-yı Hilâfet, bütün âlemî İslâma şâmil bir makam-ı mukaddestir. Türkiye Devletinin ve halkının bu noktadaki vazife-i diniye ve vicdaniyesi diğer âlem-i İslâmın dahi aynı güne gelmesine kadar bu Makam-ı Muallaya mesnedi olmaktır. Bütün kudretiyle, bütün kuvvetiyle onun kuvvetini, kudretini, şerefini bütün âlem-i İslâm nazarında ve gayri İslâmî âlem nazarında mâsun bulundurmaktır. Yoksa kendi mevcudiyetini halifenin bir yed-i iktidarına veremez, veremez efendiler ve vermeyecektir efendiler. Âlem-i İslâmda teşevvüş varmış veyahut olacakmış. Bu sözlerin hepsi yalandır, kim söylemişse yalan söylüyor.

Yusuf Ziya Bey (Bitlis)– Paşa Hazretleri, ben yalan söylemem.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Devamla)– Sen yalan söyleyebilirsin, müstaitsin.

Yusuf Ziya Bey (Bitlis) – Katiyen söylemem ve bunu kabul etmem Paşam.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Devamla) – Ben bir defa size yalan söyledin demiyorum. Size bunu söyleyenler yalan söylemiştir, diyorum. Sen kendin üzerine aldın.

Yusuf Ziya Bey (Bitlis) – Bendeniz yalan söylemem.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Devamla) – Efendiler; o fetva, firari halife hakkında yapılacak muameleyi tespit ediyor. İntihap olunacak halife hakkında da itiraf etmek mecburiyetindeyiz ki hasbelicap ve hasbelhadisat, muktaza-yı tarihi olarak hanedan-ı Âl-i Osmanı kabul etmek ve muhafaza etmek zaruretindeyiz. Bu ailenin, içinde bizim aradığımız evsafı bulmak bugün için biraz müşküldür. Belki gençleri sureti mahsusada yetiştirildikten sonra evsaf ve sıfat-ı lâzıme-yi haiz insanlara tesadüf edilebilir. Fakat bu gün bu ciheti hakikaten tetkik ve tahlil edecek olursak pek müşkil vaziyette kalabiliriz. Onun için intihap meselesinde bendenizce çok dağdağsız muameleye temayül göstermek muvafık oluyor. O da zaten firariden sonra gelmesi herkesçe muntazır olan bir zat vardır. Aldülmecit Efendi. Bir defa bu adam bazı fenalıklar ve hatalar yapmıştır. Şahsiyeti üzerinde Meclisi Âlimizde de bir çok tenkidatta bulunmuştur. Bunlara rağmen dün gece bu adam nevama bir senet vermiş oluyor ki (Türkiye Büyük Millet Meclisinin mukarreatını ben kabul ediyorum) diyor. Binaenalyh intihabatta maz-

har-i sühulet olabilmek için bu zat üzerinde efkârı temerküz ettirmek muvafık olur zannındayım.

Şimdi halife intihap olunacak zatın İstanbul'da kalması veyahut buraya getirilmesi meselesi var ki bu nazik bir meseledir. Efendiler. Şimdi hakiki vaziyeti tetkik edecek olursak İstanbul kuva-yi itilâfiyenin kuva-yi askeriyesi taht-ı işgalindedir. Onların tahtı tesirindedir. Buna hiç şüphe yoktur. Fakat bu tesirin derecesi dün ile bu gün bir değildir. Yani bu gün hiç bir kuvvet kullanmadığımız İstanbul üzerinde haiz-i tesir ve nüfuz olmaya başlamışızdır. Bunun atisi bu nüfuzu akimiyetin şaysine doğru delâlet etmektedir. Bunun en birinci delili Harington'un, yahut İngilizlerin kendilerinin İstanbul'da hâkim olmadıklarını veyahut kariben hâkimiyetlerinin zail olacağına kail olarak ellerindeki avı beraber alıp kaçırmak istemişlerdir ve kaçırmışlardır. Bu delil-i bahirdir ki biz İstanbul'da tesisi nüfuz etmekteyiz. Bu tamamdır denilemez. Yani Makam-ı Hilâfet tamamen tahlis edilmemiştir. Fakat Türkiye'nin bir vazifesi Makam-ı Hilafeti kurtarmaktır. Bu bizim için bir davayı mahsustur. Bunu Makam-ı Hilafet olarak nihayetine kadar göstermek ve onun kurtarılmasına çalışmak biçim için hayırlı bir davadır. Bizim için bu dava âlem-i Islâm nazarında fevkalâde takviye eden bir meseledir. Bunu sarsmak doğru değildir. Yani Makam-ı Hilafeti başka bir yere nakletmek bu günün şerait-i hususiyesi itibariyle doğru olamaz.

İkincisi yine menfî olarak düşündüğümüz zaman makam-ı hilafet henüz haizi tesir ve nüfuz olmadığımız ve düşmanların tesirinin haizi nüfuz olduğu bir mıntıkadadır. Halifeyi hapsedmek onu tanımamak bu adamların ellerindedir. İsterlerse yapabilirler. Fakat bu tarzı hareketleri bizim aleyhimize değildir.

Belki bizi cihan nazarında mağdur ve mazlum gösterecek ve davamızı haklı gösterecek kendi aleyhlerine bir takım harekâttır. Binaenaleyh bunları yapacakları itibariyle hiç bir vakit tevahhuş etmemelidir. Bu itibarla intihap edeceğimiz halifenin orada kalmasını davamız nokta-i nazarından muvafık gibi ad ediyorum.

Üçüncüsü bizim cihan nazarında en büyük kudret ve kuvvetimiz yeni şekil ve mahiyetimizdir. Efendiler yani Makam-ı Hilâfet taht-ı esarete olabilir. Halife namını taşıyan, İngilizlere iltica edebilir ve onlarla beraber kaçabilir. Efendiler her şeyi yapabilir. Fakat Türkiye Büyük Millet Meclisinin tarz-ı idaresini, siyasetini, kudretini katiyen sarsamazlar. (Alkışlar) Binaenaleyh aman halifeyi kaçıracaklar, esir edecekler, şöyle olacak, böyle olacak diye biz telaş edecek değiliz. Telaş edecek bütün âlem-i İslâm olmak lâzım gelir. Onlar da telaş etsinler. Onlar da bizimle beraber çalışsınlar ki Makam-ı Hilafeti kurtaralım ve serbest olarak bütün cihana şâmil bir halifeyi oraya oturtalım. Onlar da ancak bu suretle bize muavenette bulunurlarsa...

Bir de halifenin Anadolu'ya bu günlerde getirilmesi mevzu-bahis olmamak lâzım gelir. Biz murahhaslarımızı dünya nazarında sulh için Lozan'a göndermiştik ve sulh talep ediyoruz ve sulhun olacağına da ümitvar bulunuyoruz. Binaenaleyh yeni bir hadise ve çok ehemmiyet verir gibi hiç bir hadise olmamak lâzım gelir. Sulh yapalım diyoruz. Şayet sulh olmazsa, muharebe yapmak mecburiyeti olursa o zaman belki halifenin düşman taht-ı tesirinde ben duramam deyip buraya gelmesi ve bizimle beraber burada nazar-ı dikkati celbederek mücadeleye devam olunması bizim için kudret olabilir. Yoksa gelmesi ve getirtilmesi meselesi değildir. Bizi duçar-ı zaaf eden bir meseledir.

Sonra arkadaşlar evvel ve ahir arz ettim. Tekrar edeyim, bütün zihniyetlerin tenevvür etmesi için tekrara lüzum görüyorum. Türkiye halkı bilâkaydüşart hâkimiyetine sahip olmuştur. Hâkimiyet hiç bir şekilde, hiç bir mana ve delâlette iştirak kabul etmez. Halife olsun, ünvanı ne olursa olsun, bu milletin mukadderatında bir müşareket sahibi olamaz. Efendiler millet buna katiyen müsaade edemez ve bunu teklif edecek hiç bir Millet Vekili olduğuna kani değilim. (Alkışlar) Binaenaleyh bütün harekâtımız bütün mukadderatımız bu nokta-i nazardan olabilir. Başka türlü imkân-ı katisi yoktur. (Fetvai şerif okunsun sadaları)

Vehbi Efendi (Şeriye Vekili) (Konya) – Efendim, Yusuf Ziya Bey ruhaniyet, cismaniyet diye bazı şeyler söyledi ve diğer zamanlar da bu kelime istimal olunuyor. Ruhaniyet, cismaniyet tabiri nasraniyete ait bir tabirdir. İslâmiyette ruhaniyet, cismaniyet diye tabir yoktur. (Şiddetli alkışlar) Sonra arkadaşlardan ekseriye efendim hilâfetin vazifesi nedir? Bu iki de bir soruluyor. Efendiler İslâmiyette müstebit bir hükümet yoktur. Hükümet-i İslâmiye tamamen meşruattır. Fakat meşrutiyeti şeriatın ahkâmını icra suretiyle meşruttur. Ama bu olabildi mi olamadı mı? Evet suistimalat ta oldu, şeriata hiç yanaşmayanlar da oldu, ahkâm-ı şeriatın haricine de çıkıldı. Fakat makam-ı hilâfetten veyahut makamı hükümdarîde bulunan adamların bu vazifeyi ifa etmemelerinden dolayı bu vazife kendilerinden sakıt olmak lâzım gelmez. O vazife ile memur edilir. Fakat ifa etmemişlerdir. Halife İslâmlara ait bir unvandır. Ve Kur'an-ı azimişşan ile sabittir. Efendiler Cenab-ı Hak Hazreti Âdem-i halife kıldım buyuruyor. Fakat hilâfetin manası efendiler dünyaya vakt-i merhununa kadar imara say etmektir.

Bu imara da şeriat dairesinde sây etmektir. Binaenaleyh halife olan zat, şer-i şerifin ahkâmını icraya memur olması lâzımdır. Hilâfet, İslâmlara mahsus bir ünvan dediğimin sebebi de budur. Çünkü İslâm riyasetinde bulunana halife deniyor. Bu da ahkâm-ı şeriyeyi icra ile memurdur. Halife denilen zat tenfiz-i ahkâma, icra-yı hukuka, mazlumun intikamını zalimden almaya... Kadir olmalı. Fakat efendiler halife denilen âlim olmalı, müctehit olmalı, sahibi rey ve tetbir olmalı. Bunun içinde de şecaat salebet te var, her şey var. Fakat bu şeraitin cemini bir şahısta bulmak imkânı var mıdır yok mudur? Elcevap: Yoktur, Yok olunca ne oluyor şer'an her umuru ehline tevdi ile takdimi âmal tarifesine riayetle Makam-ı Hilâfette bulunur. Şimdi efendiler bizim hali hazırımıza gelince, evet bir bir halifeye biat ederiz. Bu Müslümanlar için vaciptir; lâzımdır. Hatta tehiri de caiz değildir. Bu halife de lâzım gelen vazaif-i şeriyesini Meclise terk eder. Meclis vasıtasıyla icra ettirilebilir. Bunun için cümleden rica ederim. Evvel intihap meselesini bilelim de sonra sıfatlarını düşünelim (Doğru sesleri)

Reis – Efendim deminki fetvayı Encümene göndermiştiniz. Encümen bir mazbata yazmış arzu ederseniz onu okuyayım.

Şeriye Encümeni Mazbatası

Heyet-i Vekilenin halifenin fîrarından bahisle Meclisin kararı veçhile aherinin intihabına dair Meclise vaki olan beyanatına binaen cereyan eden müzakere neticesinde Şeriye Vekâleti Celilesi tarafından fetva isdarı lüzumu teklif olunmasıyle Vekâleti müşarünileyhaden takdir buyrulan fetva Mecliste kıraat olunmuş ve fetvayı celile tarz-ı tahririnde usulu ve

teamüülü kadimeye tevafuk etmeyen bir noktası ki o da tahsisen inhilalin beyan edildiği cihettir. Bu cihetin tasrihi talep olunmuş ve Meclisçe bu cihetin ilâvesi lüzum ve adem-i lüzumu müzakere olunmak üzere keyfiyetin Şeriye Encümenine havalesi kabul olunarak Encümenimize tevdi olunmakla bu babta müzakere icra edilmiştir. Neticede fetvanın esbab-ı inhilali mübeyyin olan metnin vakıa mutabık olduğu cihetle yalnız şikkı sani olarak bu surette münhalı olur mu ibaresinin tahrir ve heyet-i itfaiyece imza edildikten sonra Şeriye Vekâleti Celilesince imza olunması usulü müttehazaya muvafık olduğuna dair müttefikan karar verildi.

18 Teşrinisani 1338

Aza

Katip

Konya

Rifat

M.M.

*Şeriye ve Evkaf
Encümeni*

Reisi

Karahisarı Sahip

Ankara

Ismail Şükrü

Mustafa

Aza

Aza

Denizli

Adana

Hasan

Mehmet Hamdi

Aza

Aza

Kütahya

Erzincan

Seyfi

Fevzi

Minettevfik

Bu meselede, eimmei Hanefiyeden cevap ne veçhiledir?

İmam-ı Müslimin olan Zeyt düşmanın umum müslimin ale-yhinde mucibi mahvolan tekâlifî şedidesini bilâzarure kabul ile hukuk-u İslâmiyeyi müdafaadan aczini izhara müsliminin müdafaaten mücahedelerinde düşmana muvafakatle müsliminin ihtilâl ve intikâsını mucip harekâta fiilen teşebbüs ve harekâtı ihtilâlkâraneye devam ve ısrar ve badehu ecnebi himayesine iltica ederek Makam-ı Hilâfeti terk ve fîrar ile Hilâfetten bilfiil feragat etmekle şeran münhali olur mu?

Elcevap: Allahü Âlem Bissavap; Olur,

Ketebetülfakir

Afa Anhülgani

Mehmet Vehbi

Bu suretle hukuk ve menafi-i İslâmiyeyi siyaneten Makam-ı Hilâfete lâyük bir zata erbab-ı hallü akit tarafından biat olunmak vacip olur mu?

Elcevap: Allahü Âlem Olur.

Ketebetülfakir

Afa Anhülgani

Mehmet Vehbi

Reis – Efendim; müsade buyurursanız usul-ü müzakareye ait bendeniz maruzatta bulunayım. Encümene havale buyurduğunuz Şeriye Vekâleti tarafından verilen fetvayı Encümen bir mazbata ile tadilen Heyet-i Umumiyyeye göndermiştir.

Ömer Lütfi Bey (Amasya) – Reis Bey; celse-i alineyeye geçtiğimiz zaman encümene gönderildiği zikredilmesin. Bende-

niz teklif ediyorum. Doğrudan doğruya bu fetva resen gelmiş gibi reye vazedelim.

Reis – Efendim; fetvayı reye koyayım (Fetva reye konulur mu sesleri) (Mazbatayı sadaları)

Şükrü Efendi (Karahisarısahip) – O veçhile tashih olunmuştur. Reye lüzum yoktur.

Reis – Âraya koyacağım şey nedir efendim; encümenin mazbatasını reye koyacağım. Bu kabul edildi mi, keyfiyeti hal tamam oluyor. Encümenin mazbatasını kabul edenler... (Efendim, çok rica ederim reye koyuyorum) Dikkat edin; reye konan hal fetvasını müeyyit olan Şeriye Encümeni mazbatasıdır. (Gürültüler)

Ragıp Bey (Kütahya) – Efendim; mazbatada halline dair bir kayıt yoktur. Halline karar verilmesine dair hepimiz ittifak etmişizdir.

Reis – Müsade buyurunuz efendin; biz de onu söylüyoruz.

Mazhar Müfit Bey (Hakkari) – Hal'i kabul edenler diye reye koyunuz.

Reis – Efendim, rica ederim şaşırtıyorsunuz. (Müttefikan sesleri) Efendim; tekrar reye arz ediyorum.

Bunu kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Süleyman Sırrı Bey (Yozgat) – Efendim; intihap meselesini halledelim, ondan sonra celse-i aleniyeye geçelim.

İsmail Şükrü Efendi (Karahisarısahip) – Fakat intihaba dair müzakere devam etmelidir.

Reis – Ediyorum efendim.

Hüseyin Bey (Elazığ) – Reis Bey; müzakere yoktur.

Reis – Kim diyor müzakere yoktur.

Lütfi Bey (Malatya) – Efendiler...

Yasin Bey (Gaziantep) – Efendim; neyi mükare ediyoruz?

Reis – Rica ederim. Mevzubahis olan mesele ne idi? Onun bir cüz'ü bitmiştir. Ne söylüyeyim. Sözlerini keseyim mi?

Lütfi Bey (Malatya) – Meydanda iki mesele vardır. Bu gayet muazzam ve mühimdir. Binaenaleyh bu husustaki içtihadatımı ve mütaalatımı Heyet-i Celilenize arz edeceğim. Biraz teenni ile dinlemenizi rica ederim. Meydanda iki mühim mesele var. Birisi hal meselesidir. (O bitti sesleri) Buna diyecek yok. Birisi de intihap ve biat meselesidir. Fakat fetva-yı şer'i şerifte noksaniyet var. (Gürültüler)

Hüseyin Bey (Elazığ) – Fetvaya ait söz söylememeyiniz Lütfi Bey.

Lütfi Bey (Devamlı) İtmam edeyim efendim (Olmaz o mesel bitmiştir sesleri)

Hüseyin Bey (Devamlı) Lütfi Bey fetvadan bahsedemezsin.

Lütfi Bey (Devamlı) — Esbab-ı halli noksan bırakıyorsunuz. Esbabı hal'in noksanını söylüyorum. (Gürültüler) Esasen müslimin arasında sefk-i dimaya sebebiyet vermesi meselesini fetvaya dercetmek lâzım gelirdi, bu unutulmuştur.

Reis — Buna ait söz söylememeyiniz efendim. Çok rica ederim. Başka noktadan bahsedin.

Lütfi Bey (Devamla) Bu âlem-i İslâm nazarında çok mühimdir. (Gürültüler)

Hacı Mustafa Efendi (Ankara) — Anlamamışsın sen.

Lütfi Bey (Devamla) —Halife fiilen sefk-i dimaya sebebiyet vermiştir. (Var var sesleri) Gelelim intihap meselesine:

Şimdi emr-i intihapta halifenin burada bulunması...

Hacı Mustafa Efendi (Ankara) — Ne yapacaksınız söyleyip te efendim. Dinlemeniz kifayet eder.

Lütfi Bey (Devamla) —Mütalaa olarak söyledim Vaz geçtim, arzu ederseniz kabul edersiniz, arzu etmezseniz kabul etmezsiniz. Şimdi intihap meselesi hakkında söyleyeceğim.

Reis — Lütfi Bey hâlâ, o noktada mı ısrar ediyorsun. (Patırtılar, gürültüler) Rica ederim söylesin.

Lütfi Bey (Devamla) — İkincisi intihap meselesidir. Şimdi Halife İstanbul'da iken bizim buradan halifeyi intihap edip biat etmekliğimiz veyahut Halifeyi buraya getirip biat etmekliğimiz meselesidir. Şimdi bizim buradan intihap etmekliğimiz şer-î şerife muvafık değildir. (Muvafıktır sesleri) Gürültüler, patırtılar) Esbabını izah edeyim şimdi. (Gürültüler) Rica ederim (İçtihat serbest sesleri)

Yusuf Ziya Bey (Bitlis) — Aynı mukabeleyi yaparız Reis Bey. Sükut etsinler.

Abdülhak Tevfik Bey (Dersim) —Reis Bey. herkes bu kürsüden söz söyleyebilir. Ne için kesiyorlar. İçtihat serbesttir. Rica ederim Reis Bey söz söylemek memnu mudur?

Reis — Efendim bu tarzda müzareke edilmez ki...

Lütfi Bey (Karahisarışarki) — Niye gürültü yapıyor.

Reis — Efendim oturalım da dinliyelim. Ne oluyorsunuz?

Lütfi Bey (Devamla) — Şimdi İstanbul'un işgal altında bulunmasına ve Halife intihap edeceğimiz zatın da İstanbul'da bulunmasına karşı biz bu gün buradan bu Halifeyi intihap edersek o Halife hürriyet-i şahsiyesine malik midir, değil midir? (Maliktir sesleri) Öyle ise İstanbul işgal altında değildir ve İstanbul'da Hükümetimiz tamamen hâkimdir. Halife intihap edeceğimiz zatın her türlü kuyut ve şuruttan ve taarruzdan azade bulunduğuna kanaat ediyorsak bu suretle orada iken biat edebiliriz. Yok bunda tereddüt hasıl olursa mademki bugün Halife orada ecnebinin işgali altında bulunacaktır. Aynı vaziyete maruz kalacağız. Halifeyi buraya getirip biat ettikten sonra iade etmek meselesi var. Sonra biz Halifeyi İstanbul'da iken orada bulunduğu zaman biat etmeye bizi mecbur edecek hal nedir. Evvelemirde merkezi hilâfet ve merkez-i hilâfet-i İslâmiye olan İstanbul'un vaziyeti idariyesi hakkında izahat versinler.

Osman Bey (Kayseri) — Hüsnü Efendi buna cevap versin.

Lütfi Bey (Devamla) — İstanbul'un vaziyet-i idariyesi hakkında Halifenin buraya gelmesi oradaki vaziyetimizi sarsıltır tehlikesi vardır. Halbuki oradaki vaziyetimiz Halifenin buraya gelmesiyle sarsılmaz itikadındayım.

Sırrı Bey (İzmit) — Lütfi Bey; suali Şeriye Vekilinden sorun.

Lütfi Bey (Devamla) — Şeriye Vekilinden soruyorum. İstanbul'daki Halifenin serbestisine kani misiniz? İstanbul'daki Halifenin ecnebi tesirinden, her türlü taarruzdan azade olarak

hür ve serbest olarak bulunduğuna kani misiniz?

Vehbi Efendi (Şeriye Vekili) (Konya) —Sözlerini söyle de ondan sonra.

Lütfi Bey (Devamla) — Sonra bizim İstanbul'un hilâfet-i İslâmiye olarak, hilâfeti nefs-i millisinde temerküz ettirmiş olan Türkiye'ye terdekilmesi ta müterakenin bidayetinden şimdiye kadar bütün düvel-i mutelifenin taht-ı tasdikinde olan bir meseledir. Halifenin muvakkaten buraya gelmesi ve burada biat edilmesi tekrar oraya gitmesi meselesi üzerine değildir. Zaten kürre-i arz üzerinde bulunan dört yüz milyon İslâma karşı İstanbul Merkez-i hilâfet-i İslâmiye olarak bırakılmıştır. Binaenaleyh Halifenin muvakkaten bir yere gelmesi, gitmesi onun buraya gelmesi, ona burada biat edilmesi İstanbul'un idare-i siyasiyesi üzerinde katiyen tesiri yoktur. Bu böyle bulunduğu halde Halifeyi kendi içimize getirip de kendimize karşı onun da bize tamamen vazife-i şer'iyesini bihakkın ifa edeceğine yemin verdikten sonra Halifemizi tekrar mahalline hâkim olarak göndermek daha muvafık; evfak ve daha ümridir. İstanbul'un vaziyetine hâkim olarak gönderecekleri... Binaenaleyh bu gün burada halifeye biat edecek olursak bütün dünya üzerinde bulunan dört yüz milyon nüfus-u İslâmiyeye karşı İstanbul'da bulunan halifenin şimdiye kadar hal-i esarette olduğunu ilân ettiğimiz halde aynı esaret mevkiinde bulunan bir halifeyi yeniden intihap ettiğimiz zaman diğer âlem-i İslâm bu tenakuza, bu tezada ne nazarla bakacaktır? Binaenaleyh bunun vaziyet-i siyasimiz üzerinde tesirat-ı siyasiyesi yoktur ve olamaz. Çünkü Hindistan'da ve sair yerlerde bulunan âlemi İslâma karşı düvel-i mutelife İstanbul'u merkez-i hilâfet-i İslâmiye olarak terketmiştir. Bu günkü Lozan Sulh Konferansı'nda bile İstanbul'un ha-

kimiyeti meselesi üzerinde bu mevzubahis olamayacaktır. Çünkü şimdiye kadar onlar da İstanbul'u muvakkaten işgal altında bulunduruyoruz diyorlar; ve bütün âlemi- İslâma karşı bunu da daimi surette tekrar ediyorlar. Bu yolda vesait-i mühimme ve vesaik-i siyasiye mevcuttur. Binaenalyh biz şimdi bir vehim itibariyle kalkıp da İstanbul'da bulunan halifeye biat etsek bu suretle hareket kendi tevehhümatımıza vücut vermekten ibarettir. Bu, tevehhümdür efendiler. Halife buraya gelmeli ve ona burada biat etmeliyiz. Hülâsa-i fikrim budur. Bunun haricinde yaparsak indallah mes'ulüz. Bütün âlem nazarında da yanlış telâkki edilmiş olur. (Ayak patırtıları, şiddetli gürültüler)

Mehmet Vehbi Efendi (Şeriye Vekili) (Konya) — Efendiler müsaade buyurunuz Lütfi Bey Hazretleri bir defa diyor ki İstanbul'da olup da Halife olacak zata buradan şer'an biat caiz değildir... Şer'an bu biat caizdir, efendiler.

Lütfi Bey (Malatya) — Hayır öyle demedim efendiler. (Gürültüler)

Reis —Kesmeyin efendim cevap veriyor, dinleyin.

Vehbi Efendi (Devamla) —Dedi efendim, ben biliyorum, vелеvki arkadaşımız dememiş olsun. Ben mesele-i şeriye beyan etmiş olayım. Mağrip'te olan bir adama meşrikte bulunan herhangi bir müslüman biat edebilir. Biatta hiç bir mani yoktur. Bu bitti. Bundan sonra İstanbul'da olan bir adamı intihap ettiğimizde o zat hürriyet-i şahsiyetine malik midir? Değil midir diyoruz. Evet Lütfi Bey, zannederseniz İstanbul'un eski halıyla şimdiki halin beynini tefrik etmemiş İstanbul'da bu gün lehülhamd velminne oldukça idare elimize geçmiştir efendiler.

(Bravo sesleri) Müsaade buyrunuz eskisi gibi değildir. Bununla beraber efendiler zararlar içtima ederse ehveni ihtiyar etmek kavaid-i şeriyedendir. Soruyorum ki zat-ı âlilerine ve Lütfi Bey'e İstanbul'dan Halife olacak diye bir adamı buraya araba ve vapurla getirip de bilâhere biat ettikten sonra İstanbul'a göndermekte bir mahzur var mıdır? Yok mudur?

Salahattin Bey (Mersin) —Hiç bir mahzur yoktur?

Vehbi Efendi (Devamlı) —Beyefendi bilhassa zatı âlinize söylüyorum, bunun tacili vaciptir ve şer'an tacili lâzımdır. Öyle ise İstanbul'da intihabında bir fark yoktur buraya gelip de biat nasıl olur? (Gürültüler)

Selahattin Bey (Mersin) —Biat burada olur fakat intihap şimdi yapılsın.

Vehbi Efendi (Devamlı) —İntihap ile biat beyinde fark yoktur. İntihap etmek demek sen müslimin üzerine imamsın demektir. Sen ona istersen intihap de istersen biat de. İstersen başka bir tabir yap, hep birdir. Rica ederim, bu günkü hal-i maslahatı düşünmekle bunu intihap etmek Müslümanlar namına, millet namına, Meclis namına bence eslem olduğunu söylüyorum. Ama rica ederim efendiler, intihap ettiğiniz zatı, evet Ali efendi olur, Veli efendi olur, onu heyet takdir eder ve mesele biter. Bunlar üzerinde vakit kaybetmek her halde bizim için doğru değildir.

Salih Efendi (Erzurum) —Bendeniz iki mesele soracağım Hoca Efendi. Biri intihap, biri de biat meselesi. İntihap meselesinin isticalinde ben de taraftarım. Fakat esasen intihap etmek (münellezine... anülmünker fehvü halife ve halife-i resul ve kitabullah) Ben bir kere intihap etmişim. Fakat ben şimdi bir

adama biat, edeceğim. Biatın esası iki şeyle olur. Biri name ile biat, biri de estaizübillah (innellezine yübayüüneke innema yübayüünallah) diyor. Hatta bu ayeti kerim...

Bir Mebus Bey – Amin.

Salih Efendi (Erzurum) — Kim diyor amin? Bunun için erbabı hal ve akdin yeden beyet tabaiyet etmesi lâzım mıdır, değil midir? Name ile biat memalik-i sairede mahsur kalan ümmet-i İslâmiye içindir. Yalnız bu cihetin hallini bendeniz şer'an olmasını istiyorum. Bu ciheti lütfen hal buyrun da mesele tenevvür etsin ve kapansın.

Vehbi Efendi (Devamla) — Efendim, her şey imkân ile mukayyettir. Şimdiki halde imkân var mıdır, yok mudur?

Salih Efendi (Devamla) — Bunu kabul ederim.

Vehbi Efendi (Devamla) — Kabul ettin ise geçiyorum.

Salih Efendi (Devamla) — Hayır, imkânda mesele ararım.

Vehbi Efendi (Devamla) — İmkân ile mukayyet olunca ve şimdi şu saatte bir imam intihabı lâzım olunca, zat-ı âlinize soruyorum? Yeden beyat musafaha suretiyle imkânı var mıdır? Yok mudur?

Salih Efendi (Devamla) — Yeden beyat imkânı vardır. (Katiyen yoktur sesleri) vardır. Biz bunu yapabiliriz. Hatta yalnız Hazreti Muhammed'e biat eden bir kavmin... milleti olduğu için ona hitaben demiştir ki «... Çünkü onun elini tutmakta mahzur vardı. Fakat erbab-ı hal ve akdin elini tutmak, bizzat musafaha etmek şart-ı azamdır. Nakisi isbat buyrunuz?

Vehbi Efendi (Devamla) — Tayyare ile mi getireceğiz Salih Efendi?

İsmail Şükrü Efendi (Karahisarısahip) — Mesalih-i şeriye başkadır. İmkân noktası gene başkadır. Bu bir mesele-i şeriyedir.

Hamdi Efendi (Diyarbakir) —Hoca Efendi kütüb-ü şeriyede nasib ve tayin diyor. İntihap demiyor.

Rasih Efendi (Antalya) —İntihap ile biat arasındaki fark nedir?

Hamdi Efendi (Devamla) —Biat demiyor. İmamın nasıp ve tayini vaciptir diyor. Biatı nereden çıkarmıştır?

Vehbi Efendi (Şeriye Vekili) (Konya) —Rica ederim, Salih Efendi bizden sual soruyor.

Salahattin Bey (Mersin) —Efendim; Türkiye Büyük Millet Meclisinin Şeriye Vekili olmak suretiyle zat-ı âlilerinden soruyorum. İntihap olunmak süretiyle her hangi bir halife nasbolunabilir ve bu intihap telgrafla ihbar olunabilir. Bunu herkes tasvip etmektedir ve tesri de ister. Fakat bu noktaya başka nikatı güzergâh ederek gitmek doğru değildir. Meselenin tamam olması için intihap yapılır. O zat da icabet ettiğini bildirir. Fakat bunun tamamı için teyiden biat olunursa bu husus tamamlanır. Bunda zaman yoktur, bilakis menfaati azime var. Şimdi siyaset bahsinin yeri değildir. Siyaset bahsi için ayrıca konuşuruz. Bunun hilâfında bir fikriniz varsa burada söylerseniz efendim. Fakat şer'an aslolan budur. Zat-ı âlinize de Şeriye Vekili olmak sıfatiyle soruyorum.

Tunalı Hilmi Bey (Devamla) —Saçak öpmek mi istiyor.

Salahattin Bey (Mersin) —Saçağı sizler öpmüşsünüz, Saçak yüzü ben görmedim.

Operatör Emin Bey (Devamla) — Sizler kim?

Salahattin (Mersin) — Bazıları... (Gürültüler)

Ben saçak öpmemişimdir, saçak yüzü bile görmemişimdir.
Bazıları. (Gürültüler)

Vehbi Efendi (Şeriye Vekili) (Konya) — Efendim; rica ederim işi uzatıyoruz. İntihab-ı biatta, yani biat olunacak zatın huzuru şart değildir.

Salahattin Bey (Mersin) — Okuduk, biz İslâm'da şart olduğunu okuduk.

Vehbi Efendi (Devamla) — Vuzuh vardır. efendim. (Gürültüler)

İsmail Şükrü Efendi (Karahisarısahip) — Bendenize söz verirsiniz yanıldığınızı anlarsınız... Bu da esasat-ı şeriyeye nazaran bir mecliste olur. Bunun için ittifak lâzımdır. İttihadı olmayan bir şeyin muteber olması sonradan hilâfı aslolarak teshilen lilmastır. Bu hilâfı asıldır. O hilâfet meselesinde olamaz.

Vehbi Efendi (Devamla) — Teshilen lilmastır efendim bu. Vuzuh şart değildir. İntihap, biat gaipden de olur.

İsmail Şükrü Efendi (Karahisarısahip) — Efendiler, bu mesele başka. Hoca efendi hazretleri yanılıyor.

Atıf Efendi (Ankara) — Sizin hepinizin itimat ettiği adama karşı ben şimdiye kadar laf söylemedim, sizih hepiniz ettiği... İstanbul'da halife olan zata... etse bizim muvafakatımız ve bizim hepimizin biatı addolunur diyor. Sarahaten söylüyor şeri şerif. (Bunda mani olunuz sadaları)

Reis — Rica ederim, müsaade buyurun, bir dakika oturalım.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara) —Arkadaşlar; ben yapılması lâzım gelen muameleyi şimdi arz edeceğim gibi tasavvur etmekteyim. Heyet-i Celileniz halifeyi intihap eder. Bunun üzerine Meclisin bir intitap karnamesi ortaya çıkar. Bu kararname üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi filân zatı Makam-ı Hilâfete intihap ettiğine dair bir beyanname tertip eder. Aynı zamanda Makam-ı Hilafete intihap olunan zat dahi Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Makam-ı Hilâfete intihap edildiğini bütün âlem-i İslâma tebliğ edecek bir beyanname olacaktır. Her iki beyanname dahi Meclis tarafından görüldüktün sonra tespit olunacaktır. Bu kararlar beraber bu iki beyanname intihap olunan zata Meclisinizin tespit edeceği bir vasıta ile bildirilecektir. İntihap olunduğunu kendisi kabul ederse o beyanname imza ettirilecek ve o beyanname de âlem-i İslâma gidecektir. Aynı zamanda Türkiye Büyük Millet Meclisi beyannamesi de âlem-i İslâma gidecektir. Başka hiç bir muameleye lüzum yoktur. (Müzakere kâfi sadaları)

Reis — Efendim, burada üç tane tahrir vardır, müzakerenin kifayetine dairdir.

Hasip Bey (Maraş) —Efendim, Lütfi Bey bir sual sordu. Fakat Vehbi Efendi cevap vermedi. İstanbul'un işgali münasebetiyle hallü akde muktedir olmayan bir zatı Makam-ı Hilâfete geçirebilir miyiz? (Verdi sadaları)

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Ankara) —Cevap verdi canım verdi.

Reis — Efendim, müsaade buyurun Müzakerenin kifayetine dair tahrirler vardır. Maamafih söz almış bir çok arkadaşımız da vardır. Münasip görürseniz bir tahrir var. Okuyacağım.

İsmail Şükrü Bey (Karahisarısahip) —Reis Bey kifayet aleyhinde söyleyeceğim efendim, efendiler, öyle bir mesele konuşuyoruz ki âlem-i İslâmda belki bin senedenberi hilâfet dolayısıyla fitne yangınları uyanmıştır. Bu gün öyle bir mesele hallediyorsunuz ki; bütün âlem-i İslâmın mukadderatını bu kürsüde halledeceksiniz. Rica ederim. Mesele ariz amik tetkik edilsin. Ondan sonra halledilsin ve halli lâzım gelen şu mesail zannedersem ulema arasında da badii ihtilaf olmuştur. (Öyle bir şey yok sadaları.) Halbuki meselenin bir ciheti fıkhiyesine gelince; efendiler. (Kifayet aleyhinde söylecektiniz sesleri.) Kifayet aleyhinde evet. Bu esbab-ı mucibedir. Cihet-i fıkhiyesi; ulema-i İslâmın, fukaha-yı İslâmın içtihadıyla sabittir ki, hilâfet o da sair ukudu şeriye gibi bir akd-i şeridir. İntihap... (Gürültüler) Rica ederim, beş dakika dinleyiniz, şeriattan bahsediyorum. (Gürültüler) Efendiler, adem-i kifayetin esbab-ı mucibesini arz ediyorum. Tekrar ediyorum, halife intihabı başkadır, yani intihap başkadır, biat başkadır, Hilâfete bir zatın, yani halifenin nasıb ve tayini vaciptir. Fakat nasıb, biat suretiyle hâsıl olur.

İntihaba gelince, intihap biat değildir. Eğer intihap biat olsaydı, Hazreti Ömer'in tayin etmiş olduğu zat halife olurdu. Erbabı hallü akit ki bunlardan birisini halife kabul etmeği sonra-ları müslimin kabul etmişti. İşte bu altı kişi kimi intihap ederse ona biat edeceklerdi. Bu altı kişinin ârâsı Hazreti Osman'la, aleyhte takarrür etti. Binaenaleyh, biat Hazreti Osman'a olmuştu. Ondan sonra umum ashap birden biat ettiği için Hülefa-yı Raşidin içinde bilittifak, yani kimsenin rey-i hariç olmamak üzere Makam-ı Hilâfeti ihraz eden ancak Hazreti Osman bin Affan Radıyallahü anhülmennandır. Sonra Hazreti Ömer'in ve

Hazreti Ebubekir'in hilâfetlerinde eshab-ı güzinin rüesasından bazı zevat bu hülefaya biat etmemişlerdir. Hazreti Osman kadar müttefik değildir. Lâkin bunların hilâfetinde bir iki kişinin biat etmemesi bunların hilâfetinde bir ıstıbah zemini teşkil etmez. Yine alettahkik Halife-i Resulüllahtır. Bu işlerde. (Sadede geliniz sesleri.)

Müsaade buyurun efendim. Hilâfet biat olunca, akit olunca; kütüb-ü fıkhıyeye göre akittir. Akitte esas olan tarafeynin icap ve kabulüdür. Fukahanın beyanatına göre akit, tarafeyn-i akdeynin icap, erbabı hallü akit tarafındandır. Erbabı hallü akit ise şu Meclis-i Âlidir. Bugün... (Gürültüler) Akitte... (Esasa girişiyor sesleri)

Reis — Esas hakkında söylüyorsunuz; esbab-ı mucibe ve kifayet aleyhinde söylecektiniz.

İsmail Şükrü Bey (Devamlı) — Bugün akitte meclisin itti-hadı şarttır. Bu mesele fıkhıya taalluk eder bir meseledir.

Bu mesele hallolunmadıkça hilafet gibi bir emrû mühimde, şeriatın tayin ettiğinden başka hilâfı asıl bir kaideye ibtina ederekten böyle bir emr-i şeriyyi şu Meclis-i Âlinin kabul etmesi doğru değildir. Bu meselenin her halde halli lâzımdır. Diğer meselenin ondan sonra halli lâzımdır.

Hacı Mustafa Efendi (Ankara) — Hoca efendi gitmeyiniz. Bu tarafa bakınız. Bir şey soracağım. (Söyle sadaları) Müsaade buyurun. Müzakerenin kifayeti aleyhinde söyledi. Fakat hallü faslolmadık bir mesel varmış. Ne ise söyle o meseleyi.

İsmail Şükrü Efendi (Devamlı) — Şeriye Vekili dedi ki, gıyaben biat caizdir. Efendi, ittihad-ı meclis lâzımdır. Akitte it-

tihat şarttır. Efendim, sonra biat meselelerinde burada icabın. İstanbul'da kabulünü fukaha, maslahata binaen ve hilâfı asıl olarak biatı tecviz etmiştir. Böyle hilâfet halifenin buraya gelmesinde mahzur yoktur.

Hacı Mustafa Efendi (Ankara) —Olamaz efendim, keşke bileydim, sabahleyin kitap önümde idi. Buraya getirir sana gösterirdim. Müsaade buyurun, şimdi efendiler bu zat demek istiyor ki, giyaben biat caiz değildir. Böyle mi demek istiyor, bilmiyorum, (Öyle dedi sesleri) sonra el ele vermeyince ve bu halli akitte bizzat kendilerine biat etmedikçe arkalarından olmaz hayır efendiler, bu böyle değildir. Biraz yanlış bellemiş Hoca Efendi. (Handeler) Bizim orada hallü akitte bulunacak üç beş tanesi ilmen biat edecek olursa onunla da halife olur. Ben bunun kitapta yerini gösteririm. Ama başka türlü olur. Beş kişi, on kişi bir heyet gider, biat edilir. Daha alâ canım. Onda hiç birşey yoktur. Üç kişi, on kişi, hatta en mühim adamlardan bir kişi dahi biat etse olur. Cihet-i fikhiyesi budur. Ama siyaset cihetinden biz gidip de veya o gelip de biat icra edilmesi lâzım imiş. Ben bunu bilmem ama şeran evvelce dediğim veçhile olur. Şimdi intihabımız ve oradakilerin biatı kâfidir. (Alkış)

İsmail Şükrü Efendi (Devamlı) —Müsaade buyurun arkadaşlar, bir noktayı izah edeyim. (Hayır sesleri) Ahkâm-ı şeriyeyi yanlış telakki ediyorsunuz. Rica ederim; felsefeden bahsettiler. Ben esasat-ı fikhiyeden bahsettim. (Gürültüler)

Sami Bey (İçel) — Reis Bey, diğerine nasıl söz verdin.

Reis — Efendiler ben...

İsmail Şükrü Efendi (Devamlı) — Bu tamam değildir. Bendeniz hükemanın kelâmından bahsettim. Hocaefendi felse-

fedem bahsettiler. Ben esasat-ı fihkiyeden bahsettim. (Gürültüler)

Reis —Efendim, söz müzakerenin kifayeti aleyhinde idi. (Reye sadaları, gürültüler) Efendim, bu kadar gürültü içerisinde herkes ayakta. Ben nasıl anlayayım. Bir keze müzakerenin kifayetine dair takrirler vardır. Müzakarenin kifayeti aleyhinde bir kişi de söz söylememiştir. Mesele bitti (Gürültüler). (Mesele mühimdir sadaları)

Efendim, müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Müzakere kâfi görülmüştür.

İsmail Şükrü Efendi (Devamla) —Mesele mühimdir. Müzakere nasıl kâfi olur?

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Ankara) —Sus artık Hoca Efendi.

Ziya Hurşit Bey (Lazistan) —Reis Bey; ben kendi hesabına halife filan istemiyorum. (Canın isterse sadaları)

Reis — Efendim, takrirler var, rica ederim dışarı çıkmayalım; ekseriyet hâle gelir. Sivas Mebusu Vasıf Bey ve rüfekasının takriri:

"Riyaset-i Celileye

Halifenin İstanbul'da ecnebi tazyiki altında kalarak ifa-yı vazifeye gayr-i müktedir bulunması mehaziri daîdir. Binaenaleyh, müntahap halifenin burada biat icra olunmak ve İstanbul ecnebi işgalinden kurtarılınca kadar muvakketen burada kalmak üzere Ankara'ya davetini ve gerek Büyük Millet Meclisi tarafından ve gerekse Anadolu'ya muvasalatı akabinde halife tarafından merkez-i mukaddes-i hilâfet-i Islâmiye olan

Istanbul'dan tebaiüdü muvakkati esbabının beyannamelerle âlem-i İslâma ve cihan-ı medeniyete ilânını teklif eyleriz.

Sivas

Lazistan

Vasıf

Ziya Hurşit

Karahisarısahip

Erzurum

Mehmet Şükrü

Süleyman Necati

Mersin

Sinop

Selâhattin

Hakkı Hâmi

İçel

Yozgat

Mehmet Şevki

Feyyaz Âli

Muş Mebusu Ahmet Hamdi Efendinin takriri:

Riyaset-i Celileye

Erzurum kongresini müteakip münhal'i Vahidiüddin'e yazdığı malum beyannamesiyle rüşdünü ispat eden Abdülmecid Efendi Hazretlerinin intihabını teklif eylerim.

Muş

Ahmet Hamdi

Gaziayıntap Mebusu Abdürrahim Lâmi Efendinin Takriri:

"Riyaset-i Celileye

Halife-i İslâmın kudret-i içtihat, kudret-i kaza, teşhiz-i cüyüş ile bilcümle hudut ve nüfuz-u İslâmı muhafazaya kudreti fiiliyesi olmak gibi evsafı haiz ve cami bugün bir Halife bulmak gayrimümkün olduğundan vezaif-i mezkûreyi bugün icrai ümmeti temsil eden Meclisi Âli deruhde etmişse de Halife bu-

lunduğu şehrin en büyük camiinde cuma ve idin namazlarında bilfiil imamet etmek ve Hulefa-yi salifenin kisve-i diniyesini lâbis olması lüzumunu da intihabda şart edilmesini teklif eylerim.

Gaziayıntap

Abdurrahman Lâmi"

Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Beyin takriri:

"Riyaseti Celileye

Hilâfet esaret kabul etmez. Halifenin her halde hâkimiyetimizin bilfiil müesses olduğu bir muntıkada bulunması ve binaberin tahlif ve biat için Halifenin her halde Anadolu'ya geçirilmesi lâzımdır. Bu lüzumu teklif ve işbu takririmizin tayin-i esami ile reye vazını teklif eyleriz.

Kayseri

Osman

İzmir

Sırrı

Bitlis

Yusuf Ziya

Maraş

M. Hasip

Dersim

Mustafa

Yozgat

Mersin

Salâhattin

Erzincan

Hüseyin

Antalya

Ali Vefa

Siverek

Bekir Sıtkı

Yozgat

Bahri

Karahisarısahip

*Feyyaz Âli**Erzurum**Salih**Mehmet Şükrü**Erzurum**Süleyman Necati**Kângırı**Neşet Kâzım"*

Lazistan Mebusu Ziya Hurşit Bey'in takririyle bu takriri ikisi aşağı yukarı aynı mealindedir. İkinci takrir on beş imza ile tayin-i esami talep ediyor. Binaenaleyh bu takrirleri tayin-i esami ile reye koyacağım. (İstemez, bir kere halifeyi intihap edelim sadaları)

Rica ederim efendim; bir kere Halife mevcut olsun ondan sonra bu mesele hallolur. Şimdi intihap meselesini nasıl yapacağız. Ne buyuruyorsunuz?

Hüseyin Rauf Bey (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Müsaade buyurun. İntihabın ne suretle olacağı mevzuubahis oluyor. Heyet-i Vekile arkadaşlarınız namına arz ediyorum. Uzatmayalım. Mesele naziktir. Fesada son derece müsaittir. Her halde intihabın en kısa en müspet şeklini düşünün (Reyi işarî sadaları)

Selahattin Bey (Mersin) —Efendim; intihap mevzuubahis oluyor. Bendeniz iki fikir görüyorum rüfekada. Birincisi, derhal intihabın yapılması fikrinde, diğeri de derhal intihabın yapılması fikrinde olmakla beraber kudret ve kuvvetinizin tamamiyle hür ve serbest olamadığı ve binaenaleyh cuma namazlarının dahi hür ve serbest bir memlekette kılınması hususunda Halifenin şartı bulunduğu cihetini ileri sürerek Halife ilânı için

evvelâ Halifenin çıkarılması yani evvelâ takririn reye konması ve ondan sonra intihabın icrasını teklif ediyorlar. (Hayır sadaları) Rica ederim. Müsaade buyurun. Benim kanaatim, hür ve serbest olmayan bir Halife üzerinde bizim ne kaza-i kudretimiz ve ne de kendisinin kaza-i kudreti olacağından, bu, havada kılınç sallamaya benzer. Binaenaleyh bunun manası yoktur. Eğer bu bapta tayin-i esami ile reye konmasını teklif eden takririn icabı icra edilmezse böyle bir intihaba ihtimal ki arkadaşlarınızdan bir çok kimseler iştirak etmez. Onun için bu takrir reye konsun ve mesele bitsin.

Hüseyin Rauf Bey (Devamlı) —Efendim; müsaade buyurun. Salâhattin Beyefendi buyurdular ki 15 imza ile verilen takrir, yani Halifenin İstanbul'dan buraya gelip gelmemesi halledilmeyecek olursa zannederim bir çok arkadaşlar intihaba iştirak etmiyecektir. Şöyle olur böyle olur. Beyefendiler; mesele gayet mühimdir. Beyefendiler; biz bunu müttefikan bir zat üzerinde kabul ettiğimiz kadar bu günün vaziyetini kurtaracak müessir bir çare yoktur. İkinci bir nokta-i nazar yapılmadı diyerek bazı rufeka reye iştirak etmezse vallah billah efendiler bunun mesuliyet-i maneviyesi beşerin tahammül edemeyeceği bir derecede olur. Onun için...

Salahattin Bey (Mersin) —Mesulü sizsiniz.

Rauf Bey (Devamlı) —Kabul ediyorum efendim; vicdanım temiz olarak ve açık olarak arz ediyorum. Prensip meselesi değildir. Halife-i İslâm meselesidir. Asırlardan beri bu millet bunu muhafaza etmiştir. Hakkıdır ve intihap edecektir. Şimdi burada erbab-ı hal ve akit kabul ettiğimiz ve bihakkin halli akit olması lâzım gelen Heyetimiz bir prensip yapıp da

ikinci noktada ârâya iştirak etmeyiz meselesini nasıl meydana çıkarır.

Selahattin Bey (Devamla) —Ârânın tezahüründen neden korkuyorsunuz? Bu cihet belli olmalıdır.

Hüseyin Rauf Bey (Devamla) —Beli olsun efendim; ondan korkmuyorum. Fakat kabul edilmezse korkarım. Bazı arkadaşlar reye iştirak etmez buyurdunuz. Bunu ifham buyurdunuz.

Arzu buyurduğunuz gibi reye konsun. Şöyle olsun böyle olsun. Fakat dediniz ki; kabul olunmazsa bu olamaz. Bazı arkadaşlar reye iştirak etmez. Eh... artık bu kadarı da olmaz. Yani bu şayanı kabul olmaz.

Ziya Hurşit Bey (Lazistan) —Pekâlâ olur. Reis Bey; bu kürsüden herkesin reyi şayan-ı kabul olur. Olamaz diye söz söylemesinler. Herkesin reyi vardır.

Hüseyin Rauf Bey (Devamla) — Beyefendiler; şayan-ı kabul olamaz demek hakkını benden kim nezedebilir? Hakk-ı kelâmımı kim nezedecektir? Yani hürriyet-i kelâmdan bahseden sizler benim hakk-ı kelâmımın takyidi hakkını nereden buluyorsunuz rica ederim?

Hafız Mehmet Bey (Trabzon) —Ben de hakk-ı reyimi kullanabilirim. Siz nasıl ki kullanıyorsunuz. Benim kanaatim bu. Meclis-i Âli halife intihabı hakkına malik değildir. Çünkü Halife intihap etmek için kudreti padişahî ile olması lâzımdır. Ne vakit ki Halife bir makam-ı dinî olmuştur. Bu Meclis Halifeyi intihap edemez ve hakkı yoktur. (Kim yapacak sadaları)

Hüseyin Rauf Bey (Devamla) —Müsaade buyurun efendiler; burada herkes hürriyeti kelâmına maliktir. Herkesin sözü

muhteremdir. Fakat biraz da insaf lâzımdır. Her suretle telâkki edersiniz. Bunda o ilmi tahsil etmiş ve onda mütehassız tanınmış olan ve hepinizin reyiyle intihap edilen Şeriye Vekili Efendi Hazretleri beyanatta bulundu. Ulema-yi saire arkadaşlarımız da beyanatta bulundu. Siz de istediğinizi söylersiniz.

Hüseyin Hüsnü Efendi —Başbaşa bağlı, baş da şeriata bağlıdır. Fetvası çıkmıştır. Ona biat etmek lâzımdır. (O başka sadaları)

Hüseyin Rauf Bey (Devamlı) — Şimdi Heyet-i Celileye tekrar ediyorum. Maslahat-ı ümmet bu işte müstaceliyeti emrettiğinde, benim kanatım var. Bu işi biran evvel netice-i hasaneye iktiran ettirelim. Demin de Heyet-i Celilenize arz ettim. Zannedirim Heyet-i Celilenin efkâr-ı umumiyesi de bu esas etrafında temerküz ediyor. Binaenaleyh Mecit Efendi hakkında beyanatta bulunuldu. Bu nokta üzerinde biraz teemmülde bulunun...

Samî Bey (İçel) —Bu mühim mesaili ihdas eden Hükümettir. Bulsun da intihap etsin.

Ömer Lütfî Bey (Amasya) —Efendiler; su-i tefehhüm var. Onu halletmek için söz söylemek istiyorum.

Müfit Efendi (Kırşehir) —Reis Bey; bir kelime bendenize söz veriniz.

Ömer Lütfî Bey (Devamlı) —Reis Bey; bendeniz usul hakkında söz istedim.

Reis — Efendim; bu tarzda müzakere etmek kabil değildir. (Gürültüler) Buyurun Ömer Lütfî Bey.

Ömer Lütfî Bey (Devamlı) —Efendiler; vakit gecikince Mecliste böyle hepimiz mütereddit oluyoruz. Ondan dolayı yine

bu akşam da böyle oldu zannederim. Bendeniz Salâhattin Beyin ifadetiyle Rauf Beyefendinin ifadatını kürsüye yakın olduğum için iyi dinledim. Aralarında bir su-i tefehhüm var. Eğer bendeniz yanlış anladım sa her ikisi de lütfen tashih buyururlar. Salâhattin Beyefendi demek istedi ki; evvelâ İstanbul'dan gelsin, gelmesin meselesi hakkında bir takrir var, evvela tayin-i esami ile o reye konsun ve bunun reye konması arzu ediliyor. Kazanılır, kazanılmaz başka mesele. (Evet evet sesleri) Binae-naleyh intihap ondan sonra yapılsın. Müttefikan intihap ederiz, demek istedi öyle değil mi?

Salahattin Bey (Mersin) —Evet öyledir.

Ömer Lütfi Bey (Devamla) —Ve o yolda söylemiştir. Kendisi de öyledir diyor, beyefendi. Eğer bu takrir reye konmazdan evvel doğrudan doğruya İstanbul meselesi intihaba başlanırsa bazılarımız rey vermeyiz, dediler. Söz bu mudur?

Salahattin Bey (Mersin) —Evet budur.

Ömer Lütfi Bey (Devamla) —Pekâlâ. Rauf Beyefendi bunu yanlış anladılar, zannediyorum. Onlar dediler ki İstanbul meselesi hakkında takrir sahiplerinin arzusunu Meclis terviç etmezse, yani ekseriyeti bulmazsa biz de intihaba iştirak etmeyiz diyorlar, dediler.

Hüseyin Rauf Bey (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) —Evet.

Ömer Lütfi Bey (Devamla) —Demek efendiler görüyorsunuz ki; Salâhattin Beyin fikri bu değildir. Rauf Beyefendi meseleyi yanlış telâkki etmişler. O halde meseleyi telif edebiliriz. Şimdi; İstanbul meselesi hakkında bir takrir var.

Tayin-i esami ile reye vazedilmesi hakkında ve takrir de usulüne muvafıktır. Bu takrir reye konur kazanırsa Meclisin kararıdır. Kazanmazsa ekalliyettir, geri kalır. Ondan sonra intihabımızı müttefikan yapabiliriz (Alkışlar) (Bravo sadaları)

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Başkumandan) (Ankara) — Efendiler; mevzu-u müzakere olan şey; Halifenin intihabı meselesidir. Halifenin buraya gelmesi meselesi ayrıca bir meseledir. Binaenaleyh onun üzerinde henüz müzakere cereyan etmiş değildir. Müzakere cereyan etmemiş bir mesele reye konamaz.

Yusuf Ziya Bey (Bitlis) —Müzakere zaten o mevzu üzerinde cereyan ediyor.

Hakkı Hâmi Bey (Sinop) —Efendiler; bu takriri veren arkadaşlarınız her halde düşman işgal mıntıkasında bulunan bir zatı Halife intihap ederek düşmanların ellerinde o vaziyette bırakmak siyaseten daha ziyade mahzurlu olduğu kanaatinde bulunanlardır.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Başkumandan) (Ankara) — Resmen Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti teşekkül etmiştir.

Hakkı Hami Bey (Devamla) —Müsaade buyurun Paşa Hazretleri; bu muhalif bulunan arkadaşların kanatına da hürmet ederiz. Rica ederim, bizim kanaatımıza hürmet edilmezse bari tecavüz de edilmesin. Biz burada zaman zaman tecavüze maruz kaldık, sükût ettik. Fakat bu kürsüden bize söz söyletirmeyecekse biz de ona göre düşünelim. Efendiler; burada millet namına söz söylemek intihap olunan her mebusun hakkıdır. Her mebus burada söz söyler. Binaenaleyh hiç kimse-
nin tenkide hakkı yoktur. Biz diyoruz ki; intihap edilecek, biat

edilecek her hangi bir halifenin intihabından evvel mutlaka hür bir mıntıkaya getirilmesi lâzımdır, diyoruz. Bu takririn tayin-i esami ile reye konmasını arzu ediyoruz. (Gürültüler) Rica ederim gürültü yapmayınız, buraya gelir söylersiniz. Bendeniz bu takririn reye konmasını istiyorum. Hepimizi burada söz söyleten, kürsi-i Riyaseti işgal ettiren, bütün hukukumuzu muhafaza ettiren nizamnameye muta ise ki bizim bu takririmizin reye konması zaruridir eğer muta değilse keyfî kaide, kanun yoktur. Binaenaleyh arzunuz veçhile yapabilirsiniz.

Efendiler; Hâkimiyet-i milliye, hâkimiyet-i kanuniye diye feryat ederken Meclis-i Âlinin itaat zaruretinde bulunduğu nizamname çiğnenmesin.

Avni Bey (Saruhan) —Ayrı meseledir. Mütareke cereyan etmemiştir, reye konmaz.

Hakkı Hâmi Bey (Devamla) —Hiç ayrı mesele değildir. Beyefendi mesele budur. Evet bunun hilâfında yani bu takrir nizamname sarahatı haricinde icra edilir ve hukuku iptal edilirse elbette ve elbette kimse reye iştirak etmez. Bu bizim hakkımızdır. Bu hakkımızı kimse cebren istimâl ettiremez. Ve esasen hakkımızı yıkmak isteyenleri ve hakkımızı tecavüz edenleri yıkmak için çalışıyoruz. Yoksa efendiler; rica ederim. Bir tahakkümü ikame için değildir.

(Sağdan Bravo, bravo.)

Nizamnameye riayet edilmedikçe biz de hukukumuzu muhafaza edeceğiz.

Hüseyin Rauf Beyefendi (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) —Efendiler; yalnız şu mesele etrafında konuşulurken

şu meselenin anlaşılmasını isterim. Demincik arkadaşımız Salâhattin Beyefendinin ifadelerini kendi nokta-i nazarlarıma göre anlamadığımı tekrar ediyorum. Eğer bu; tarzda kabul edilmezse intihaba da bazı arkadaşlar iştirak etmezler. Bendeniz bu nokta-i nazardan müteessir oldum ve söz söyledim. Şimdi diğer bir nokta-i nazar vardır. Zannediyorum Heyet-i muhremenizce nokta-i nazara alınması şayandır.

Efendiler; deminden beri cereyan eden müzakerattan İmamülmüslimin intihabının Halife-i İslâmın bu fedakâr, asırlardan beri alemdarı İslam olan milletimiz üzerinde kâfi derecede izhar edildi. Bunun teahhurunda tehlikeleri de müttefikan kabul edildi. Şimdi efendim; böyle bir takrir ile Meclisi Âliniz şayet -kabul edilmesi ihtimali de vardır, kabul edilmemesi ihtimâli de mevcuttur- Halifeyi Anadolu'ya nakletmek kaydiyle mukayyet kılsak ve Halifeyi esbab-ı askeriye-den ve esbab-ı siyasiyeden, esbab-ı maniadan dolayı Anadolu'ya nakil imkânı olmazsa Hükümet ne yapar?

Salahattin Bey (Mersin) —Aksi olursa ne mevkide kalırız?

Hüseyin Rauf Bey (Devamla) —Aksi takdirini ben size arz edeyim.

Lütfi Bey (Malatya) —Esir Halifenin intihabında ne fayda var?

Hüseyin Rauf Bey (Devamla) —Halifeyi biz intihap edeceğiz. Halifenin intihabından sonra da daha kuvvetli İstanbul'un idaresini elimize almağa çalışacağız. İngilizler, müslüman halifesini çaldılar, iğfal ettiler, hiyanet ettirdiler. Umur-u dahiliyemize müdahale ettirdiler. İslâm umuruna

müdahale ediyorlar diye efendiler; hem İstanbul'u tathir edeceğiz, hem halifenin meşruiyetini isbat edeceğiz. Bu yolda gideriz ve çalışmak ve muvaffak olmak ihtimali vardır.

Salahattin Bey (Mersin) —O kadar ufak bir şey yapamayan Heyet-i Vekile nasıl olur, belki bu sözlerimle acz-ı mutlakımı itiraf ediyorum, Vallah kanaatımı arz ediyorum, düşüncelerimi arz ediyorum. Yani Meclis-i Âliniz tenkit yalnız ihtar, yalnız irşat vazifesiyle muvazzaf değildir. Bu gibi mühim mesailde bizim kadar alâkadardır. Yani icrai vaziyetiniz de vardır. Ben bunu vazifeden söylüyorum. Muhayyel olarak intihap ettikten sonra buraya getirmemek ihtimali vardır. Bunu da düşününüz. Ondan sonra takriri reye koyunuz.

Hafız Mehmet Bey (Trabzon) —Biz de söz istiyoruz. Eğer kapanmışsa ona diyecek yoktur.

Reis — Efendim usul-ü müzakereye dair konuşuyoruz deminden beri.

Müfit Efendi (Kırşehir) —Efendim; bendeniz zan ediyorum ki Rauf Beyefendinin beyanatı gerekse Salâhattin Beyefendinin burada vukubulan beyanatı bidayeten Rauf Beyefendinin burada söylemiş olduğu bir sözden açılmıştır. En evvel Rauf Beyefendi burada buyurdular ki Heyet-i Vekileniz karar verirken ikiye ayrılmıştır. Ekserimiz şu şekilde halifenin hali ile intihap icrasına karar verdi. Ekalliyetler de şu şekilde bulundular. Onlar da maksatlarını söyleyecekler buyurdukları halde ekalliyette kalan arkadaşlar bu kürsüye çıkıp da esbab-ı ihtilâfı burada izah etselerdi mesele hal edilir, orta yerde hiç bir şey kalmazdı. Ekalliyette kalan Heyet-i Vekileden üç ve dört zat kim olduğunu bilmem. Bunların mütalaası nedir? Mecliste burası

meçhul kalmıştır. Eğer ekalliyette kalan Heyet-i Vekiledeki arkadaşlar İstanbul'da halifenin bulunması, yani İstanbul'un şekli itibariyle başka bir vaziyette ise...

Reis — Usulü müzakare hakkında söyleyecektiniz.

Müfit Efendi (Devamla) —Efendim geliyorum. Rica ederim usul-ü müzakareyi oraya getireceğim. Ekalliyetin vermiş olduğu mütalaa ne ise anlaşılsaydı Meclis buna bir karar verir ve hal ederdi. Şimdi ekalliyetin mütaalaası acaba halife intihap edilirse durumu ne olur korku bu. Başka bir şey yok. Verilen tahrir evvelâ intihabın icrası, intihap icra edilmeli, sonra o halife buraya gelsin. Burada biat ifa edilsin gibi bir manayı mutazammındır. Hükümetimiz bunda derse ki İstanbul'da halife bulunmak ahval-i siyasiyesi ve ahval-i askariyesi nokta-i nazarından mahzur yoktur derse ve mesuliyeti üzerine alırsa intihabı yapar bitiririz.

Salahattin Bey (Mersin) —İnanırsak yaparız.

Reis —Efendim; rica ederim. Müsaadet buyurunuz. Halife mevcut olmadan şurada burada olması usulü müzakere nokta-i nazarından evvelâ makul ve mantıki bir mesele...

Hasip Bey (Maraş) —Hürriyetine itimat olmayınca intihap olunamaz.

Salahattin Bey (Mersin) —Mahalle bekçisi değildir.

Reis —Şimdi intihap meselesini mevzubahis edelim. Intihap mevzubahis olunca intihap diye bizim usulümüzde intihap vardır. Hepiniz bilirsiniz. Herkes reyini verir, isimler okunur, reyler atılır. Rey-i hafı ile. Intihap budur. Fakat çok rica ederim. Rauf Beyefendi çok istirham ederim. Dinleyelim.

Müsaade buyurunz arkadaşlar. İsimler birer birer okunacaktır. Bunda şüphe yoktur. Buraya bir şey koyacağız, intihap edeceğiz. Malum-u Âliniz celse-i hafiyede olduğu gibi, celse-i aleniyede tekerrür edecektir, değil mi efendim? Malûm celse-i hafıye ile olmaz bu iş. Celse-i aleni ile tekerrür edecektir. Böyle iki defa tekerrür etmektense celse-i hafiyede rey-i işari ile yapalım. Celse-i alenide hafı rey ile arz ederiz. Başka türlü olmaz.

Hasip Bey (Maraş) —Rica ederim, istirham ederim. Şüpheli kalmayalım. İntihabda hürriyet lâzımdır. Hür ve serbest olması şarttır. Bunu bir kere anlatsınlar ki ondan sonra...

Reis —Efendim intihap ettiğimiz adam belki sonradan gelecektir?

Hafız Mehmet Bey (Trabzon) —Efendim celse-i hafiyede rey verilmez Müzakere edilir. Celse-i alenide intihap edilir.

Yusuf Ziya Bey (Devamla) —Efendim bir vekili tayin-i esami ile intihap ederken nasıl olur da bir halifeyi reyi işari ile intihap ediyorsunuz?

Reis —Öyle demedim efendim. Celse-i alenide tekerrür edecek.

Yusuf Ziya Bey (Devamla) —Bir defa yalnız celse-i alenide yapalım. Neden hafı ile yapıyoruz?

Reis —Efendim ne yapalım? Hükümet burada serbest teklif ediyor.

Hamdullah Suphi Bey (Antalya) —Reis Bey, her söz söyleyen için yeniden bir şekil kabul edilecek olursa müzakerenin intacı kabil olmaz. Kabul ediliyor mu edilmiyor mu? anlayalım.

Reis —Efendim Rauf Beyefendi buradan geldiler. Siyaseten vesair nokta-i nazardan bir isimden bahis buyurdular ve bunun üzerine müttefikan rey verilirse iyi olur buyurdular. Rauf Beyefendi zat-ı âliniz burada bir isimden bahis buyurdunuz.

Selahattin Bey (Mersin) —Ne ismi?

Reis —Salâhattin Beyefendinin suali üzerine vukubulduzan ediyorum. Bir isimden bahsettiniz.

Hüseyin Rauf Bey Vekiller Heyeti Reisi (Sivas) —Abdülmecit Efendiden bahsettim.

Reis —Zat-ı âliniz bu hususta ne düşünüyor dediniz. Bunun üzerine hükümet kendinin düşündüğünü Rauf Beyefendi bize şunun üzerinde düşünüyoruz. Dedi ki biz bu işi düşünüyoruz. Şimdi celse-i aleniyede teyit etmek var. bu bileceğiniz bir iştir. Bendenizin teklifim şundan ibarettir. Celse-i aleniyede bittabi esami okunacak ve reyi hafı ile intihap yapılacaktır. Burada yani hafı celsede bir kere daha rey-i hafı ile yapacağımıza bu fikir üzerinde ittihat edip etmediğimizi anlamak üzere burada rey-i işari ile reye vaz edeyim dedi. Başka bir şey söylemedim. (Pekâlâ sadaları.)

Kimi teklif ediyorsunuz Rauf Beyefendi?

Hüseyin Rauf Bey (Devamla) —Abdülmecit Efendiye.

Reis —Efendim Abdülmecit Efendiye teklif ediyorlar. Aleni celsede de... (Gürültüler). Efendim celse-i aleniyeye geçince usulü veçhile intihap edilmek üzere şimdi Abdülmecit Efendinin Makam-ı Hilâfete isadını kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Efendim ekseriyeti azime ile intihap edilmiştir.

Hüseyin Rauf Bey (Devamla) —Efendim müzakeratımız

celse-i aleniyeye intikal edince vakayii telhisen Heyet-i Âliyenize arz etmek mecburiyetindeyim.

Salahattin Bey (Mersin) —Biz de tabii söyleyeceğiz. (Söyleyeceğiz sadaları.)

Hüseyin Rauf Bey (Devamlı) —Yalnız malum-u âlileri Heyet-i Âlinize hafı celsede aynen okuduğum telgrafnameleri aynen okuyamayacağım. Eğer müsaade buyurursanız icabeden aksamı okuyayım.

Bize hepsini okudunuz mu?

Hepsini okudum. Onu biliniz Salâhattin Beyefendi. Şunu da arz edeyim ki bunda biraz insafsızlık etmiş oluyorsunuz. Bu hususta cereyan eden muhaberatı aynen Meclis-i Âlinize arz ediyorum dedim ve zan ediyorum bu sözümün aksini isbat edecek bir kimse bulunamaz. İnsafsızlık olur eğer o mana ile söyledinizse... Evet efendim eğer muvafakat buyurursanız icabeden kısımları, yani İngiliz Generalinin Refet Paşaya gönderdiği resmi mektubu ve beyanname-i resmiyi okuyayım. Bununla müzakere başlasın. Rica ederim böyle olsun ve çok rica ediyorum arkadaşlar bazı noktaları geçmek suretiyle bana diğer noktaları söylettirmesinler.

Reis —Şimdi efendim; celse-i aleniyeye geçilince malum-u âliniz geçen defa bir kere daha mevzubahis oldu.

Yusuf Ziya Bey (Bitlis) —Tahdit yok. Bir mebus tahdit edilemez.

Reis —Niçin böyle söylüyorsunuz Ziya Bey?

Bir kuvvet yoktur tahdit etmeye. Söz isteyince arkadaşlara söz verilecektir ve arkadaşlar söyleyeceklerdir. Celse-i hafiyede

ne olmuş ne bitmiş. Bunun celse-i alineyede hiç hükmü kalmıyor. Yalnız eski âdetimiz şu idi ki bir meseleyi celse-i hafiyede hal ettikten sonra celse-i aleniyede artık mevcubahis etmezdik.

Yusuf Ziya Bey (Bitlis) —Celse-i hafiyede hal olunsaydı o dediğiniz doğru olabilirdi.

Lütfi Bey (Malatya) —Celsei hafiyede meseleyi hal edemedik ki,

Reis —Efendim yanlış anlaşılmasın. Mevzubahis olan intihap meselesidir. Sırf intihabı mevzubahis edeceğiz.

HüseyinRauf Bey-Heyeti Vekile Reisi (Sivas) —Zan ederim mesele şu yolda cereyan edecektir. Bendeniz nokta-i nazarımı arz edeceğim. Ondan sonra Şeriye Vekili Efendi Hazretleri nokta-i nazarlarını ifade edildiği gibi Zeyyitle kalması caiz değildir. Firar eden Zeydin Vahiüddin olduğu Sarahaten beyan edilmelidir. Ondan sonra intihap meselesi gelecektir. Arzu eden zevat söz söyleyecektir. Tekrar arzu ediyorum. Buraya kadar aksamı kusursuz ve müttefikan çıkarmak lâzımdır.

Reis —Efendim; Bugün Meclis-i Âlide mevzubahis olan ve ekseriyetin kararına iktiran eden mesele intihap meselesidir. Öteki meseler henüz bitmemiştir ve reye konmamıştır. Bunu celse-i aleyinede müzakere edeceğiz.

Sağdan- tabii sadaları

Salahattin Bey (Mersin) —Belli olmalıdır.

Reis —Belli olmasın demiyorum. Bunu mevzubahis edersek intihap yarın sabaha kadar kalır. Mesele budur efendim.

Hüseyin Rauf Bey Heyeti Vekile Reisi (Sivas) —Yani intihap olmayacak mı?

Yusuf Ziya Bey (Bitlis) —Müzakereden sonra

Hüseyin Rauf Bey (Devamla) —Evvelâ intihap olunsun, sonra müzakere edilsin.

Osman Bey (Lazistan) —Takrir reye konsa ve şu iş ortadan kalksa. Herkes söylenen sözlerden az çok tenevvür etmiştir. binaenaleyh geçen gün gibi olacağına müttefikan her şeyi kardeş gibi yapalım. Binaenaaleyh reye konulsun takrir kabul edilmezse o takrire vaziyülimza olanlar bir şey diyemezler. Ekalliyette kalırlar! Ve intihaba iştirak ederler. Kabul edilirse o vakit şey edilir. Her halde kardeşane hal olunsun.

Hüseyin Rauf Bey (Devamla) —Ona şüphe yok. Zaten muhasemane hal etmek mevzubahis değildir. Bunu nasıl hatırıınıza getiriyorsunuz? Kardeşlikten ve uhuvvetten başka ne vardır aramızda?

Selahattin Bey (Mersin) —Aramızda mevzubahis bile ettirmiyorsunuz. Bu da caiz değildir. Rica ederim beyim.

Hüseyin Rauf Bey (Devamla) —Salâhattin Bey, rica ediyorum ve diyorum ki mukayyet olarak kabul edilir. Hükümet bunu yapmazsa bunu düşününüz.

Sağdan-İstanbul'da halifelik edilmez sadaları.

Mehmet Şükrü Bey (Karahisarısahip) —İstanbul'da hâkimiyet nasıl temin edilecek?

Hasip Bey (Maraş) —Muhalefette kalan arkadaşlarınız esbab-ı muhalefetlerini söylemediler Rauf Beyefendi.

Hüseyin Rauf Bey-Heyeti Vekile Reisi (Sivas) —Ben nokta-i nazarımı söyledim. Karar sizindir efendim.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
1215 EAST 58TH STREET
CHICAGO, ILLINOIS 60637

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
1215 EAST 58TH STREET
CHICAGO, ILLINOIS 60637
THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
1215 EAST 58TH STREET
CHICAGO, ILLINOIS 60637

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
1215 EAST 58TH STREET
CHICAGO, ILLINOIS 60637
THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
1215 EAST 58TH STREET
CHICAGO, ILLINOIS 60637

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

... of the ...
... of the ...
... of the ...
... of the ...

... of the ...

... of the ...

... of the ...

... of the ...

... of the ...

... of the ...

... of the ...

... of the ...

... of the ...

... of the ...

... of the ...

... of the ...

... of the ...

... of the ...

... of the ...

... of the ...

... of the ...

... of the ...

... of the ...

... of the ...

... of the ...

... of the ...

Çünkü hilafetle beraber "Halife-i Müslimin", "Hadimül Haremeynü's-Şerifeyn" ünvanları da meclisçe ve Mustafa Kemal'ce onaylanmış ve durum bir duyuru ile de Alem-i İslâm'a ilan edilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığı ve Atatürk ilke ve inkılapları ışığında düşünüldüğünde bu ifadelerin kullanılmasına belki hiç bir mânâ verilemeyecektir. Ancak düşünülen ve hedefe varmada, bu kavramlar da bir basamak ve bir atlama taşı teşkil edecekse, ki Atatürk'ün muhtelif konuşmaları bunun böyle olduğunu sarahaten belirtir. (Yapılanların kendi mantığı içerisinde ne kadar doğal ve ne kadar siyasî olduğu zamanla anlaşılmıştır.)

Mazhar Müfit Kansu: *"Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber"* adlı kitabında söylediklerimizi anlamlandıracak mahiyette bilgiler ortaya koyar. Mazhar Müfit Kansu, 7-8 Temmuz 1919'da kendisine not ettirdiğini bunların içinde Saltanatın Kaldırılmasından, Hilafetin ilgasına ve hatta Latin harflerinin kabulüne kadar her şeyin bulunduğunu ifade eder.²³

Bu şu demektir: 19 Kasım 1922 tarihinde Abdülmecid Efendi'yi halife seçen ve ona "halife-i müslimin", "hadimül haremeyn" diyen Mustafa Kemal, bu ifadelerden, 3,5 sene öncesinde bile halifeliğin kaldırılmasını tasarlamış ve kafasına koymuş birisidir.

Hatta 1919 tarihinden önce de bunları tasarladığını belgeleyen ifadeler mevcuttur. Daha 26 yaşında genç bir subay iken

23. Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, TTK Yayını, c. 1, s. 131, Ankara, 1968.

1907 tarihinde, meşhur Bulgar Türkoloğu Manolov'a söyledikleri bu düşündüklerimizin bir başka kanıtıdır.

1907 yılında Bulgar Türkoloğa Mustafa Kemal şöyle demişti:²⁴

"... Bir gün gelecek ben hayal sandığınız bütün bu devrimleri başaracağım. (Konuşmada saltanatın, hilafetin kaldırılacağıнын yanında, giyim-kuşamla ilgili devrimlerden, harf devrimine kadar hepsi bahsedilmiştir.) Mensup olduğum Ulus da bana inanacaktır. Düşündüklerimin hiçbirisi demogoji değildir. Saltanat yıkılmalıdır. Halifelik ilga edilmelidir. Din ve Devlet birbirinden ayrılmalı; laikliği getirmeliyizdir. Doğu uygarlığından benliğimizi sıyrarak Batı uygarlığına aktarılmalıyız. Kadın ve erkek arasındaki her türlü; şekli ve hukuki farklar silinip yeni bir toplum düzeni kurmalıyız. Batı uygarlığına girmemize engel olan yasağı atarak Latin kökünden bir alfabe seçmeli, kılık kıyafetimize değin herşeyimizde batılılara uymalıyız. İnanınız ki bütün bunlar bir gün olacak ve hepsi de gerçekleşecektir!"²⁵

Evet bu sözler, TBMM Başkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün halife seçimini tamamlayıp, halife Abdülmecid Efendi'ye bağlılığını bildirdiği yukarıdaki tarihî belgeden tam 17 sene önce söylenmiştir. Bir başka deyişle, Atatürk, Saltanat, hilafet, Cumhuriyet ve devrimlerle ilgili serüvenleri ve onların kademe kademe gerçekleşecek hallerini tâ 1906 yılından itibaren düşünmeye başlamış ve planlı bir şekilde bunları uygulamaya koymuştur.

24. Özen Ozankaya, *Atatürk ve Laiklik*, s. 155-156.

25. Sami N. Özerdim, *Bilinmeyen Atatürk*, s. 32-33 Ankara, 1974, Cumhuriyet, 19.8.1948.

Tasarılarını nasıl uygulamaya geçireceğine dair kopya İzmit'te İstanbul gazetecileriyle yapılan basın toplantısında etrafındakilere bildirmiştir.²⁶

Atatürk'ün bizzat kendisinin belirttiği strateji şu olmuştur:

"... Ben düşündüklerimi önce milletin arzusunda, ihtiyaç ve iradesinde görmeyi şart sayan ve bunu gördükten sonra ancak tatbiki ile kendimi mükellef bilen bir insanım. Her insanın mensup olduğu içtimai heyet (toplum) için düşündüğü bir fikri olabilir. Fakat sağını solunu dinlemeden söylenmiş sözler, benim telakkime göre, uzun uzun ve **derin denemelerle** tetkik edilmedikçe kuvveden fiile çıkamazlar. Her toplumsal işte kişisel düşünüş, umum-i iradeye mutabık oluncaya kadar başarılı olunamaz..." (Mustafa Kemal, burada düşündüğü ve yapmak istediği tüm reform ve devrimleri dile getirir.) "Eğer ben size bu meseleleri ancak son senelerde düşündüm dersem, inanmayınız. Ben tâ çocukluğumdan beri bu davayı (en başta halifeliğin kaldırılması) düşünmüş bir adamım."²⁷

Dolayısıyla Mustafa Kemal'in halife seçimindeki tavrı ve halifeye hitap ve bağlılık bildirileri yıllar öncesinden düşünülmüş senaryoların sadece geçici birer basamakları olmuştur.

TBMM adına Mustafa Kemal'in Halife Abdülmecid'e gönderdiği telgrafa bir gün sonra, 19 Kasım 1922 tarihinde

26. Ahmed Cevad Emre, *İki Neslin Tarihi*, s. 316-318

27. Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, c. 3, s. 317-318; Prof. Dr. Özer Ozankaya, *Atatürk ve Laiklik*, s. 159. Tekin Yayınevi, Ankara, 1983, 2. Baskı.

cevabı telgrafname gelir. Gelen cevabda, Mustafa Kemal'in hitap bölümünde belirttiği gibi Abdülmecid Efendi, "Halife-i Müslimîn" ve "Hadimül Haremeyn" ünvan ve imzasını kullanmıştır. Ayrıca Cum'a selamlığına çıkıp, halifelere özgü kattan giyebileceğini, sarık saracağını bildirmiştir.²⁸

Yine TBMM Riyaseti adına 20 Kasım 1922 tarihinde cevabi telgrafi cevablayan Mustafa Kemal, tekraren «"Halife-i Müslimîn" ve "Hadimü'l Haremeyniş-Şerifeyn" ünvanlarını tensib ettiğini, ayrıca halifelere özgü kıyafetle Cum'a selamlığına çıkabileceğini, elbette askerî üniforma giymesinin sözkonusu olmadığını...» beyan etmiştir.²⁹

Bu sözlerin yazıldığı anda bile Mustafa Kemal'in gerçek kanaati şu olmuştur: "... Ben şahsen saltanatın ilgasından sonra; başka ünvanla aynı mahiyette bir makamdan ibaret olması lazım gelen hilafetin de, mülga (kaldırılmış) olduğunu kabul ediyordum. Bunun münasip bir zaman ve fırsatta telaffuzunu tabii buluyordum. Halife Abdülmecid Efendi'nin de bu gerçeği hiç anlamadığı düşünülemez."³⁰

"Münasip bir zaman ve fırsatta hilafetin kaldırılacağını telaffuz etmek" isteyen Mustafa Kemal bu fırsatın doğacağı ve yeri ve zamanının gelmek üzere olduğu düşüncesiyle 14 Ocak

28. Halife Abdülmecid Efendi Mustafa Kemal'e 18.11.1338 tarihli Refet Paşa vasıtasıyla gönderdiği cevabi mektubunda bu isteklerde bulunmuş ve isteklerini de böylece kabul ettirmiştir. Halife Abdülmecid 3 Mart 1924 tarihine kadar, "Halife-i Müslimîn" veya "Halife-i Resulullah, Hadimü'l-Haremeynü's-Şerifeyn" ünvanlarını kullanagelmıştır.

29. *Nutuk-Söylev*, c. II, s. 930-931.

30. *Nutuk-Söylev*, c. II, s. 938-939.

1922 tarihinde bir yurt gezisine çıktı. Eskişehir, İzmit, Bursa ve Balıkesir gezileri, Cumhuriyet'in temellerinin atıldığı, devrimlerin planlandığı ve özellikle "din" kavramının "devlet" kavramı ile ilişkilerinin gelecekte nasıl olması gerektiğini; yani laiklik ilkesinin gündeme geldiği geziler olmuştur. Bir diğer ifadeyle artık "beklenen zaman ve fırsatın doğduğuna" inanan Mustafa Kemal, yıllardır gizlice düşündüklerini; ancak mahremlerine açtığı konuları, artık bu gezilerinde açıkça dile getirmiştir.

Artık hilafetin kaldırılmasına doğru yola çıkılmıştır!..

Başlangıçta ortaya konan "**Büyük Oyun**"un senaryosu Cumhuriyet sahnesinde sahnelenmiş ve böylece birinci perde saltanatın kaldırılmasıyla birlikte kapanmıştır.

"**Büyük Oyun**"un ikinci perdesinde "hilafetin kaldırılması" oyununu izleyeceğiz. Hilafetin nasıl sahnelendiğini, aktörlerinin kimler olduğunu, milli mücadele meclisinin nasıl feshedildiğini, oyuncuların başarı noktalarını, izleyenlerin niçin başarısız kaldıklarını "**Büyük Oyun-2**" isimli eserimizde bütün detaylarıyla izlemiş olacağız.

Tarihi aydınlatma gayretimiz devam edip gidecek...

BELGELER

۱۸/۵۲

۵۲ -

انقضاء در ۱۰۰۰

۲- ۱۶- ۱- ۱۶ انچه عفت که مطابق معجزه او داده قدری ادا و امانت
 نه سزاوار و نه در برادر تمام تاثیر ببالد به وسیله بالذات او داده
 جالبه صبه اشخاص احتیاج دارند است بولد به فیه در او راه گوندر
 قدر در زلفا بر نمی زند و تباران یسند به بد این مستعمل در حدوده ابد کجه
 مشیت بر نکره استعمال مشکله بر بعضی تأیید مالمشور - بی اینیکم سوندات
 رضا کله اشتغال اینیکم سوندات

ار رانده ای بر در شکار
 با کفاح
 لا لاله سب

اصح
 شکی

نیز اینیکم سوندات

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

1314/14
21-3

بوقت دندند که رفت در مملکت آنکه
کشتند / . اوجیه که خدمت و مهابت
بود امر بفرستد به جا این

النفات اوله در مملکت که این امر استانبول در مملکت که این امر استانبول
نیز فی این مملکت که این امر استانبول در مملکت که این امر استانبول
در این مملکت که این امر استانبول در مملکت که این امر استانبول
فقط هاست از او خود را که در مملکت که این امر استانبول

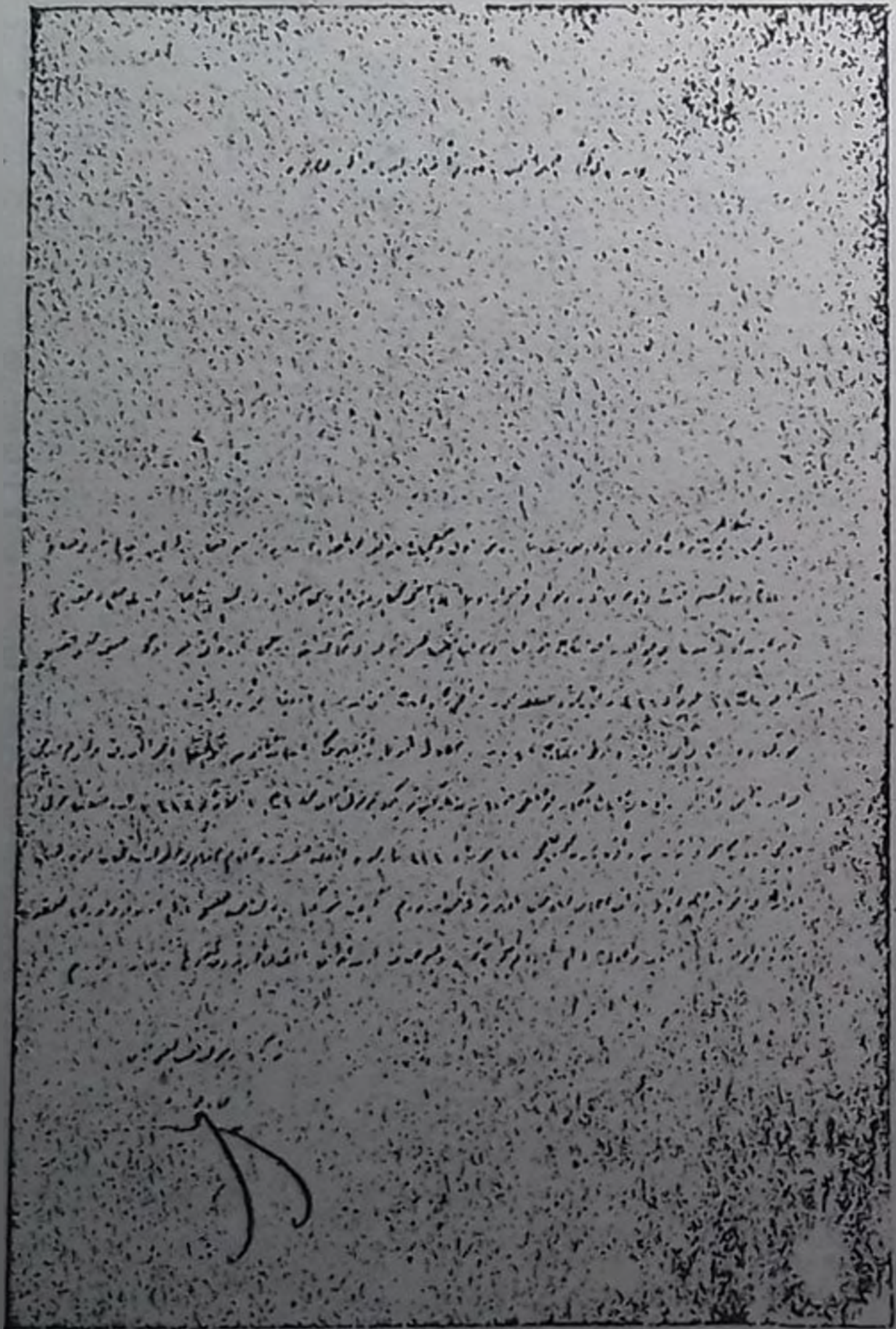
سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

1314/14
21-3

بوقت دندند

عزیز شرف و لای نکه . . . سابق خدمت بکرده
مشارکت به جنگ در دلا و مملکت
عرضه افراط به مملکت . . . فقامت دولته
بوقت بالجه رفقا که گذشت این امر
سرعت شکر این اعظم یا این که
انکه به نشانی انتظام این امر
الحمد این که از طرف و مملکت
بیت این که از طرف و مملکت
تو این که از طرف و مملکت
این که از طرف و مملکت

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

M. Kemal Paşa'nın Veliahd Abdülmecid Efendi'yi
Hilafet Makamına davet eden mektubu

روز به بالا کارهای شریف شروع خواهد شد

[illegible]

Millî Mücadeleyi Başlatan Ulema ve Evliyanın Cihad Fetvasındaki İmzaları

B İ B L İ Y O G R A F Y A

(FAYDALANILAN KAYNAKLAR)

Afyonlu İsmail Şükrü
(Çelikalay);

Hilafet-i İslamiyye ve Büyük Millet Meclisi, Erzurum Atatürk Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Kütüphanesi, Seyfettin Özege Koleksiyonu.

Ahmet Cevat Emre;
Ahmed Emin Yalman;

İki Neslin Tarihi.

Yakın Tarihte Gördüklerim, Geçirdiklerim, İstanbul-1970.

Ahmet Mumcu;

Türk Devrimi'nin Temelleri ve Gelişimi, Ankara-1974, Üçüncü Baskı.

Ahmet Reşit Bey;

Gördüklerim, Yaptıklarım, İstanbul-1945.

Ahmet Kabaklı;
Albay Hüsamettin Ertürk;

Temellerin Duruşması, İst-1992

İki Devrin Perde Arkası, İstanbul-1957.

Ali Birinci;

Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Dergah Yayınları, İstanbul-1990.

Ali Fuat Başgil;

Din ve Laiklik, Yağmur Yay., İstanbul-1982.

Ali Fuat Cebesoy;

Milli Mücadele Hatıraları, İstanbul-1953.

- Ali Fuat Cebesoy;** Siyasi Hatıralar, (2 cilt) Vatan Neşriyat, İstanbul-1957.
- Ali Fuat Türkgeldi;** Görüp İşittiklerim, Türk Tarihi Kurumu Yay., Ankara-1951.
- Ali İhsan Sabis;** Hatıralarım I-II, Nehir Yay.
- Ali Rıza Kırboğa;** İmam Hatip Okulları Davası, Milli Gazete Yay., İstanbul-1975.
- Arnold Toynbe;** Bir Devletin Yeniden Doğuşu, İstanbul-1971. Atatürk'ün Kişiliği, TDK Yay., 1969.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri** Ankara-1984 (3 cilt)
- Avni Doğan;** Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası, İstanbul-1966.
- Ayşe Osmanoglu;** Babam Abdülhamit Han, İstanbul-1960.
- Baskın Oran;** Atatürk Milliyetçiliği: Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme, Ankara-1988.
- Behçet Cemal;** Şeyh Said İsyanı, Sel Yayınları, İstanbul-1955. Hatırat, (1913-1922 Yılları), İstanbul -1922.
- Behçet Kemal Çağlar;** "Tutsak Asya Burcunda İlk Baş Kaldırma Bayrağı", Atatürk'e Saygı, TTK Yay.-1969.
- Bernard Lewis;** Modern Türkiye'nin Doğuşu, TTK Yay., Ankara-1988.
- Bilal Şimşir;** Dış Basında Atatürk ve Türk Devrimi, Ankara-1981.
- İngiliz belgeleriyle Türkiye'de Kürt Sorunu.

- C. Dursunoğlu;** Milli Mücadele'de Erzurum, Ankara-1959.
- Celal Arıkan;** Atatürkçülük ve Kemalizm, T. İş Bankası Yay., Ankara-1974.
- Celal Bayar;** Ben de Yazdım, İstanbul-1983.
- Cemal Kutay;** Milli Mücadele Öncekiler ve Sonrakiler.
Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi, (20 cilt), İstanbul-1957, Alioğlu Yay. Fevzi Çakmak Atatürk'ü Tevkif Edecekti! İstanbul-1955.
Örtülü Tarihimiz, (2 cilt) Hilal Matbaası, İstanbul-1975.
Tarih Sohbetleri, (9 cilt) İstanbul-1966
- Charles Sherrill;** Bir Filçiden Gazi Mustafa Kemal, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul-1976.
- Çetin Özek;** Din ve Devlet, Ada Yayınları, İstanbul-1984.
Türkiye'de Gerici Akımlar, Varlık Yay., İstanbul-1964.
- Çetin Yetkin;** Tek Parti Yönetimi, Altın Yay., Ankara 1983.
- D. Mehmet Doğan;** Darbeler, Müdahaleler ve Siyasi Sistem, Rehber Yay., 2 Baskı, Ankara-1990.
- Davut Dursun;** Osmanlı Devletinde Siyaset ve Din, İşaret Yayınları, İstanbul-1989.

- Doğan Avcıoğlu;** Kurtuluş Savaşı (4 cilt), Tekin Yayınları-1989.
- Dr. Mehmet Önder;** Atatürk Bildirileri, Kültür Bak. Yay., Ankara-1990.
- Dr. Selahaddin Tansel;** Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, 4 cilt Ankara-1973.
- E. Ulubelen;** İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye, İstanbul-1967.
- Edgar Pech;** Les Allies et La Turquie, Paris-1925.
- Enver Behnan Şapolya;** Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi, İstanbul-1958.
- Ergun Aybars;** İstiklal Mahkemeleri, (1923-1927) Kültür Bak. Ankara-1983.
İstiklal Mahkemeleri, (1920-1923), Bilgi Yayınevi Ankara-1975.
- Eşref Edip;** Kara Kitap, Işıklar Yayınevi, İstanbul-1969.
- F. William Frey;** Turkish Political Elite.
- Fahir Armaoğlu;** Siyasi Tarih (20.Yüzyıl), iş Bankası Yayınları, 5. Baskı, Ankara-1987.
- Fahreddin Altay;** On Yıl Savaş ve Sonrası, İstanbul-1970.
- Fahri Belen;** Atatürk Devrimi ve Din, Belgelerle, T.T.D.-1968.
- Feridun F. Tülbentçi;** Cumhuriyet Nasıl Kuruldu? İstanbul-1955.
- Feridun Kandemir;** Mustafa Kemal, Arkadaşları ve Karşısındakiler, İstanbul-1964.
Rauf Orbay, İstanbul-1965.

- Fethi Okyar;** Üç Devirde Bir Adam, (Haz: Cemal Kutay), Tercüman Yay., İstanbul-1980.
- Fethi Tevetoğlu;** Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar, Ankara-1971.
- G. Otmanbölük;** İsmet Paşa Dosyası, İstanbul-1969.
- Gail Minalt;** The Khilafat Movement, Bonbay-1982.
- Galip Söylemezoğlu;** Başımıza Gelenler, Yakın Bir Mazinin Hatıraları, İstanbul-1939.
- Gottohard Jaeschke** Atatürk Anadolu'da, İstanbul-1981, 2 Baskı.
- (T. Bıyıkoglu);** Kurtuluş Savaşı ile İlgili, İngiliz Belgeleri, Ankara-1971, Çev: C. Köprülü.
- Gotthard Jaescke;** Yeni Türkiye'de İslamlık, Bilgi Yayınevi, Ankara-1972.
- H. Himmetoğlu;** Das Ende des Osmanischen Sultans, 1951.
- Halide Edib Adivar;** Mustafa Kemal et la proclamation de la République en Turquie.
- Hamza Eroğlu;** Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları, 2 cilt, İstanbul-1975.
- Hasan Rıza Soyak;** Dictatorship and Turkey, Yale Review Güz-1929.
- Hamza Eroğlu;** İngiliz Belgelerinde Türkiye, İstanbul-1967.
- Hasan Rıza Soyak;** Türk'ün Ateşle İmtihanı, İstanbul-1962.
- Hamza Eroğlu;** Türk İnkılap Tarihi, Ankara-1973.
- Hasan Rıza Soyak;** Harp Tarihi Vesikaları Dergisi.
- Hasan Rıza Soyak;** Atatürk'ten Hatıralar, (2 cilt) Yapı

- Hilmi Uran;**
İbrahim Arvas;
İlyas Sami Kalkavanoğlu;
İskilipli Atıf;
İsmail Arar;
İsmet İnönü;
Jean Deny;
John Edmons;
K. Atatürk
Kadir Mısıroğlu;

Kazım Karabekir;

Kazım Özalp;
Kazım Öztürk;
- Kredi Bankası Yay., İstanbul-1973.
Hatıralarım.
Tarihi Hakikatler, Ankara-1954.
İnönü'nün Söylev ve Demeçleri, İstanbul-1946.
Milli Mücadele Hatıralarım, İstanbul-1957.
Frenk Mukallitliği ve İslam, Çile Yay., İstanbul-1976 (Çev-Sadık Albayrak).
Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı, İstanbul-1969.
Hatıralar (2 cilt), Bilgi Yayınevi, Ankara-1987.
Yeni Türkiye, (Çeviren: S. Kodolbaş), Ankara-1960.
Kurds, Turkis and Arabs.
Nutuk, 2 cilt, İstanbul-1951.
Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahitler, Sebil Yayınları, İstanbul-1977.
Lozan, Zafer mi, Hezimet mi?, (2 cilt) Sebil Yay., İstanbul-1977.
Osmanoğullarının Dramı, Sebil Yay., İstanbul-1978.
İstiklal Harbimiz, İstanbul-1960.
İstiklal Harbimizin Esasları, İstanbul-1972, Dördüncü Baskı.
Milli Mücadele, Ankara-1985.
Atatürk'ün TBMM'deki Gizli ve

- Kemal Arıburnu;** Açık Oturumlarda Yaptığı Konuşmalar, (2 cilt), Kültür Bak. Yay., Ankara-1990.
- Kemal Melek;** Milli Mücadele ve İnkılaplarla İlgili Kanunlar (Meclis Görüşmeleri ve Gerekçeli Kararlarıyla Birlikte), Ankara-1957.
- Konyalı Mehmed Vehbi (Çelik)** Doğu Sorunu ve Milli Mücadelenin Dış Politikası, İstanbul-1985.
- Lord Kinros;** Hülasatü'l Beyan Fî Tefsiri'l Kur'ân Atatürk, Bir Milletın Yeniden Doğuşu (Çeviren: N. Sander), 8. Baskı, İstanbul-1981.
- M. Baydar;** Atatürk, 2 cilt, İstanbul-1966.
- M. Şükrü Hanioğlu;** Atatürk ve Devrimleri, İstanbul-1973.
- Mahmut Goloğlu;** Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902), İstanbul-1985.
- Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük I, İletişim Yay., İstanbul-1987.
- Cumhuriyete Doğru, Başnur Matbaası, Ankara-1971.
- Erzurum Kongresi, Ankara-1968.
- Erzurum Kongresinden Ölümüne Kadar Atatürk (10 cilt).
- Halifelik Ne idi? Nasıl Alındı?

- Mazhar Müfit Kansu;** Niçin Kaldırıldı? Ankara-1973.
Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, (2 cilt), TTK Yay., Ankara-1968.
- Mehmed Emin Bozarslan;** Hilafet ve Ümmetçilik Sorunu, Ant Yay., İstanbul-1969.
- Mehmed Önder;** İzmir Yollarında Atatürk'ün Batı Anadolu Gezisi, İş Bankası Yay., Ankara-1989.
- Mete Tunçay;** Türkiye'de Sol Akımlar I, (1908-1925) A.U. SBF Yay., Ankara-1967.
Türkiye'de Tek Parti Yönetiminin Kurulması, Yurt Yayınları, Ankara-1981.
- Metin Toker;** Şeyh Said ve İsyanı.
Mustafa Baydar; Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Hatıraları, Menteş Yay., İstanbul-1968.
- Mustafa Mütfüoğlu;** Cumhuriyet Tarihinde Mühim Olaylar, Seha Neşriyat; İstanbul-1989.
Yalan Söyleyen Tarih Utansın (10 cilt) Çile Yayınevi, İstanbul-1989.
- Mustafa Nuri Paşa;** Netayicü'l Vukuât, TTK Yay., Ankara-1978.
- Münevver Ayaşlı;** İşittiklerim, Gördüklerim, Bildiklerim, İstanbul-1973.
- N. Nazif Tepedelenlioğlu;** Ordu ve Politika, İstanbul-1967.
Naşit Hakkı Uluğ; Halifeliliğin Sonu, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara-1975.
Üç Büyük Devrim, Ak Yay., An-

- Necip Fazıl Kısakürek;** kara-1965.
Sultan Vahidüddin.
Son Devrin Din Mazlumları
Atatürk Önderliğinde Saltanattan
Cumhuriyete Geçen Türkiye, 50.
Yıl.
- Neşet Çağatay;** Elleyletû Hablâ, Şam-1340.
Türkiye'de Çağdaşlaşma, Bilgi
Yayınları, Ankara-1972.
- Nevres Paşa;** Atatürk Döneminde Muhalefet,
Niyazi Berkes; Dilmen Yayınevi, İstanbul-1984.
Nutuk-Söylev, TTK Basımevi, An-
kara-1987.
- Nurşen Mazıcı;** Milli Mücadele Basını, İstanbul-
1964.
- O. Sami Coşar;** Maarif Tarihi, (5 cilt), Eser
Yayınları, İstanbul-1977.
- Osman Nuri Ergin;** Osmanlı Devletine Karşı Arap
Bağımsızlık Hareketleri, (1908-
1918), Ankara-1982.
- Ömer Kürkçüoğlu;** Türk-İngiliz İlişkileri, (1919-1926)
SBF Yay., Ankara-1978.
- Özer Ozonkaya;** Atatürk ve Laiklik, Tekin
Yayınevi, Ankara-1983.
- Paul Gentizon;** Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu,
Çev: Fethi Ülkü, Kültür Bak. Yay.,
Ankara-1983.
- Philips Graves;** Brition and Turk, London-1949.
- Prof. Dr. M. Kemal Öke;** Hilafet Hareketleri, TDV Yay.,
Ankara-1991; (Bu eser daha önce
Kültür Bakanlığı Yayınları

- arasından "Güney Asya Müslümanlarının İstiklal Davası ve Türk Milli Mücadelesi" adıyla 1988 yılında Ankara'da yayınlanmıştır.)
- Razi Yalkın;** Son Halife Abdülmecid ve Handedan-ı Al-i Osman İstanbuldan Nasıl Çıkarıldı? Türk Dünyası Dergisi, (s.1-5) İstanbul-1950.
- Refii Cevad Ulunay;** Bu Gözler Neler Gördü?
- Dr. Rıza Nur;** Hayat ve Hatıratım (4 cilt).
- S.A. Haggi;** "Atatürk Devrimi ve Hindistan", Türkiye İş Bankası Yay., Uluslararası Atatürk Sempozyumu: Bildiriler ve Tartışmalar, Ankara-1983.
- S.Q. Fatımî;** Pakistan movement and Kemalist Revolution: A Comprative Study, İslamabad.
- Sabahattin Selek;** Anadolu İhtilali, İstanbul-1966.
- Sadri Maksudî Arsel;** İnönü'nün Hatıraları (2 cilt), Burçak Yayınları, İstanbul-1969.
- Salih Nigar Keranet;** Milli Mücadele, Ulusal Kurtuluş Savaşı, İstanbul-1963.
- Samî N. Özerdim;** Teokratik Devlet ve Laik Devlet, Tanzimat-ı, İstanbul-MEB-1940.
- Seçil Akgün;** Halife II. Abdülmecid, İstanbul-1964.
- Selahaddin Tansel;** Bilinmeyen Atatürk, Ankara-1974.
- Seçil Akgün;** Hilafetin Kaldırılması ve Sonuçları, (Doktora Tezi).
- Selahaddin Tansel;** Mondros'dan Mudanya'ya Kadar,

Ankara-1973.

Selahî R. Sonyel;

Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, Ankara-1973.

Semih Nafiz Tansu;

İki Devrin Perde Arkası, (Anlatan Hüsamettin Ertürk), İstanbul-1964.

Sina Akşin;

İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, İstanbul-1976.

Stanford Shaw-Ezel Kurul;

Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Çev: Mehmet Harmancı.

Ş. Turan;

Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri, Ankara-1975.

Şevket Süreyya Aydemir;

Suyu Arayan Adam, Ankara-1959.

Tek Adam (3 cilt), İstanbul-1969.

T.C. Genel Kurmay Başkanlığı;

Türk İstiklal Harbi, Ankara-1981.

Tahir Kucur;

Konya Ayaklanma Raporu, T.İ.T.E. Arş. 17/2986.

Tarık Mümtaz Göztepe;

Osmanoğullarının Son Padişahı Vahididdün Gurbet Cehenneminde, İstanbul-1969.

Tarık Zafer Tunaya;

İslamcılık Cereyanı, İstanbul-1962.

Türkiye'de Siyasi Partiler, (3 cilt) Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul-1984.

Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri, İstanbul-1960.

Tayyib Gökbilgin;

Milli Mücadele Başlarken, (2 cilt), Ankara-1959.

Tekin Alp (Moiz Kohen);

Kemalizm, Cumhuriyet Gazetesi

- Türk İstiklal Harbi, (5 cilt)** Matbaası, İstanbul-1936.
Ayaklanmalar, Gn. Kur. Başk. Harb Tarihi Dairesi Resmi Yay., Ankara-1964.
- Uğur Mumcu;** Kazım Karabekir Anlatıyor, İstanbul-1963.
- Utkan Kocatürk;** Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, Ankara-1983.
- Vehbi Cem Aşkun;** Sivas Kongresi, İstanbul-1963.
- Vehbi Vakkasoğlu;** Son Bozgun (3 cilt), Timaş Yayınları, İstanbul-1990.
- Willfred Cantwell Smith;** "Modern Turkey; İslamic Reformation", "Modernk Türkiye Dini ve Reforma mı Gidiyor? A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, s. 1, 1953.
- Yakın Tarih Ansiklopedisi;** 10. Cilt, Yeni Asya Yay., İstanbul-1990.
- Yunus Nadi;** M. Kemal Paşa Samsun'da, İstanbul-1955.
- Yusuf Hikmet Bayur;** Türk Devletinin Dış Siyaseti, TTK Yay.
- Ziya Göğmen;** Kurmay Albay Halid Bey (Ak-mansü) Halk Bankası Yay., 2 cilt, İstanbul-1956.
- Ziya Gökalp;** Türkçülüğün Esasları, Ankara-1991.
- Yeni Hayat/Doğru Yol, Haz. Müjgan Cumhur, Kültür Bak. Yay., Ankara-1976.